DOLÇA

(Bir itin aqibəti haqqında povest)

I

– Məsləhət eləyirəm də səniynən, məsləhətdi də, başuva dönüm sənin, elə bu saat gedib evi vermədim ki, yoldan ötənin birinə, məsləhətdi də, məsləhətdi don gen olar də deyiblər. Mən bir pis söz demirəm ki, sənin balalaruvun dərdini çəkirəm də, özgənin dərdini çəkmirəm ki, öz dərdimi çəkmirəm ki, mənə nə var, hay-hayım gedib, vay-vayım qalıb, istəyirəm uşaqlarçun bir gün ağlayım də... Bir gün ağlayaq bunlara biz gərək, ya yox? – Ağabacı ömründə birinci dəfə idi ki, özü haqqında ərinə belə sözlər deyirdi, qocalmağından dəm vururdu və elə bil ki, Ağabacı həmin Ağabacı deyildi ki, səhər sübhdən yerindən duran kimi, kəllə otağa keçib, uşaqlar içəri girməsin deyə, qapını da açarlayıb on-on beş dəqiqə sir-sifətinə sığal verirdi, xınasının vaxtını bir gün də keçməyə qoymurdu və kəndin ən birinci sözgəzdirəni Zübeydə hər dəfə xeyirdə, şərdə, hamamda Ağabacını görəndə yanıb-yaxılırdı: « – Ağəz, bir buna baxın e, nənəm yaşındadı (amma bunu Zübeydə lap ağ eləyirdi, çünki özü əskiyi səkkiz-on yaş Ağabacıdan böyük idi; hər halda, Ağabacı özü belə deyirdi və kəndin əksər arvadının da Zübeydədən zəhləsi getdiyi üçün Ağabacının yaş barədəki fikrini təsdiq edirdi), amma sürmələnməsinə-zadına bir bax e!.. Əriyçün bəzənib-düzənir də, Ağababayçun (Zübeydəni yandırıb-yaxan da elə burasıydı, çünki, özünün nə əri varıydı, nə də uşağı, tək canı idi və bütün təqsirlər də özündə idi, çünki atalar yaxşı deyib ki, niyyətin hara, qismətin də ora)». Burası da tamam birinci dəfə idi ki, ailə məsələlərində, ev-eşik işlərində Ağabacı ilə Ağababanın sözü bir gəlmirdi. – Böyüyüb də uşaqlar, ay Ağababa, böyük uşaqlar olublar də, maşallah, bunların axı, Allah qoysa, niyyət olmasın, qismət olsun, qayıtmağı var, evlənməyi var, ay başuva dönüm sənin, bir tədbir görmək gərəkməz bəyəm?! Heç olmasa, hərəsinə bir üzük alaq da, gərək də, qapısına getdiyimiz adamların yanında başımız aşağı olmasın da, gərək də, ay Ağababa!.. Hə, yaxşı, bunlar heç, oğlandılar, maşallah, özləri bilərlər neyniyərlər, bəs qızdar? Qızdar nə olsun bəs? Böyükdürlər e, day, lap böyüyüblər, maşallah! O gün mürdəşir üzünu yumuş o abırsız Zübeydə hamamda söz yayıb ki, guya ki, Ağagüllə bir qızı, adını deməyib hələ, vağzal bağında, ayıb olmasın səndən, öpüşən görüb! Yayır bu sözü, elə bilir mənə təsir eləyəcək, külbaş day demir ki, nöşün təsir eləyir mənə, day də yaxşı mənimçün, kişidi də oğlum, kişidi! Hələ Ağagülü deyir e! Ağababa, Ağagül hələ iki ildən sonra gələcək Amurski oblastdan, inşallah, Allah qoysa, bəs Baladadaşın gəlməyinə nə qalıb? Bir-iki aya gəlir uşaq də! Nə bilirsən sən, bəlkə elə bir istəylisi var burda, heç xəbərimiz yox? Gərək bir çarə qılaq başımıza, yoxsa yox? Qızdar, bəs, Ağababa, bu qızdarı biz köçürəcəyik inşallah də... – Ağabacı nəlbəki, bıçaq götürüb indicə yaydığı xəmiri yuxayayanın üstündə nəlbəki-nəlbəki kəsməyə başladı; kəsilən xəmirlər hamısı bir boyda idi, nəlbəki girdəliyində və bir azdan bu nəlbəki girdəsi xəmirlər ortadan bükülüb hamısı bir boyda da qarın qutabı olacaqdı. – Nolar, ay Ağababa, sənsən, mənəm, Nuhbaladı, bir də qızlardı də (guya ki, bunlar çox az adam idi), düşərik aşağı, qırx gündü qalıb sentyabra də, nə var ki, qalarıq aşağıda, xəncərimizin qaşı düşməyəcək ki, nolar, verərik evləri bir mərifətli ailəyə, vəssalam də, nə var axı burda ki, pis gəlir sənə e, başuva dönüm sənin?

Bu söhbət iki gün idi başlamışdı və bu həmin iki gün idi ki, Ağababanın iş növbəsi deyildi, evdə oturub istirahət edirdi və bütün ömürlərində birinci dəfə idi ortaya elə söhbət düşmüşdü ki, bu söhbətin ucbatından Ağababa sidq-ürəkdən istirahət edə bilmirdi.

Ağababa «Bakı – Buzovna» marşrut avtobusunu sürürdü. Üç gün işləyirdi, iki gün evdə olurdu və evdə olanda da həyət-bacayla məşğul olurdu, qışda meynələri kəsirdi, yayda tağları sulayırdı və sairə və ilaxır belə işlərlə məşğul olurdu. Son on iki ildə belə idi, yəni marşrut avtobusunda işləyəndən belə idi, amma, ümumiyyətlə, Ağababa düz, qızıl kimi, otuz iki il idi sürücü işləyirdi, on səkkiz yaşından, yəni min doqquz yüz qırx altıncı ildən bu tərəfə, indi də ki, Allaha şükür, yetmiş səkkizinci il idi; «polutorka»lardan başlamışdı, indi «Ikarus» sürürdü və burasını daha dəqiq bilirdi ki, «Ikarus» axırıncı maşınıdı, pensiyasını alıb gəlib oturacaqdı evdə. Yorulmuşdu Ağababa.

– Əgər biz də camaat kimi kirayə versəydik evi yaylarda, gör indi nə qədər qabağa düşərdik! Eyib şey döyül ki, ay Ağababa, öz evimizdi, özümüz tikmişik, halal pulumuza tikmişik, verərik bir ay, iki ay yayda kirayəyə mərifətli bir ailəyə, abırlı adamlara, onlara da yaxşı olar ki, gəlib hava udarlar burda, çimərlər dənizdə, bizə də yaxşı olar ki, əlimizə artıq pul gələr bir az, xərcimizə kömək eləyər, nöş sən axı, buna razı olmursan e, ay başuva dönüm, ay Ağababa? Vallah savab işdi!..

Ağababa bağban Əsədullanın bağışladığı kəhrəbaya oxşayan sarı təsbehi şaqqıldada-şaqqıldada şüşəbəndin açıq pəncərəsi qabağında oturub dənizə baxırdı. Buradan, Ağababagilin şüşəbəndindən baxanda dəniz elə bil əlinin içində idi: Buzovnadan Zuğulbayacan uzanan qayalıq görünürdü, qayalıqdan aşağıda bütün dəniz görünürdü, üfüq xəttinə kimi bir gömgöylük görünürdü, sahil boyu sapsarı qumluq görünürdü; dənizin göylüyü hardasa bir az açıq idi, hardasa bir az tutqun idi və bu göylükdə bu saat bir ucsuz-bucaqsızlar var idi, dibi görünməyən bir dərinlik var idi, bir dünya su var idi və bir də ki, bu göylükdə bir mehribanlıq, ilıqlıq, mülayimlik var idi; dənizdən səs gəlmirdi, dəniz uğuldamırdı və bu səssizliklə lap xırdaca ləpələrin sahilə doğru sakitcə də ləpələnməsi arasında qəribə bir uyğunluq var idi, bu sükut ilə bu ləpələnmə bir-birini tamamlayırdı və bu dəm adama elə gəlirdi ki, dəniz elə həmişə bu cür olur, elə bil heç vaxt heç bir uğultu bu səssizliyi parçalamır, heç bir bozluq heç bir vaxt bu göylüyü boğub, tamam soldurub yox eləmir, bu sakit ləpələr heç bir vaxt dalğaya dönüb köpüklənə-köpüklənə qayalara çırpılmır, elə bil xəzri həmişə beləcə meh olub əsir.

Səhərdən bəri bir nəfər bu dəniz göylüyündə, bu dəniz səssizliyində çimirdi və həmin bir nəfər çimib qurtarıb, dənizdən doyub sahilə çıxanda məlum oldu ki, bu, bir nəfər yox, iki nəfərdi, bir oğlan, bir qız...

Ağababa ayağa qalxıb enli kürəkləriylə şüşəbəndin açıq pəncərəsinin qabağını kəsdi, elə bil ki, Ağabacının da səhərdən bəri dənizdə bir adam olub, indi ikiləşən bu oğlanla bu qızı görməyinin qabağını aldı (bu tərəflərin adamları belə iş tutmazdı, həmin oğlanla həmin qız şübhəsiz idi, şəhərdən, Bakıdan gəlmişdi və bazar ertəsinin adamsız dənizində özlərini suya vermişdi), bir müddət Ağabacının təzə kündə açmağına baxdı, sonra birdən-birə hirsli-hirsli:

– Qurtar! – dedi. – Ölməmişəm hələ mən! Nə qədər ki, sağam mən, bu evdə bir yad adamın bir qara qəpiyi də xərclənməyəcək! Sırğa elə bunu, as qulağundan. Bildün?

Ağababa bu sözləri dedi və baş barmağı ilə hələ cavan vaxtlarından ağarmış qalın bığını hirslə qaşıdı, sonra otağa keçdi və mizin arxasında oturub divardakı şəklə baxdı.

Ağababa ona görə belə hirsli danışdı ki, qanı qaraydı, özü də bu qanıqaralıq təkcə ona görə deyildi ki, Ağabacının başına girmişdi ki, gərək bu yay evi kirayə versinlər; bu səssiz-küysüz yay günündə, işləmədiyi bir gündə, heç kimin sataşıb-dolaşmadığı bir gündə nəyə görə belə hirsli idi, heç özü də bilmirdi; amma birdən-birə dərd-dur eləməyə ürəyi bir adam istədi. Baladadaş üçün darıxdı, Ağagül üçün darıxdı, sonra qızlar bir-bir gəlib gözünün qabağından keçdi və belə məlum oldu ki, Ağababanın ürəyində nə isə bir nigarançılıq var, özü də bu nigarançılıq lap dərinlərdən baş qaldırır, bir qaranlıqdan, bir dumandan baş qaldırır. Sonra Ağababa şirə baxdı, əlində xəncər tutmuş qəhrəmana baxdı və necə oldusa, kişinin birdən-birə bu şirə yazığı gəldi; bu şir şir olmağına şir idi, amma qəhrəmanın əlindəki xəncərə elə baxırdı, elə bil şir yox, dovşan baxır...

...Bu şəkli böyük otağın divarına üç il bundan qabaq Bakıdan gəlmiş bir rassam çəkmişdi. Rəssamı Bakıdan kəndin klubuna çağırmışdılar ki, qırmızı parçaların üstünə şüarlar yazsın və bir də sülhün rəmzi kimi bir göyərçin şəkli çəksin, bu göyərçin şəklini assınlar klubun girəcəyinə, çünki Bakıdan hörmətli bir adam gələcəkdi, klubda iclas eləyəcəkdilər. Həmin rəssam klubda işini qurtarandan sonra, bir xeyli müddət qaldı kənddə, başladı kəndin evlərində otaqların divarlarına pulla şəkil çəkməyə. Kəndə bir dəb düşdü ki, gəl görəsən, kimi göyərçin şəklini çəkdirdi divarına, kimi meşə, gül-çiçək; bağban Əsədulla otağında divar boyu gəmi şəkli çəkdirdi, üstündə də yazdırdı ki, «ADMIRAL NAXIMOV», çünki müharibə vaxtı bu gəmidə vuruşmuşdu; dülgər Müzəffər otağında bütün divar boyu çiyninə şal salmış yarısı balıq, yarısı da sarı saçları suda dalğalanan gözəl bir qız şəkli çəkdirdi və bunun üstündə dülgər Müzəffərin arvadı Zəhra düz qırx gün əri ilə danışmadı, küsü saxladı; quşvuran Fazil bir ovçu şəkli çəkdirmişdi divarına ki, pələngi alnından vurub yerə sərmişdi və quşvuran Fazil belə deyirdi ki, guya, bu ovçunun sifəti öz sifətidi, guya, rəssam ona baxıb, cuşa gəlib, bu şəkli belə çəkib, hamı da Əmirquludan sonra başlamışdı: Əmirqulu həmin rəssamla dostlaşmışdı, tez-tez şirin çaxır içirdilər və içə-içə də Əmirqulu rəhmətlik anasını yadına sala-sala o qədər ağlamışdı ki, axırda həmin rəssam Xeyransa evdə olmayanda gəlib Əmirqulugilin böyük otağının divarında üzünü görmədiyi, heç bir şəkli qalmamış arvadın – Əmirqulunun anasının bütün divar boyu şəklini çəkmişdi və bundan sonra bütün kəndə dəb düşmüşdü. Həmin rəssam gəlib Ağababagilin də böyük otaqlarının divarında bütün divar boyu bir şir, bu şiri öldürən bir igid adam şəkli çəkdi və Ağabacı bir xeyli əli qoynunda bu şəklə baxandan sonra, soruşanda ki, bu nədi belə, dedi ki, gürcülərin çox böyük bir şairi var, Şotadı adı, onun yazdıqlarıdı çəkmişəm sizinçün. Axşam həmin rəssam Əmirqulu ilə şirin çaxır içib yenə gəlib çəkdiyi bu şəklə baxdı, özünü saxlaya bilməyib hönkür-hönkür ağladı, Əmirqulunun da gözləri doldu və hönkür-hönkür ağlayan rəssama baxıb Ağababaya dedi ki, bunun kimi böyük rəssam yoxdu dünyada, amma Bakıda qoymurlar onu qabağa getsin, basırlar başından, çünki adamı yoxdur və arvadı da bu rəssamı atıb gedib başqasına. Bu şəkil kənddə hamının cani-dildən xoşuna gəldi və hamı da bu fikrə gəldi ki, bu şəkil həmin rəssamın şah əsəridi, hətta Zübeydə də bunu danmadı və Ağabacı hamamda bu şəkli tərifləyəndə səsini çıxarmadı; düzdü, qəhrəmanın əlləri birtəhər çıxmışdı və

kitabxanaçı Nəcəf deyirdi ki, guya, rəssamlıqda ən çətin iş adam əli çəkməkdi, qəhrəmanın ayaqlarının da biri elə bil bir az uzun idi o birindən, başındakı bilmirdin saçıdı, yoxsa tük papaqdı, amma, hər halda, əvvəllər Ağababanın da çox xoşuna gəlmişdi bu şəkil, amma indi necə oldusa, birdən-birə bu şirə yazığı gəldi, fikrindən keçdi ki, deyəsən, elə bu şir də Əmirqulu kimi bir şeydi...

...Ağababanın şirə yazığı gəldi və bu şiri çəkən rəssam da gəldi durdu gözünün qabağında və Ağababanın o rəssama da yazığı gəldi, amma burası lap ağ oldu ki, birdən-birə Əmirquluya da yazığı gəldi, elə bil həmin Ağababa deyildi ki, pəncərədən küçəyə baxıb görürdü ki, Əmirqulu yenə keflənib tut ağacının dibinə yıxılıb, gah insan səsinə oxşayan, gah da insan səsinə oxşamayan səslər çıxarır və ürəyində Əmirqulunu söyürdü: «Köpəkoğlu, xalis əsfələssafilindir!»

Nədən idi ki, bu Ağababanın başına belə fikirlər gəlirdi, dünyaya yazığı gəlirdi, ürəyi sıxılırdı və bilmirdi ki, nə eləsin? Bu isti yay günündə otağın bürküsündən idi, ya nədən idi?

Elə bil ki, Əmirqulu Ağababanın beləcə yumşalmasını gözləyirmiş, küçədən yenə onun səsi gəldi və Ağababa gözlərini şirdən çəkib ayağa qalxdı, küçə pəncərəsinə yaxınlaşıb pərdəni qaldırdı.

Əmirqulu, adətən, gündə dörd stəkan şirin çaxır içirdi. Əmirqulunun arvadı bədbəxt qızı bədbəxt Xeyransa kənddəki çaxır dükanında, sonra Vartan Nersesoviçin müdir olduğu böyük mağazada dava salıb, qırğın-qiyamət eləmişdi və indi kənddə heç kim Əmirquluya çaxır vermirdi, odur ki, Əmirqulu gözünə döndüyüm də hər gün xoruz banıyla yuxudan durub birinci marşrut avtobusuna minirdi, gah Maştağada, gah Buzovnada, gah Mərdəkanda, Şüvəlanda iki dolu stəkan (hərəsi 250 q.) şirin çaxırını içirdi, bir də axşam eyni minval ilə iki stəkan şirin çaxırını içirdi və bu dörd stəkan şirin çaxır bütün günü bəs eləyirdi Əmirquluya, samovar üstündəki çaynik kimi həmişə dəmdə olurdu, amma elə ki, artıq içdi, elə ki, öz cədvəlini pozdu, ortada hardansa bir imkan tapıb araq içdi, onda zalım oğlu gəlib yıxılırdı küçədəki bu tut ağacının dibinə. Hərdən Xeyransa abır-həyadan az qala yerə girə-girə Ağababaya deyirdi:

– Ağababa qədeş, mindirmə bunu maşunuva.

Amma nə çox bu Abşeron yollarında marşrut avtobuslar, nə çox yüz cürə maşın və Əmirquluyla bu cür mübarizələr bir nəticə vermirdi, bununku o idi ki, kitabxanaçı Nəcəf demişkən, zəng eləyəsən şəhərə, maşınla gəlib götürüb aparsınlar və xəstəliyinə bir çarə qılsınlar, amma Xeyransa, aydın məsələ idi ki, belə təkliflərə razı olmurdu, çünki Xeyransa da bu kənddə bir kişinin qızı idi və camaatın gözü qabağında ərini aparıb şəhərdə dəlixanaya ata bilməzdi.

Indi də Əmirqulu küçə tərəfdən evlərinin qabağındakı tut ağacının dibində oturub kürəyini söykəmişdi ağacın gövdəsinə və oxuyurdu özü üçün:

Mən əntiqə çortdayam!
Çortdayam, frontdayam!
Atıram plamyotları,
Vururam samalyotları.

Xeyransa evlərinin küçə balkonunda küftə-bozbaş üçün ət döyə-döyə başını ikinci mərtəbədən aşağı uzadıb:

– Ay sən öləsən! – dedi.

Əmirqulu hərəsi bir tərəfə axan gözlərini bir anlıq bir yerə cəm eləyib:

– Mənim canımçün vururam! – dedi. – Lap katyuşa da atıram, mən ölüm, hə!..

...Hərdən axşamüstülər, o vaxtlar ki, səhərki iki stəkanın təsiri keçib-gedirdi, axşamkı iki stəkanı isə hələ içməmişdi və başqa da heç nə dilinə vurmamışdı, yəni o vaxtlar ki, Əmirqulu nisbətən ayıq idi, soruşanda ki, bu nə səfeh mahnıdı oxuyursan belə, deyirdi ki, balam, səfeh niyə olur, Xeyransayla bir yerdə yaşamaq elə frontda olmaqdı də...

...Ağababa bu dəfə ürəyində Əmirqulunu söymədi, təkcə bunu fikirləşdi ki, Allah adama belə bir ər, belə bir oğul verincə, bir qara daş versə yaxşıdı.

Ağababa bu sarıdan narahat olmaya bilərdi, çünki özü toyda-məclisdə, ildə - əyyamda bir dəfə içərdi və oğlanları da bu cəhətdən özünə oxşamışdı, Baladadaşın da, Ağagülün də, Nuhbalanın da yığışıb gedib araq alıb qayalıqlarda içməyi, şəhərdən yeşik-yeşik pivə alıb gətirib küçədə nərd oynaya-oynaya noxudla içməyi, əllərinə keçən pulu aparıb Gümüş Malikin kababxanasında qoymağı yox idi.

Ağababa ilə Ağabacının üç oğlu var idi, altı da qızı var idi, üç oğul dalbadal olmuşdu, sonra da altı qız olmuşdu. Böyük oğlanları Baladadaş əsgərlikdə idi, əslində əsgərlik vaxtı qurtarmışdı, hansı kursdasa oxuyurdu, bir azdan sonra qayıdıb gələcəkdi, sonra da yazırdı ki, bir müddət evdə qalıb gedəcəkdi hərbçilərin ali məktəbinə imtahan verməyə. Ikinci oğlan Ağagül də, həmin Ağagül ki, dəllal Zübeydə hamamda söz yayıb ki, guya, onu vağzal bağında bir qızla öpüşən görüb, iki ay idi ki, əsgər getmişdi və Baladadaş kimi o da Amur vilayətində idi. Üçüncü oğul Nuhbala onuncu sinfə keçmişdi, gələn yay məktəbi qurtarıb o da əsgərliyə gedəcəkdi. Nailə doqquzuncu sinfə keçmişdi. Firuzə yeddinci sinfə keçmişdi. Kəmalə altıncı sinfə keçmişdi. Amalə dördüncü sinfə keçmişdi. Dilşad üçüncü sinfə keçmişdi. Sonbeşik Böyükxanım idi və Böyükxanım da ikinci sinfə keçmişdi.

Doqquz uşaq idi və Böyükxanım anadan olanda Ağababa bu axırıncı uşağa anasının adını qoymuşdu, yəni ki, ən əziz ad axırıncınındı, amma indi məlum olmuşdu ki, Böyükxanım axırıncı deyil.

Hələlik doqquz uşaqdı.

Məsələ burasında idi ki, bir həftə bundan qabaq gecə yerlərinə girəndə Ağabacı utana-utana, qızara-qızara demişdi:

– Ağababa, başuva dönüm, deyəsən, uşaq gözləyirəm...

II

Abşeron Abşeron deyildi bu dəm, Abşeron bir cənnətməkan idi, elə bir cənnətməkan ki, bu dəm bu qayalıqdan, bu qumluqdan o aydın, o açıq üfüq xəttinə kimi bir aynası var idi və bu ayna bu saat göz qamaşdırırdı, günün altında par-par parıldayırdı, gömgöy idi, sakit idi.

Dolça dənizə baxa-baxa sahil boyu qayalıqlara tərəf qaçırdı və bu it elə bil ki, dənizin bu cür sakitliyindən, bu cür göylüyündən həzz alırdı, elə bil ki, günün istisindən, xəzrinin lap yüngülcə meh olub əsməsindən həzz alırdı. Bu qumun sarısında, bu dənizin göylüyündə, bu səmanın maviliyində ağappaq Dolça qabaqda qaçırdı, Tavarla Sarıbaş da onun dalınca qaçırdı. Dolça hərdən dayanırdı, yerində fırlanıb geri çönürdü, dal ayaqları üstə qalxıb Tavarla Sarıbaşı qarşılayırdı, onları qabağa buraxırdı, sonra yenə qaça-qaça onları ötüb keçirdi.

Dolçanın qapqara gözləri bu dəm günün işığında par-par parıldayırdı və bu gözlərdə bir sevinc var idi, bir şadlıq var idi, elə bil ki, Dolça dünyanın belə bir sakitliyinə, belə bir göylüyünə, belə bir maviliyinə sevinirdi.

Dolçanın dörd yaşı var idi və kənddə heç kim baş açmırdı ki, bu itin cinsi nədi...

...Ağababa Dolçanı tapan gecə (dörd il bundan qabaq küçüyün Ağababanın dalına düşüb gəldiyi o yağışlı-yağmurlu gecə) qonşuları qaravulçu Həsənulla gəlib itə baxdı və əvvəlcə dedi:

– Bu mansi-xantı itidi.

Sonra dedi:

– Yox, bu komi-mansi itidi.

Sonra da dedi:

– Net, net, bu komi-xantı itidi...

Həsənulla hələ müharibədən əvvəl necə olmuşdusa Xantı-Mansiyə gedib düşmüşdü və Irtışın, Obun sahillərini kənd-kənd gəzib oralarda yaşamışdı. Kənddə danışırdılar ki, o uzaq kəndlərin hər birində Həsənullanın bir arvadı var; Baladadaş məktubla belə bir xəbər göndərmişdi ki, Xantı-Mansidən Amur vilayətinə əsgərliyə gəlmiş bir oğlanla tanış olub və həmin oğlan guya ki, qarovulçu Həsənullanın elə bil ki, burnundan düşüb və ümumiyyətlə, kənddə deyirdilər ki, o tərəflərdə qarovulçu Həsənullaya oxşayan oğlan, qız çoxdu. Müharibədən sonra kəndə müharibədən salamat qalanlar qayıtdı, bir də ki, əllinci illərin əvvəllərində Həsənulla qayıtdı, başında silindr, boğazında qalstuk, əynində şalvarının balağı dar, miləmil kostyum qayıtdı, qarovulçu işləməyə başladı, Bakıdan dul bir arvad alıb gətirdi və bu günə qədər də elə həmin silindr başında, şalvarı yırtılmış həmin kostyumun pencəyi əynində idi.

Qarovulçu Həsənulla bu kənddə ən birinci it bilicisi hesab olunurdu və həmin yağışlı gecə Ağagül qaçıb qarovulçu Həsənullanı çağırdı. Qarovulçu Həsənulla Azərbaycan dilini yadından çıxarmışdı, rus dilini də əməlli-başlı öyrənməmişdi və danışanda hər iki dili bir-birinə qatırdı (Poçtalyon Fətoş deyirdi ki, o uzaq yerlərdən indi qarovulçu Həsənullaya daha məktub gəlmirdi, əllinci illərdə gələn məktublarda Həsənullanı «Qriqori Mixayloviç» çağırırmışlar: qarovulçu Həsənullanın atasının adı Mehdi idi; amma heç kimin ağlına gəlmirdi ki, poçtalyon Fətoşdan soruşsun ki, balam, sən niyə o məktubları açmısan və o məktublarda yazılanları oxumusan?).

Qarovulçu Həsənulla küçüyü görən kimi:

– Moloko! – dedi. – Moloko lazımdı!

Uşaqlar yastı, mis dolçadakı südü elə dolçadaca gətirib qoydular küçüyün qabağına və qarovulçu Həsənullanın bu dolçadan çox xoşu gəldi:

– Xoroşi dolça! – dedi.

Ağababa:

– Bəs bu küçük necədi? – soruşdu. – Xoroşi küçük?

Qarovulçu Həsənulla:

– Da, da, xoroşi dolça! – dedi və elə o gecədən də uşaqlar küçüyün adını Dolça qoydular...

...Dolça qaça-qaça qayalığın yanına gəldi və dayanıb bu sal qayalara, yekə qaya parçalarına baxdı və Dolçanın gözlərində bu dəm elə bir şövq vardı ki, gözləri

elə parıldayırdı ki, elə bil bu sal daşlarla zarafat eləyirdi, elə bil bu sal daşlara kələk gəlmək istəyirdi ki, siz hara, buralar hara.

Bütün bu tərəflərin yiyəsiz qancıq itləri həmişə bu qayalıqda olurdu, yiyəsiz qancıqlar bu qayalıqlarda küçükləyirdi, küçüklərini burada əmizdirirdi və o küçüklər də buralarda böyüyürdü, bəzisi özünə yiyə tapırdı, bəzisi səfil-didərgin olurdu, amma daha bu qayalıqlardan gedirdi, çünki kəndin itləri bir-birini yaxşı tanıyırdı, hərdən bir-biriləri ilə boğuşsalar da, yanlarına başqa it qoymurdu, başqa itlərin hamısını öz ərazilərindən qovurdu.

Kənd camaatı ancaq erkək it saxlayırdı, kimisinin həyət iti var idi, kimisinin qoyun iti var idi, kimisinin də tulası vardı (Zübeydənin itdən zəhləsi gedirdi və it saxlanan həyətlərin arvadlarına deyirdi ki, ağəz, heyvan saxlamaq istəyirsiniz, gedin qoyun saxlayın, inək saxlayın də, it nədi?). Lazım olanda, qancıq tapılırdı: ya öz-özünə gecələr bu qayalıqlarda tapılırdı, ya da hərdən kəndin bəzi it yiyələri, quşvuran Fazil kimiləri Bakıda cins qancıq saxlayanlarla sövdələşib sonralar özlərinə də bir-iki küçük götürürdü. Bakıda cins qancıq saxlayanlar yaman dəllal olurdu, özləri kənd-kənd gəzib cins köpək axtarırdı, sonra da cins küçükləri satıb pul qazanırdı. Kənddə bu cür xalis cins köpək üç dənə idi: biri bağban Əsədullanın Alabaşı idi, qoyun iti idi və bağban Əsədulla lap körpəlikdən onun qulağını kəsmişdi ki, yaxşı eşitsin, quyruğunu dibindən kəsmişdi ki, soyuq olanda tüklü quyruğuna qısılıb tənbəl-tənbəl yatmasın; biri quşvuran Fazilin tulası idi – Sarıbaş, indi Dolça ilə qaçıb qayalığa gələn həmin bu Sarıbaş, Fazil onu özüylə ova aparırdı və ömründə bir adam haqqında bir kəlmə yaxşı söz deməyən Fazil sidq-ürəkdən etiraf edirdi ki, Sarıbaş olmasa, onun kimi bir ovçunun da ovçuluğu yarıbayarıdı; biri də ki, Vartan Nersesoviçin ovçarkası Reks idi; qalan itlərin cinsi əməlli-başlı məlum deyildi.

Üç gün idi bağban Əsədullanın Alabaşı itmişdi. Kənddə əksərən hamı gecələr itləri zəncirdən açıb buraxırdı və itlər də yay ayları bütün gecəni həyət-bacanı, kəndin küçələrini gəzib-dolaşırdı, dəniz qırağına gəlirdi, bu qayalıqları ələk-vələk eləyirdi, səhər də hansının yiyəsi vardısa, həyətdə damı vardısa, qayıdırdı öz həyətinə, öz damına. Üç gün idi bağban Əsədullanın iti, həmin qulaqsız, quyruqsuz, yekə və yaraşıqlı Alabaşı həyətlərinə qayıtmamışdı və dünən günorta bütün kəndə belə bir xəbər yayıldı ki, bağban Əsədullanın iti qudurub.

Əlbəttə, nə Tavarın, nə Sarıbaşın, nə də Dolçanın bu xəbərdən xəbəri yox idi və həmin təmiz, sakit yay günü Tavarla Sarıbaş sal daşların dibini, qayaların arasını iyləyə-iyləyə özlərini verdilər qayalığa, Dolça bir az qayalığın aşağısında dayandı, dənizə baxdı, göyə baxdı, göz işlədikcə uzanan bu sarı, narın qumlu sahilə baxdı və elə bil ki, sahilin bu təmiz qumundan, bu bolluca günəşindən, dənizin bu sakitliyindən və bu cür gömgöylüyündən ayrılmaq istəmədi, yenə geri çönüb sahil boyu qaçmağa başladı.

O sakit yay günü dənizin lap sahilinə bir cüllüt uçub gəlmişdi. Cüllüt Abşeronun bu tərəfində tək-tük görünərdi, həftədə, ayda bir dəfə və bu tərəflərdə ona şorcüllütü deyirdilər, çünki cüllüt, adətən, aşağıda, Məhəmmədli kəndinin yanındakı Duzlu gölün sahilində olurdu.

Və elə bil ki, uçub bu tərəflərə gəlmiş bu cüllüt də bu boş sahildə tək-tənha qalıb bir ins-cins üçün darıxmışdı və sahil boyu qaçan Dolça gəlib ona çataçatda cüllüt qanad açıb dənizə tərəf uçurdu, bu göylükdə, bu mavilikdə yarımdairə vurub yenə sahilə qonurdu, nəm qumun üstündə hərəkətsiz dayanıb, elə bil ki, Dolçanın

qaça-qaça gəlib çatmasını gözləyirdi və elə ki, Dolça yaxınlaşırdı, təzədən havaya qalxıb yarımdairə vurub iyirmi-otuz addım qabaqda sahilə qonurdu və bu minval ilə Dolça çimərliyin boş çətirlərini, bütün görkəmləri ilə adam, uşaq həsrətində olan alıcısız-satıcısız, səssiz-küysüz, iysiz-ətirsiz qutab köşklərini ötüb-keçdi, yelləncəklər tərəfdə cüllütlə siçan-pişik oyununu qurtarıb dövrə vurdu, bu dəfə də yuxarı tərəflə qaça-qaça qayalığa tərəf gəldi.

Düzdü, bura Bakıdan uzaq idi və Bakının əksər camaatı Şıx çimərliyinə gedirdi, amma şənbə və bazar günləri hava yaxşı olanda, yəni ki, bu cür günlü-günəşli olanda bu yerlərdə adam əlindən tərpənmək olmurdu; gələnlərin çoxu xüsusi maşınlarda gəlirdi, xüsusi maşını olmayanlar avtobuslara doluşub gəlirdi və həmin vaxtlar kəndin camaatı da iti açıb buraxırdı, itlər də öz işini yaxşı bilirmiş kimi, birbaşa çimərliyə qaçıb gəlirdi, kolbasa falı, qutab qırığı, toyuq sümüyü, dondurma artığı yeyirdi, ağızları dada gəlirdi, axşamacan çimərlikdə sülənirdi, axşam da çimənlər günün altında xoruz pipiyi kimi qıpqırmızı yanıb, maşına minib çıxıb gedəndən sonra, itlər xeyli müddət sahili gəzib-dolaşırdı, qumun üstünə atılıb qalmış qəzet bağlamalarını, boş şüşələrin, konserv qablarının arasını eşələyirdi. Sonra da kəndin uşaqları sahili daramağa başlayırdı, boş şüşələri yığıb, aparıb Vartan Nersesoviçin dükanına təhvil verirdilər, kağız-kuğuzu yığıb, aparıb təhvil verib, talon alırdılar və bu talonlara gedib Bakıdan kitab alırdılar, sonra da həmin kitabları satıb göyərçinsaxlayan özü üçün göyərçin alırdı, balıqsaxlayan özü üçün balıq alırdı, hind, ərəb kinosu olanda kinoya getmək istəyən gedib kinoya baxırdı.

Şənbə və bazar günləri kəndin itləri səhər tezdən bütün günü çimərlikdə olurdu. Bütün itlər, təkcə Dolçadan başqa. Dolçanın şənbə və bazar günləri bu çimərlikdəki kolbasa falından, qutab qırığından, toyuq sümuyündən, dondurma artığından xəbəri olmurdu, çünki Dolçanın yiyəsi Ağababa belə şeylərə çox pis baxırdı. Ağababanın əqidəsinə görə kişi gərək kişi kimi yaşayaydı və kişinin evindəkilər də gərək bu kişiyə layiq olaydı və Ağababanın bu əqidəsi elə möhkəm əqidə idi ki, Dolçanın da taleyinə təsir eləmişdi və ümumiyyətlə, əslində Ağababanın evində on bir ağız yox, on iki ağız var idi – böyüklər, uşaqlar, bir də Dolça.

Dolça kolbasanın dadını bəlkə də heç bilmirdi, bilmirdi ki, dünyada belə dadlı bir təam var, çünki Ağababagil kolbasa yemirdi və təbii ki, heç kim gedib Dolça üçün xüsusi kolbasa alıb gətirmirdi (Ağababa deyirdi ki, guya, loğman deyib ki, get bazardan can al, yəni ki, ət al; can olmasa, yarımcan al, yəni ki, yumurta al; o da olmasa, zəhrimar al, yəni qatıq al).

Adətən, Dolçaya gündə üç dəfə yemək verirdilər, səhər, günorta, axşam və Dolçanın yeməyini Ağabacı özü düzəldirdi: arpa ununu xəmir kimi yoğurub girdələyib küt düzəldirdi, hərdən arpa unu, su və duzdan ibarət yal çalırdı, bir də ki, süfrədən xörək qalırdısa, xörək qalığını Dolçaya verirdilər. Ət sümüyü hərdən olurdu. Ət bişirəndə, Ağabacı, adətən, döyməlik alırdı, çünki döyməlik ətin bərəkəti çox olurdu, ya dolma bişirirdi, ya küftə-bozbaş bişirirdi, ya uşaqların hərəsinə bir kotlet bişirirdi, amma əksərən xəmir xörəyi bişirirdi – düşbərə, qutab, gürzə, xəngəl. Düzdür, xəmir xörəyinin əziyyəti çox olurdu, amma xəmir xörəyinin doydurmağı da yaxşı olurdu və burası da təbiidir ki, döyməlik ətdən Dolçaya bir şey düşmürdü. Bəzən Ağababa səhər durub işə getməzdən əvvəl, lap sübh tezdən, hindən iki dənə yumurtlamayan toyuq, ya da xoruz çıxarıb kəsirdi və o gün Dolçanın kefi kök

olurdu, çünki təbii ki, bütün sümüklər Dolçaya qismət olurdu və xüsusən qış günləri olanda, hər tərəfi qar bürüyəndə, Dolça həyətdəki damının içində bir küncə qısılıb toyuq sümüklərini xırçıldada-xırçıldada yeyəndə itin qara gözlərində elə işıqlı, elə ilıq bir ifadə olurdu ki, həmin ilıqlıq qışın soyuğu, çovğunu ilə heç cür uyuşmurdu. Belə vaxtlarda hərdən Ağababa əlinə bel alıb damın həndəvərini qardan təmizləyəndə Dolça ağzındakı toyuq sümüyünü ehmallıca yerə qoyub damdan çıxırdı, qardan seçilməyən ağ başını Ağababanın qılçalarına, ayaqlarına elə sürtürdü ki, heyvanın bu minnətdarlığı Ağababa kimi ömrünü Abşeronun yollarında yaşamış, qara-borana düşmüş, bərkə-boşa düşmüş bir kişini də açıq-aşkar kövrəldirdi...

...Onda yazın axırları idi və həmin sonuncu yaz gecələrindən birində, düz dörd il bundan əvvəl birdən-birə göy guruldadı, şimşək çaxdı, bir payız yağışı yağmağa başladı ki, gəl görəsən, bir külək qalxdı ki, belə külək ancaq Abşeronda əsə bilərdi və həmin sonuncu yaz gecələrindən birində Ağababa da, Ağabacı da qorxdu ki, həyətdəki meynələr, əncir, nar, tut əldən getsin, amma yağış birdən-birə başladığı kimi, birdən-birə də kəsdi; külək isə əsirdi.

Həmin sonuncu yaz günü Ağababa şüşəbənddə oturub çay içə-içə qaranlıq həyətə tamaşa eləyirdi. Ağacların təzə yarpaqlamış budaqları yağışdan islanıb, qaranlıqda işıldayırdı və yayqabağı birdən-birə aləmi bürümüş bu payız özü ilə bir qəmginlik, bir hüzn gətirmişdi. Birdən-birə Ağababanın ürəyini bir xof bürüdü və Ağababa başa düşdü ki, bu xof doqquz uşağın xofudu; Ağababa birdən-birə uşaqlarını fikirləşdi, Baladadaş, Ağagül, Nuhbala, Nailə, Firuzə, Kəmalə, Amalə, Dilşad, Böyükxanım bir-bir gəlib Ağababanın gözünün qabağından keçdi: bunlar nə vaxt böyüyəcək, kim olacaq, qızlar kimə qismət olacaq, yaşayışları, güzəranları necə olacaq, oğlanların axırı gedib hara çıxacaq? Birdən-birə Ağababa bunu da fikirləşdi ki, gün keçəcək, il keçəcək, bu dünyada elə bir vaxt gəlib çatacaq ki, onda yer üzündə nəinki Ağababa, nəinki Ağabacı, bu uşaqların da heç biri olmayacaq, bir gün gələcək ki, indi ağzını açıb çörək istəyən, deyən-gülən, səs-küy salan bu uşaqlar qara torpağa qismət olacaq, yəni böyüyəcəklər, qocalacaqlar və öləcəklər. Bu qəfil fikir bircə anın içində Ağababanın bütün vücuduna soyuq tər gətirdi, kişinin gözləri qaraldı, ürəyi uçundu və Ağababa əlindəki armudu stəkanın çayını yarımçıq qoyub dizləri titrəyə-titrəyə eşiyə çıxdı, heç özü də bilmədi ki, həmin küləkli son yaz gecəsi dəniz kənarına necə düşdü, qayalığın yanına necə gəlib çıxdı.

Aydın məsələdir ki, birdən-birə Ağababanın başına girən bu fikirdə elə təzə bir şey yox idi, bir gün dünyaya gələn, bir gün dünyadan köçməlidi, burası məlum idi, amma burası da məlum oldu ki, bunu fikirləşəndə, doqquz uşağın doqquzunu da bir-bir gözünün qabağına gətirəndə və yadına salanda ki, haçansa bir-birindən aralı doqquz da gün olacaq gələcəkdə və o doqquz gün bu doqquz uşağı bir-bir aparacaq qara torpağa, az qalır adamın başına hava gəlsin, hər şey qiymətdən düşür, bu dəniz də, bu qayalıq da, bu qum da, necə ki, həmin küləkli son yaz gecəsi dünya-aləm Ağababanın gözündə bir qara qəpiyə dəyməzdi.

Sonra Ağababa dənizin kənarı ilə gəzə-gəzə insanlar barədə, dünya barədə çox fikirləşdi, fikirləşdi ki, bu dünya ki, bu qədər fanidir, onda niyə qaraj müdiri Kamalov o cür əclafdı, adam, ayıb olmasın, yanını qaşımaq istəyəndə də əlini uzadır, elə bilir ki, bu saat cibindən pul çıxarıb rüşvət verəcəksən ona və ümumiyyətlə, bu dünya ki, belə fanidir, axırı ki, qara torpaqdı, niyə adamlar bir-biriylə dalaşır, söyüşür, yola getmir, bir-birindən ərizə yazır, imzasız məktub yazır

(Qışda Rayon Icraiyyə Komitəsindən iki nəfər gəlib Ağababanın həyətini yoxlamışdı, çünki Rayon Icraiyyə Komitəsinə imzasız məktub gedibmiş ki, guya, Ağababa həyətində «parnik» düzəldib, qızılgül becərir və aparıb Moskvada vağzal qabağında satır). Ağababa bütün bunları fikirləşdi, «lənət şeytana!»– dedi, sonra kitabxanaçı Nəcəfin yasda, toyda əzbərdən dediyi şerlərdən iki misra:

Qoca cadugardı, aldadar səni,
Cavanlıq donunda qalan bu dünya

– yadına düşdü və Ağababa bir də baxıb gördü ki, yekə ayaqlarının bərabərində yanınca ağ bir küçük gedir.

Ağababanın heç xəbəri olmamışdı ki, bu küçük yanına necə düşüb. Kişi ayaq saxladı. Küçük də dayandı. Tükləri tamam islanmış, ayaqları qumlu, küləkdən üşüm-üşüm üşüyən bu küçük dəniz qırağının bu çöllü-biyabanlığında, bu kimsəsizlikdə tək-tənha idi və Ağababa da lap uşaq kimi fikirləşdi ki, ay Allahın yazıq heyvanı, sənin nə günahın var ki, dünyaya gəlirsən və dünyaya gələn kimi də tək-tənha qalırsan, yağışa, küləyə düşürsən və küçük də elə bil ki, bu küləkli qaranlıq gecədə bu dəniz böyüklüyünün, bu yer-göy böyüklüyünün müqabilində özündən başqa yeganə məxluqun ürəyindəki bu mərhəməti hiss elədi, bu dəfə Ağababanın lap ayaqlarına dolaşmağa başladı. Bir müddət beləcə gəzişdilər, sonra Ağababa evə qayıtmaq istədi, böyüklü-kiçikli doqquz balasının yanına qayıtmaq istədi, amma küçük ondan ayrılmadı və əlbəttə, Ağababa o vaxt bilmirdi ki, bu küçük daha öz ömrunü həmişəlik bağlayıb Ağababagilə, bu küçük onların həyətində böyüyəcək, onların iti olacaq, özü də ağıllı it olacaq, adı da Dolça olacaq.

Ağababa kəndə qalxanda küçüyü azdırmaq istədi, amma mümkün olmadı, küçük bir qarış da uzaq durmurdu, kişi hara gedirdisə, küçük də onun şalvarının balaqlarına dolaşa-dolaşa yanınca gedirdi.

Bu küçük gülməli küçük idi və ən qəribəsi bu oldu ki, küçük, Ağababanın başındakı bəd fikirləri tamam dağıtdı, özünün balacalığıyla, inadıyla Ağababanın kefini açdı.

Ağababa şüşəbəndə girəndə küçük də onunla birlikdə içəri girdi, qızlar küçüyü görüb hay-küy saldı, kimin əlinə nə keçdi gətirib qoydu küçüyün qabağına. Ağagül qaçdı qarovulçu Həsənullanı çağırsın ki, gəlib bu küçüyə baxsın və küçük də dünyanın bu istisindən, dünyanın bu yağışsızlığından, küləksizliyindən ləzzət aldı, hamının xoşuna gəldi və o gündən də oldu bu evin iti...

...Qayaların arxasından əvvəlcə Əmirqulunun səsi gəldi:

– Tapacıyıq onu! Tapacıyıq onu!

Sonra Əmirqulunun özü göründü – elə bil bu sakit gündə, günün bu cırhacırında səssiz-səmirsiz, gözəgörünməz bir külək əsirdi və bu külək ancaq Əmirquluya təsir edirdi: Əmirqulu zivəyə sərilmiş paltar kimi yellənirdi, sonra əlində tüfəng tutmuş quşvuran Fazil, sonra da bağban Əsədulla göründü, sonra çığır-bağırla, hay-küylə onların ardınca gələn bir dəstə uşaq göründü.

Əmirqulu əlini yuxarı qaldırıb:

– Tapacıyıq onu! Tapacıyıq onu! – deyirdi, özü də bu sözləri deyə-deyə, yavaş-yavaş, yellənə-yellənə ayaqlarının altına baxırdı, elə bil Alabaş yox, Xeyransanın nişan üzüyü itmişdi və Əmirqulu da bu üzüyü qumda axtarırdı (Xeyransa hərdən Əmirquluya deyirdi: «– Sənin nişan üzüyünü barmağıma taxdığım gün başıma bir qara daş düşəydi, necə ki, düşüb də elə»).

Quşvuran Fazil və butün bu adamların hamısı həmin sakit yay günü Alabaşı axtarırdı.

Kəndə xəbər yayılmışdı ki, Alabaş qayalıq tərəfdədi və bu gün səhər az qalıbmış milisioner Səfəri qapsın, milisioner Səfərin də belindəki qoburunda tapança yox, həmişəki kimi, günorta yemək üçün yaxmac var imiş, ona görə də iti vura bilməyib (Gizlində xırda alverçiliklə məşğul olan və kənddə milisioner Səfərdən ən birinci zəhləsi gedən Zübeydə bu xəbəri eşidəndə: «–Ay nə olardı! – dedi. – Əsədullanın qudurmuş iti milisioner Səfərin yumşaq yerindən, – Zübeydə həmin yeri adıyla dedi, – bir tikə qoparaydı gərək!»).

Bağban Əsədulla öz tüfəngini götürmədi:

– Alabaşı vurmağa əlim gəlməz! – dedi və həmişə belə bir şey axtaran quşvuran Fazilgilə getdi və indi də hamı bir yerdə qayalığa qalxıb Alabaşı axtarmağa başlamışdı.

Dolça diqqətlə bu adamlara baxdı. Dolça bu adamların hamısını tanıyırdı və quşvuran Fazilin əlində tutduğu bu uzun şeyin də nə olduğunu bilirdi.

Dolça bu adamlara baxdı, sonra sakit və gömgöy dənizə baxdı, tərtəmiz göyə baxdı, sarı qumluğa baxdı, təzədən adamlara baxdı və Dolça elə bil ki, bu sakitlik müqabilindəki bu hay-küyə təəccüb elədi, elə bil, adamları başa düşmədi, başa düşmədi ki, niyə bu adamlar bu dənizdə çimmək əvəzinə, bu qumda uzanmaq əvəzinə, bu gündə qızınmaq əvəzinə o uzun şeyi əllərinə alıb beləcə hay-küylə düşüblər qayalığın canına.

Sonra Dolça nə fikirləşdisə qaça-qaça qayalığa qalxdı, bu adamların dalına düşdü. Əmirqulu əlini yuxarı qaldırıb elə hey:

– Tapacıyıq onu! Tapacıyıq onu! – deyirdi, amma hələ ki, Alabaşdan bir əsər-əlamət yox idi.

Çılpaq qayalar günün altında elə qızmışdı ki, Dolça bir yerdə dayana bilmirdi, tez-tez ayağının birini götürüb o birini qoyurdu. Bir neçə gün bundan qabaq elə-beləcə istidə birdən-birə hava tutulmuşdu– havanın birdən-birə dəyişməyinə qaldı, Abşerona qaldı! – yağış yağmışdı və qayaların çuxurlarında, ovuqlarında hələ də su qalmışdı və Dolça da belə sucuqlar görən kimi, ora atılırdı, ayaqlarını yaş eləyirdi, bir müddət sucuqda dayanırdı, adamlar qayaların arasını axtara-axtara hay-küylə uzaqlaşanda təzədən onların ardınca qaçırdı.

– Tapacıyıq onu! Tapacıyıq onu!

Quşvuran Fazil tüfəngi qaldırıb göyə bir güllə buraxdı və dəniz kənarındakı həmin isti yay gününün hər tərəfi bürümüş sakitliyi birinci dəfə belə pozuldu.

Bu qəfil güllə səsindən o tək cüllüt də səksənib havaya qalxdı.

Dolça ayağının birini götürüb o birini qoya-qoya qara gözlərini qıyıb göyə baxdı və elə bil təəccüb elədi ki, bir halda ki, göydən heç nə düşmədi, deməli, göydə heç nə yoxdu və hərgah göydə heç nə yoxdusa, onda bu uzun şeyi niyə bu təmiz, bu sakit göyə tuşlayıb partlatdılar?

Quşvuran Fazil dedi:

– Bu tüfənglə ayı vurmuşam e, mən, bir it nədi ki? Bu saat sovuraciyəm beynini göyə!

Bağban Əsədulla quşvuran Fazilin ardınca gedə-gedə və yazıq Alabaşın aqibətini bildiyi üçün ürəyi də əsə-əsə öz-özünə dedi: «– Bay sənin atova lənət! Atası da elə özü kimi çaqqal idi. Əclaf oğluna elə bil ki, medal verəcəklər it vurmağına görə! Xəncərlə adam başını qoyun başı kimi kəsər, «uf» deməz!»

Əmirqulu əlini yuxarı qaldırıb:

– Tapacıyıq onu! – dedi. – Tapacıyıq onu! – Sonra yellənə-yellənə gedə-gedə də iki əliylə şalvarının belindən tutub yuxarı çəkdi, çünki həmişəki kimi yenə də şalvarı əynindən düşürdü.

Bu vaxt qabaqdakı sal qayanın arxasından bir it atılıb onlara tərəf qaçdı və quşvuran Fazilin tüfəngi sinəsinə sıxması ilə bağban Əsədullanın əl atıb tüfəngin ağzını yana eləməsi bir oldu və atılan güllə bu dəfə lap sahildə dənizi deşdi.

Bağban Əsədulla:

– Görmürsən başqa itdi?! – qışqırdı. Qaça-qaça özünü qayalığın üstündəki bu adamlara yetirmək istəyən Tavar güllədən hürkdü və bu dəfə, elə bil ki, güllə ona dəymişdi, zingildəyə-zingildəyə bu adamlardan kənara – yuxarı tərəfə qaçmağa başladı; Tavar dəhşətli bir qorxu içində idi.

Dolça Tavarın qaçmağına baxdı, güllənin dənizi deşdiyi yerə baxdı, sonra tez-tez ayağının birini götürüb o birini qoya-qoya yenə bu adamların dalına düşdü və elə bu zaman bütün bu tərəfləri adamın tükünü biz-biz eləyən it boğuşmasının səsi bürüdü. Hamı yerində donub qaldı və birdən-birə hər tərəfi bürümüş bu it zingiltisinin, hənirtisinin təsirindən quşvuran Fazilin əlləri titrəməyə başladı və bağban Əsədulla da quşvuran Fazilin titrəyən əllərinə baxıb: «– Ay sən öləsən! – fikirləşdi, – Ayıvurana bax!».

Əmirqulu bir neçə addım qabağa atdı, özü də daha yellənmirdi, elə bil ki, möcüzə baş vermişdi, bu boğuşma səsi Əmirqulunu ayıltmışdı və günün bu vaxtında, günorta çağı Əmirqulu ayıq idi.

Quşvuran Fazillə bağban Əsədulla da bir-iki addım qabağa atdı. Uşaqlar səslərini kəsib yerlərindən tərpənmədi. Dolça uşaqlarla böyüklərin arasında dal ayaqları üstə oturub dilini çıxartdı və günün altında ləhləməyə başladı. Quşvuran Fazil çönüb Dolçaya baxdı və təəccüb elədi ki, Ağababanın iti itlər boğuşan tərəfə heç hürmür də.

Əmirqulu bir-iki addım da qabağa yeridi və bu vaxt sal bir qaya parçasının arxasından görünən Alabaş qıcırtmış dişlərini Sarıbaşın boğazından çəkib Əmirquluya tərəf atıldı. Əmirquludan heyvani bir çığırtı qopdu və qorxudan bircə anın içində gözləri böyüyüb az qaldı hədəqəsindən çıxsın, saçları qabardı və yazıq Əmirqulu həmin heyvani çığırtı ilə çığıra-çığıra da qaçmağa başladı.

Alabaşı təkcə yekəliyindən, kəsilmiş qulaqlarından, kəsilmiş quyruğundan tanımaq olardı, yoxsa ki, Alabaş Alabaş deyildi daha, bu üç gündə keçəlləmişdi, pıçalaqlı gözləri iriləşmiş, qıpqırmızı qızarmışdı, baxışlarından dəlilik yağırdı, ağzından köpük axırdı.

Əmirqulu həmin heyvani səslə qışqıra-qışqıra qaçırdı (uşaqlar bir azdan kəndə belə bir xəbər yaydılar ki, bağban Əsədullanın qudurmuş iti Əmirqulunu qovanda, Əmirqulu qaça-qaça qorxudan Xeyransanı köməyə çağırırmış) və Alabaş az qala ona yetəyetdə bağban Əsədulla quşvuran Fazilin lap qulağının dibində bağırdı:

– Alə, at də!

Quşvuran Fazil gözlərini, zingildəyə-zingildəyə yerində qıvrılan Sarıbaşdan çəkib tüfəngi döşünə sıxdı və güllənin açılmağı ilə də Alabaşın göyə atılıb yerə düşməsi bir oldu və bağban Əsədulla bu dəfə, istər-istəməz, fikrindən keçirdi ki, – yaxşı atır köpəkoğlu.

Alabaş qabaq ayaqlarının dırnağı ilə qayanı cırmaqladı, bir-iki dəfə o tərəf-bu tərəfə qovruldu, sonra qabaq və dal ayaqlarını gücü gəldikcə uzadıb axırıncı nəfəsini buraxdı.

Ağzının kənarlarından, boğazından, böyründən qan axan Sarıbaş səndələyə-səndələyə ayağa qalxdı, qayanın üstünə düşüb qalmış Alabaşa baxdı, sonra əlində tüfəng tutmuş quşvuran Fazilə baxdı və itin dəhşət, qorxu və ağrı dolu gözlərində birdən-birə bir sevinc qığılcımı parladı və Sarıbaş səndələyə-səndələyə, bədəninin qanı arxasınca zolaq sala-sala yiyəsinə tərəf gəldi.

Hamı gözünü Alabaşdan çəkib Sarıbaşa baxırdı və bu dəm bu tərəflər yenə də tamam sakitlik içində idi.

Quşvuran Fazil:

– Səndən day it olmaz! – dedi, kənd kişilərinin qaydasını pozub uşaqların yanında çox biədəb bir söyüş söydü və tüfəngi döşünə sıxıb Sarıbaşı düz alnının ortasından vurdu.

Həmin yay gününün sakitliyini quşvuran Fazilin dördüncü gülləsi beləcə pozdu və səhərdən bəri dal ayaqlarının üstündə necə oturmuşdusa eləcə də oturan Dolça bu dördüncü güllədən sonra ağzını uzadıb quşvuran Fazilə iki dəfə hürdü.

Quşvuran Fazil Dolçanın yanından keçəndə hirsindən təpiklə bu iti vurub zingildətmək istədi, amma bu itin Ağababanın iti olduğunu yadına saldı və burasını da fikirləşdi ki, Ağababayla belə zarafatın axırı onunçun yaxşı qurtarmaz. Dolçanı vurmadı, təkcə tüpürdü Dolçaya sarı və bu dəfə bərkdən yox, dodaqaltı çox biədəb bir söyüş söydü.

Quşvuran Fazil, bağban Əsədulla, uşaqlar qayalıqdan düşüb kəndə tərəf getdi: quşvuran Fazil getdi ki, görsün hirsini kimin üstünə tökür, arvadının, ya qaynının, ya da başqa bir adamın üstünə; bağban Əsədulla getdi ki, evdən bel götürsün, külüng götürsün, gəlib itlərin cəsədini basdırsın ki, günün altında qayalıqda qalıb iylənməsinlər; uşaqlar getdi ki, bütün bu əhvalatı görməyənlərə danışsınlar.

Hamı getdi. Təkcə Dolça bayaqdan bəri dayandığı yerdə də dayanmışdı.

Dəniz əvvəlki kimi gömgöy və sakit idi. Göy buludsuz, günəşli idi. Sahil yenə bomboş idi. Dəniz günəşdən alışıb-yanırdı. Sahil boyu qumdan ilğım qalxırdı və bu dəm bu sakitlik, rahatlıq içində bayaq açılan o dörd güllə də elə bil ki, çox-çox uzaqlarda qalmışdı, elə bil ki, çox-çox uzaqların söhbəti idi bu, elə bil ki, bu sakitlikdə, bu mülayimlikdə nə güllə açıla bilərdi, nə it boğuşa bilərdi.

Dolça yenə göyə, yenə dənizə baxdı, yenə sahilə baxdı və yenə həmin tək cüllütü sahildə gördü, amma Dolça daha cüllütə tərəf qaçmadı.

O ki qaldı Əmirquluya, Əmirqulunun şalvarı bayaq yaş olmuşdu və Əmirqulu özünü qayalığın aşağısına verdi ki, şalvarını çıxarıb qurutsun, sonra görsün gedib harda başına nə çarə qılır.

Əmirqulu, axır vaxtlar belə ayılmamışdı, belə ayıq olmamışdı və təbii ki, belə ayıqlığa dözmək müsibəti-kəbir idi.

Belə-belə işlər, necə deyərlər, kəpənək məni dişlər.

III

Həmin sakit, təmiz yay gününün axşamı idi və Ağababagil yığışıb oturmuşdu şüşəbənddə. Ağababagilin hamısının şüşəbənddə yığışmağının üç səbəbi ola bilərdi: ya Ağabacı nəsə dadlı bir şey bişirmişdi və hamı da yığışmışdı ki, bu dadlı şeyi yesin, ya bir azdan televizorda Zeynəb Xanlarovanın konserti başlayacaqdı, ya da Baladadaşdan, Ağagüldən məktub gəlmişdi və hamı bir yerdə bu məktubu oxuyub qulaq asırdı.

Budəfəki səbəb məktub idi və həmin məktubu Ağagül Nuhbalaya yazmışdı və indi Nuhbala da bu məktubu bərkdən oxuyurdu, hamı da cani-dildən həmin məktuba qulaq asırdı.

Ağagül belə bir məktub yazmışdı:

«Qələmi çernildə bir az saxladım,

Bu qısa məktubu belə başladım.

Əziz kiçik qardaşım Nuhbala, salamdan sonra bizi xəbər alsan əgər, mən sağ və salamatam və sənin də sağ-salamat olmanı arzu edirəm.

Nuhbala, sən indi evimizdə bir qardaşsan və sən gərək elə eləyəsən ki, mənim də, böyük qardaşımız Baladadaşın da papağını yerə soxan olmasın, qızların üstündə gözün olsun və sən indi gərək elə eləyəsən ki, onlar çox ədəbli qızlar olsun, necə ki, bizim anamız Ağabacı çox ədəbli arvaddır. (Bu yerdə Ağabacı özünü saxlaya bilməyib dəsmalla gözlərini sildi. «– Ayaqlaruvun altında ölüm sənin, Ağagül» – dedi.)

Nuhbala, indi sən gərək atamız Ağababaya da çox kömək eləyəsən, çünki o boyda külfəti saxlamaq çox çətindi, özü də atamız Ağababa çox kişi adamdı. (Bu yerdə Ağababanın gözləri doldu və uşaqlar bunu görməsin deyə kişi tez üzünü pəncərəyə tərəf çevirdi ki, guya, dənizə baxır, amma Ağabacı da, uşaqlar da başa düşdü ki, kişi kövrəlib və təbii ki, heç kim bunu üzə vurmadı.)

Nuhbala, uzaqda olanda çox şey fikirləşir adam. Qayıdıb gələndə mən də qollarımı çirməyim gərək, pul qazanım gərək, nöşün ki, qızları biz gərək öz adımıza layiq köçürək.

Nuhbala, qalanını gələn məktubumda yazaram. Uzağı yaxın eləyib evdəkilərin hamısını öpürəm. Məndən atamız Ağababaya, anamız Ağabacıya, Nailəyə, Firuzəyə, Kəmaləyə, Amaləyə, Dilşada, Böyükxanıma salam de.

Nuhbala, Dolçadan da muğayat ol.

Imza özüm,

Qurtardı sözüm.

Ortancıl qardaşın Ağagül».

Ağagül əsgər paltarında çəkdirdiyi bir şəkil də qoymuşdu zərfin içinə və həmin şəklin arxasına da qırmızı karandaşla darağın ağzı boyda üç titrək xətt çəkmişdi və bu üç qırmızı titrək xəttin üstündə yazmışdı:

«Əziz kiçik qardaşım Nuhbala! Baxanda xatırlama, xatırlayanda bax!».

Həmin şüşəbənddə, həmin sakit, təmiz yay gününün axşamı Ağagülün əsgər paltarında çəkdirdiyi şəkil neçənci dəfə bir-bir bacılarının, qardaşının, anasının, atasının əlində gəzdi və Ağababa həmin axşam yenə darıxdı, yerindən qalxıb şüşəbənddən həyətə düşə-düşə günortadan bəri birinci dəfə arvadını dindirdi:

– Sabah aş bişir!

Bu o demək idi ki, sabah sübh tezdən Ağababa işə getməzdən əvvəl toyuqlardan ikisini hindən çıxarıb kəsəcəkdi və axşamüstü hamı şüşəbəndə yığışıb aş yeyəcəkdi və Ağabacı Ağababanın payını ayrıca bir qazana çəkib saxlayacaqdı, gecə Ağababa işdən gələndən sonra Ağabacı qazanı qızdıracaqdı, Ağababanın payını çəkib özü də oturacaqdı yanında və kənddəki təzə xəbərləri bir-bir danışa-danışa Ağababanın aş yeməyinə tamaşa eləyəcəkdi.

Ağabacı:

– Ağəz, tez olun! – dedi. – Nailə, düyünü gətir! Firuzə, o stəkanı gətir ordan! Dilşad, ləyəni ver!

Ağabacı aş bişirəndə on-on iki stəkan düyünün aşını bişirirdi, çünki külfət böyük idi, aşın qarası azlıq eləyirdi, uşaqlar isə düyünü çörəklə yemirdi və buna görə də düyü çox olduğu üçün Ağabacı düyünü axşamdan arıtlamağa başlayırdı.

Nailə düyünü gətirdi. Firuzə stəkan gətirdi. Dilşad ləyən gətirdi. Kəmalə, Amalə, Böyükxanım da mizin arxasına keçdi. Ağabacı kisədən on iki stəkan düyü götürüb ləyənə tökdü və ləyəni qoydu mizin ortasına. Qızlar da, Ağabacı da hərə bir tərəfdən ləyəndən bir ovuc düyü götürüb tökdü qabağındakı müşəmbənin üstünə.

Nuhbala Ağagülün məktubunu zərfin içinə qoydu və zərfi aparıb otaqdakı paltar dolabının, evin qiymətli şeyləri – Ağabacının nişan üzüyü, bir də zümrüd qaşlı üzüyü, Ağababanın partiya bileti, Baladadaşın məktubları, işıqpulunun qəbzləri və bu sayaq başqa şeylər olan gözünə qoydu, sonra Ağagülün əsgər paltarlı şəklini otağın yuxarı başında, divardan asılmış girdə güzgünün yuxarısına, böyük qardaşı Baladadaşın əsgər paltarlı şəklinin yanına keçirdi. Sonra evdən çıxıb həyətin ortasındakı talvara qalxdı, şalvarını, köynəyini çıxarıb yerinə girdi, şalvarının cibindən bir «Avrora» siqareti çıxarıb ovcunun içində gizlincə yandırdı ki, Ağababa görməsin və gizlincə də bir-iki dərin qullab vurub başını yastığa qoydu, göyə baxdı, ulduzlara baxdı, birdən-birə Nuhbala özünü də əsgər paltarında gördü, gördü ki, evlərinə məktub yollayıb və hamı da şüşəbəndə yığışıb onun məktubunu oxuyur, anası Ağabacı dəsmalla gözlərini silib onunçun deyir: «– Ayaqlaruvun altında ölüm sənün, Nuhbala!», atası Ağababa onunçun kövrəlir və sabahkı aş da onun məktubuna görə bişir və bu saat Nuhbalanın belə bir əsgər məktubunu Nərgiz də qardaşlarından qorxa-qorxa, gizlincə-gizlincə oxuyur. Nuhbala bu dəfə siqaretdən lap dərin bir qullab alıb bütün sinəsinə çəkdi.

Kəndin aşağısında bir sanatoriya tikmişdilər və bu ildən həmin sanatoriya işə başlamışdı, bu ildən də kənddə ağcaqanad azalmışdı, çünki aşağı tərəfdə – qayalıqla kəndin arasındakı qamışlığa vertalyotla dərman səpmişdilər və gör bu dərmandan sonra iş nə yerə çatmışdı ki, Nuhbala həmin bürkülü yay gecəsi miçətkənsiz-zadsız uzanmışdı talvarda və ulduzlara baxa-baxa Nərgiz barədə və ümumiyyətlə, bu dünyanın eşq-məhəbbət məsələləri barədə fikirləşirdi.

Həmin gecə də günorta kimi tamam sakit idi. Göy aylı-ulduzlu idi və ya da bu sakit gecələrdə həmişəki kimi, dənizə işım-işım işıldayan bir payəndaz salmışdı və xırda ləpələr də o işıq zolağını elə hey sahilə axıdırdı. Kənd hələ yatmamışdı, pəncərələr oyaq idi, darvazaların üstündən, küçələrdəki şalbanlardan asılmış elektrik lampaları yanırdı. Küçələr bomboş idi, hətta cavanlar, yeniyetmələr də vağzal bağına, kinoteatrın, klubun qabağına yığışıb futboldan danışmırdı, meyxana demirdi. Bürkünün əlindən hamı özünü həyət-bacaya vermişdi. Bütün bu tərəflərin sakitliyini hərdən Bakıya gedən və Bakıdan gələn elektrik qatarlarının səsi pozurdu və bir də

ki, radio ilə Hacıbaba Hüseynovun muğamat konsertini verirdilər, kəndin ayrı-ayrı evlərindən Hacıbaba Hüseynovun səsi gəlirdi və bu dəm adama da elə gəlirdi ki, kənddə bir neçə müğənni pəsdən xor oxuyur.

Hacıbaba Hüseynov indi də Füzulinin sözlərinə təsnif oxuyurdu və bu təsnif bu dəm Nuhbalanın ürəyindən xəbər verirdi, amma bu boyda kənddə heç kimin xəbəri yox idi ki, bu sözləri Hacıbaba Hüseynov Nuhbalaya deyir:

Dil vermə qəmi-eşqə ki, eşq afəti-candır,
Eşq afəti-can olduğu məşhuri cahandır.

Əlbəttə, bütün kənd camaatı kimi, Ağababanın da bu işdən xəbəri yox idi və Ağababa bu dəm həyətdə də qərar tuta bilmədi, darvazanın bala qapısını açıb küçəyə çıxdı ki, bəlkə kəndin kişilərindən çöldə-bayırda olanı var, bir az dərd-dur eləsinlər, fikri dağılsın, amma o gecə elə bil ki, Ağababanın üstünə pişik asqırmışdı, kişi küçəyə çıxan kimi, əvvəlcə burnuna spirt iyi gəldi, sonra Əmirqulu tini burulub yellənə-yellənə çıxdı qabağına və Ağababanı görüb dayandı, dayandığı yerdə bir balaca yelləndi, sonra dedi:

– Yerin məlum, Ağababa, bu saat dəvə qutabı yemişəm bəs deyənəcən, durmuşam ayağa, mən ölüm!

Ağababa:

– Əcəb eləmisən, – dedi. – Nuş can!

Və Ağababa bu sözləri deyib təzədən həyətə girdi.

Aydın məsələdir ki, Əmirqulu özündən toqquşdururdu, bu kənddə və ümumiyyətlə, bu tərəflərdə axırıncı dəvəni bütün kəndi gəzdirib müştəri yığıb ən tezi iyirmi-iyirmi beş il bundan əvvəl kəsmişdilər və Əmirqulu dəvə qutabını, ancaq yatıb yuxusunda yeyə bilərdi – burası tamam doğru idi, amam burası məlum deyildi ki, Ağababaya nə olub, Ağagülün məktubundakı o gözəl sözlərdən sonra sevinib şad olmaqdansa, elə bil ki, birdən-birə bu böyük külfətin xofu yenə kişini basmışdı; oğlanlar kişi idilər, onlar heç, amma qızlar yenə bir-bir gəlib Ağababanın gözlərinin qabağından keçdi, Nailə də, Firuzə də, Kəmalə də, Amalə də, Dilşad da, Böyükxanım da Ağababanın düz gözlərinin içinə baxdı və bu qədər qız azmış kimi, biri də dünyaya təpik ata-ata gəlhagəldədi; amma nə bilir ki, qız olacaq bu da; qız ya oğlan, Ağababa üçün fərqi yox idi, övlad övlad idi, məsələ bunda deyildi. Bəs nədə idi?

Kəndin pəncərələri yavaş-yavaş yatmağa başladı.

Radionun, televizorun səsi kəsildi. Yarasalar ova çıxdı. Yüngül gilavar əsməyə başladı və bu yüngül külək əncir, meynə yarpaqlarını dənizə tərəf əsdirdi.

Və həmin gecə Ağababa Ağabacının yanında yerinə girməzdən əvvəl ağ çit tumanının bağlarını açа-açа:

– Yaxşı, – dedi. – Necə bilirsən, elə də elə, amma fərli adamlar olsun.

Ağababa bu sözləri dedi və ürəyində də fikirləşdi ki, hardadı indi fərli adam, sonra yerinə girdi, Ağabacının qılçı qılçına toxundu və bu dəfə fikirləşdi ki, nə fərli adam, fərsiz adam söhbətidi bu, nə olub axı, nə xəbərdi?

Ağabacının üzü güldü və arvad rahat bir nəfəs alıb, elə bil ki, öz şəxsi nəfi üçün evi kirayə verirdi, dedi:

– Sənə qurban olum, ay Ağababa, çox sağ ol!

Bir azdan Ağababanın xorultusu bütün həyətə yayıldı. Ağababanın xoruldamağı kənddə məşhur idi və bu kəndin heç bir kişisi xoruldamaqda Ağababaya çata bilməzdi. (Bir dəfə qonşuları Xeyransa kəndin arvadlarına şikayət eləmişdi ki, gecələr Ağababanın xorultusunun səsindən yata bilmirəm və Ağabacı da bu sözü eşidib Xeyransa ilə dava eləmişdi ki, səni külbaş Əmirqulunun dərdi qoymasın yatmağa, mənim ərimin xorultusunda nə işin? Amma bu çoxdanın söhbətidi, indi Xeyransa da, Ağabacı da qonşuluqda bir-birlərindən xeyli razı idilər.) Uşaqlar da, Ağabacının özü də Ağababanın xorultusuna elə öyrəşmişdilər ki, Ağababa hərdən gecələr evdə olmayanda, rayona avtobus sürəndə, yəni ki, Ağababanın xorultusu gəlməyəndə yuxuya gedə bilmirdilər; Ağababanın xorultusu gəlməyəndə elə bil ki, bütün bu ev, bu həyət başsız idi, yiyəsiz idi, baxımsız idi.

Yay vaxtı Ağababa ilə Ağabacı evin kəllə tərəfindəki balaca artırmada yatırdı və yatmaq vaxtı gələndə uşaqlar həyətin bu tərəfinə ayaq basmazdı. Qızların yeri şüşəbənddəki palazın üstündə salınırdı. Oğlanlar yazın axırlarından həyətdəki talvara qalxırdı və o talvarda indi təkcə Nuhbala qalmışdı və Nuhbala da dünyanın eşq-məhəbbət məsələlərini fikirləşib, fikirləşib bu dəm şirin-şirin yatmaqda idi. Qızlar da hamısı yan-yana uzanıb, üstlərinə də soruq salıb yuxuya getmişdi. Ağabacı gələcək kirayənişinlərini fikirləşirdi və elə bu fikirlərlə də arvadı yuxu apardı...

Dolça tut ağacının yanında dayanıb qulaqlarını şəklədi və diqqətlə həyətin aşağı başındakı hasarın dibinə baxdı, sonra yerindən sıçrayıb hasara tərəf qaçdı, amma dovşan Dolçadan tez atılıb yuvasına girdi.

Son vaxtlar bir tərəfdən xır salanlar, bir tərəfdən də göy alverçiləri, gül alverçiləri öz xüsusi sahələrinə, üzümlüyə, zeytunluğa və ümumiyyətlə, bütün bu tərəfin torpağına o qədər cürbəcür dərmanlar səpmişdi, gübrə vurmuşdu, zəhərli maddələr tökmüşdülər ki, dovşanlar çöllərdən həyətlərə köçmüşdü. Elə bil dovşanlar başa düşmüşdü ki, bu həyətin sahibi, yəni ki, Ağababa halal zəhmətnən dolanan adamdı, dərmanla, zəhərli maddələrlə işi yoxdu, çünki Ağababa nə bazara kisə-kisə göy aparıb satırdı, nə də qış ayları Moskva, Leninqrad vağzallarının qabağında dayanıb qızılgül satırdı. Ağababa dədə-baba qaydasıyla, halallıqla həyətinin torpağını becərirdi və tərəvəzi də, əncir-üzümü də, narı, əriyi, tutu, heyvası, badamı da öz külfətini ancaq görürdü, o ki qaldı qızılgülə, qışda xəşil ilə yemək üçün doşab olanda, səhər-səhər çay-çörəklə yeməyə əncir mürəbbəsi olanda, bir sözlə, Ağabacının bu həyətin barından düzəltdiyi və sairə tədarüklər olanda, qızılgülsüz də keçinmək mümkün idi. Nə isə, dovşanlar elə bil Ağababagili tanımışdı, həyətin aşağı başı başdan-başa dovşan yuvası idi. Əlbəttə, dovşanların ağlı kəsmədiyi bir cəhət də var idi: əvvəla, Ağabacı dovşan ətindən iyrənirdi, deyirdi ki, dovşanın ayaqları pişik ayağına oxşayır və dovşan əti yeməkdənsə, kartof qızardıb yemək yaxşıdı, o biri tərəfdən də Ağababaya belə gəlirdi ki, bu dovşanları öldürüb yuvasını dağıtmaq bu xartutu və yaxud da o heyva ağacını dibindən doğramaq kimi bir şeydi.

Dolça isə öz işini bilirdi, dovşanları evin dalındakı bostana yaxın buraxmırdı və dovşanlar da daha Dolçanı tanıyırdı; dovşanlar bilirdi ki, gecə, sakitlik çökəndə, adamlar yox olanda bu ağ it buralarda gəzişməyə başlayacaq və bu ağ it hirsli deyil, qorxulu deyil, hər halda bu ağ it ilə bir həyətdə yaşamaq mümkündü.

Milisioner Səfər deyirdi ki, it sahibinin xasiyyəti necədisə, itin də xasiyyəti elə eləcə olur. Milisioner Səfər deyirdi ki, bax, misal üçün, quşvuran Fazilin tulası (bu gün günorta bağban Əsədullanın qudurmuş itinin qapdığı və quşvuran Fazilin vurub

öldürdüyü Sarıbaş) xasiyyətdə, hətta görkəmdə də elə bil ki, yiyəsinin burnundan düşüb. (Kəndin uşaqları deyirdi ki, quşvuran Fazil ovladığı quşların başını kəsib Sarıbaşa verirmiş və tula buna elə adət edib ki, ovu tapan kimi, sahibini gözləməmiş başını qoparıb yeyirmiş, quşvuran Fazil də heç nə olmayıbmış kimi, həmin quşları aparıb Bakı bazarlarında camaata satırmış və guya bu işin ucbatından xəstələnənlər də olub Bakıda; bir də deyirdilər ki, quşvuran Fazilin tulası murdar ət yeyir, çünki Sarıbaş səhərdən axşamacan su dümləyirdi.) Milisioner Səfər deyirdi ki, bax, misal üçün, götürək Ağababanın bu ağ itini, doğrudan da bütün xasiyyətini öz yiyəsindən götürüb, çox gözütox itdi.

Bostanda yenə yemiş partladı və Dolça qulaqlarını şəkləyib bostan tərəfə baxdı. Bağban Əsədulla Özbəkistandan tezyetişən yemiş növü gətirib əkmişdi həyətində və üzümlər hələ qoralamamış bu yekə sarı yemişlər yetişib yeməli olurdu. Bağban Əsədulla xüsusi hörmət əlaməti olaraq bu tezyetişən yemiş növündən Ağababaya da toxum vermişdi və bu il Ağababanın bostanında toxumu Özbəkistandan gətirilmiş həmin yemişlər sapsarı saralıb böyümüşdülər, yetişmişdilər. Bu yemişlər gecələr, nisbətən sərinlik olanda partapartla partlayıb öz-özünə parçalanırdı. Dolça əvvəllər başa düşmürdü ki, bu partapart nədi belə, amma sonra başa düşdü ki, yemişlərin işidi bu.

Sonra Dolça quyunun başındakı şalbandan asılmış elektrik lampasının işığında sürətlə uçub-keçən yarasaya baxdı, sonra odun doğranan kötüyün üstünə qalxdı, oradan hinin damına qalxdı, hinin damından da daş hasarın üstünə çıxdı və dənizə tərəf baxdı.

Dolça ay işığında işıldayan qara gözlərini bir müddət dəniz tərəfdən çəkmədi.

Dolça bəlkə o tək cüllütü yadına saldı, bəlkə dənizlə bağlı yadına düşəcək başqa şeylər var idi? – Hər halda Dolça fikirləşirdi; baxışıyla, duruşuyla fikirləşirdi və beləcə hasarın üstündə dayanıb dənizə tərəf baxdı, sonra başını dəniz tərəfdən çöndərib kəndin yatmış evlərinə baxdı, yenə də qulaqlarını şəkləyib qulaq asdı – sahibinin xorultusundan başqa, hərdənbir tuppatupla yerə dəyən küknar qozalarının tappıltısından başqa, bir də ki, hasarın o tayında, küçədə, «ehsan tutu» deyilən yüz yaşını keçmiş xartut ağacının xışıltısından – yüngül gilavar tutun yarpaqlarını səsləndirirdi – başqa bir səs yox idi. Dolça başını qaldırıb zəndlə «ehsan tutu»nun şaxəli qol-budağına, qaranlıqda bir-birindən seçilməyən, hamısı bir yerdə bütöv bir şey kimi qaralan yarpaqlarına baxdı.

Kənddə deyirdilər ki, bu tut ağacını yüz neçə il bundan əvvəl Məşədi Muxtar adında bir kişi əkib və guya, bu Məşədi Muxtar milisioner Səfərin arvadının ulu babasıdı; Məşədi Muxtarın Əhməd adında doqquz yaşlı oğlu dənizdə batıb ölüb və Məşədi Muxtar da bu xartutu küçədə əkib, küçədə baxıb-becərib ki, yoldan ötən, ürəyi yanan ağzına bir tut qoysun və Əhmədin ruhu şad olsun. Kənddə bu ağaca «Məşəd Muxtar tutu» da deyirdilər, «Əhməd ağacı» da deyirdilər, amma əksərən «ehsan tutu» deyirdilər. Əlbəttə, Dolçanın bütün bunlardan xəbəri yox idi, amma yayın bu vaxtında, yəni iyulun əvvəllərində gündüzlər bu ağacın böyük kölgəliyi, qol-budağı kəndin uşaqları ilə dolu olardı və bəlkə də Dolça da indi bunu yadına saldı, gündüzün o səs-küyündən, o hay-həşirindən sonra gecənin bu səssizliyinə, tutun bu xışıltısına qulaq asdı və yalnız bundan sonra könülsüz-könülsüz başını çöndərib qayalığa tərəf baxdı, elə bil ki, bayaqdan ora-bura baxmalar, qulaq asmalar bir hazırlıq imiş, əsas qayalıq imiş.

Dolça gözlərini o tərəf-bu tərəfə dolandırırdı, guya ki, təsadüfən qayalığa nəzər salırdı, sonra da tez gözünü oradan yayındırırdı, elə bil ki, bu qayalıqlarla əlaqədar Dolçanın suçlu bir işi var idi, elə bil nədəsə təqsirkar idi; sonra Dolça iki dəfə yavaşdan qayalığa tərəf hürdü, qabaq ayaqlarını büküb çənəsini hasarın üstünə qoydu və yavaşdan da zingildədi; elə bil ki, Dolça həmin yay gecəsi Alabaşa, Sarıbaşa «əlvida» dedi.

Sonra Dolça hasardan enib bostana tərəf qaçdı.

IV

Yenə əvvəlcə oğlan cır, nazik səsini zildə kökləyib dad elədi:

– Leyli! Leyli!

Sonra qız kişi səsinə oxşayan yoğun səsiylə soruşdu:

– Nədi. Məcnun?

Sonra ikisi də bir yerdə oxumağa başladı:

– Bəs, biz axı, neyləyək?
Ibn-Səlam elçi gəlir,
Dərdi kimə söyləyək?

Oğlan təzədən səsini zildə köklədi:

– Çiçəyim, mələyim,
Ey gözəlim mənim, qəşəng Leylam,
Sənsiz həyatda yaşamaq mənə olar haram!

Ağabacı bu dəfə özünü saxlaya bilməyib ürəyində fikirləşdi ki, ağıllı olub başqalarının dərdini çəkincə, gic ol, qoy elə hamı sənin dərdini çəksin; kül bunların başına! Ağabacı bunu fikirləşdi, amma məlum olmadı ki, kimin qarasınca deyinir: bu oxuyanların, yoxsa ki, kirayənişinlərin. Dünən gecə yerlərinə girəndə və Ağababa deyəndə ki, bu kirayənişinlərdən gözü su içmir, Ağabacı Ağababanı sakit elədi: «– Armud saplaqsız, adam nöqsansız olmaz, ay Ağababa...» – dedi, amma Ağababa hələ dörd gün idi gündüzlər evdə olmurdu və bu işlərdən bir o qədər də xəbəri yox idi.

Düz beş gün idi ki, bu konsert davam edirdi, düz beş gün idi ki, bu cır səsli oğlan Leylini çağırırdı və yoğun səsli qız da: «– Nədi, Məcnun?» – deyirdi (Ağabacı da ürəyində: «– Boyuvu elə qara yerə soxum sənün!» – deyirdi), sonra da ikisi bir yerdə oxumağa başlayırdı.

Düz beş gün idi ki, günorta çağı bu konsert başlayan kimi, yəni Əminə xanım valı patefonun üstünə qoyub səsi axıracan qaldırandan sonra, özü gəlib şüşəbəndin pəncərəsi ağzında dayanıb gilas yeməyə başlayırdı.

Allah, adam bu qədər gilas yeyər? Bəs, deyirlər gilas adamın qarnını ağrıdır, bəs, bunun qarnına niyə bir şey eləmir? Bu boyda qarına gilas neyləsin? Ağabacı çox çalışırdı ki, ürəyində kirayənişinlərinə qarşı kin-küdurət yaranmasın, amma heç cürə mümkün deyildl.

Ağabacı kirayənişinləri ilə açıq-aşkar düşmənçiliyə başlamışdı, amma məlum səbəbdən ürəyində düşmənçilik eləyirdi və belə bir minval ilə səsini içinə salıb düşmənçilik aparmaq Ağabacının gününü lap qara eləmişdi (atalar elə bu yerdə deyiblər ki, deyirəm, çölümü yandırır, demirəm, içimi; atalar yaxşı kişi olublar və həmişə də yaxşı sözlər deyiblər).

Düz beş gün idi ki, Ağabacı ilə Ağababa evlərini kirayə vermişdilər, özləri birinci mərtəbədəki yarımzirzəmi mətbəxə və mətbəxin yanındakı balaca otaqkimiyə (qışda bura odun yığırdılar) köçmüşdülər. Ağababa şüşəbəndin altını brezentlə örtüb bağlamışdı və qızlar burda yatırdı; Ağabacı şüşəbəndin altına palaz döşəmişdi və qızların yerini də palazın üstündən salmışdı. Dünən gecə o qədər isti oldu ki, Ağababa ilə Ağabacı bu istiyə tab gətirmədi və mətbəxdən çıxıb bütün ömürlərində birinci dəfə, yəni ikisi də evdə ola-ola, ömürlərində birinci dəfə bir-birilərindən ayrı yatdı, özü də uşaqlarla bir yerdə yatdı: Ağabacı Ağababanın yerini şüşəbəndin altında o başdan, özününkünü də bu biri başdan saldı, arada da qızlar yatmışdı.

Və düz beş gün idi ki, Nuhbala da evə gec gəlirdi, kirayənişinləri yatıb işığı söndürəndən sonra gəlirdi, çünki Nərgiz Nuhbalaya demişdi ki, and iç ki, bütün ömründə məndən başqa heç kimi sevməyəcəksən; Nuhbala da böyük qardaşı Baladadaşın canına and içmişdi ki, qara torpağın altına gedən günə kimi, ömründə Nərgizdən başqa heç kimi sevməyəcək və başqa bir qadın xeylağına gözünün ucuyla da baxmayacaq, buna görə də Nuhbala evə gec gəlirdi, gec gəlirdi ki, talvara qalxanda ikinci mərtəbənin pəncərəsindən Əminə xanımın soyunmağını, südlə dolu inək yelininə oxşayan döşlərini, yekə dalını görməsin, bu arvadın, ərinin yanında otaqda tumançaq gəzməyini görməsin (Nuhbalanın Əminə xanımdan çox, Bəşir müəllimə hirsi tuturdu: «Əri – oğraş, niyə işığı söndürmür, pərdəni çəkmir heç olmasa?!»).

Dörd nəfər idi, Ağababagilin həyət-bacasında fironluq eləyən bu kirayənişinlər dörd nəfər idi: Bəşir müəllim idi, əlli yaşı olardı, bəlkə əllidən də çox olardı, ortaboylu, qarayanız, qıvrım qara saçlı bir kişi idi, amma sonra məlum oldu ki, saçına da, nazik bığına da rəng qoyur. Ağababa diqqətlə baxanda bunu başa düşdü və bundan sonra Bəşir müəllimin üzünə baxa bilmirdi, bir də ki, Bəşir müəllimdən həmişə ətir iyi gəlirdi. Əminə xanım idi, yaşı qırx olmazdı hələ, yumurta kimi ağappaq idi, saçları xurmayı, gözləri ala idi, özü də ding-ding dingildəyirdi; oğlanları Adil idi, Adik deyirdilər və bu Adik məktəbi bu il qurtarmışdı; qızları Ofelya idi, Ofa deyirdilər, altıncı sinfə keçmişdi və bütün bu ailəni birləşdirən bir şey tamam göz qabağında idi ki, o da bunların hamısının köklüyü idi: ata da kök idi, ana da kök idi, balalar da kök idi, hamısı kök idi. (Əmirqulunun arvadı Xeyransa qonşularının bu kirayənişinlərini birinci dəfə görəndə az qaldı gülməkdən uğunub getsin, çünki bu kök adamları görən kimi, bütün kənddə məşhur olan, kişilərin də öz aralarında deyib-güldüyü, arvadların da öz aralarında deyib-güldüyü bir söhbət yadına düşdü: qarovulçu Həsənulla Irtışın, Obun sahillərindən qayıdıb gələndən sonra, bir müddət tək yaşadı kənddə, sonra evlənmək fikrinə düşdü və kəndin ağsaqqallarından qəssab Ağakişi soruşanda ki, qarovulçu Həsənulla kimi almaq

istəyir, qarovulçu Həsənulla demişdi ki, kim olur-olsun, kimi alırsız mənim üçün alın, amma kök olsun! Qəssab Ağakişi kənddəki tay-tuşları ilə klubun həyətindəki çayxanada oturub çay içə-içə: «Alə, – demişdi, – bu üftadə elə bir ailə qurmaq istəyir ki, üssü köklük olsun. Bu arvad istəmir evə, istifadə üçün mal istəyir». Və bu xəbər kəndə yayılandan sonra, məlum məsələdi ki, qarovulçu Həsənullaya gedən bir arvad olmadı və qarovulçu Həsənulla da axırda: «– Çort poberi!» – dedi və gedib Bakıdan dul bir arvad alıb gətirdi, özü də kök arvad.)

Hə, Ağababagilin kirayənişinlərinin dördü də kök idi, amma əslində onlar dörd yox, beş nəfər idi, çünki bunların bir dostu var idi, adı Kələntər müəllim idi və bu Kələntər müəllim də Allahın hər verən günü Ağababagilin evində idi, yəni ki, kirayənişinlərin yanına gəlirdi. Amma Kələntər müəllim arıq və uzun idi, boğazının hulqumu çıxırdı və uzunluqda, əyri-üyrülükdə bu kişi dəvə boynuna oxşayırdı, həm də yaman qayışbaldır kişi idi.

Yoğun səsli qız indi də o biri mahnısına başladı və bu mahnı yazılan valın ortası çatdaq olduğu üçün, ortada ilişə-ilişə bütün bu həyət-bacanı başına aldı:

«Volqa»sı yaşıl oğ-ğ-ğ-lan, Qəni, Qəni!
Ağzı qızıl diş oğ-ğ-ğlan, Qəni, Qəni!
Gəl sən mənə sataş-ş-şma.
Çünki həyasızam mə-ə-ən, Qəni, Qəni!..

«Mürdəşir üzüvü yusun sənin! «Qəni» deyə-deyə qara yerə girəsən elə!» – Ağabacı ürəyində bu sözləri deyə-deyə, yoğun səsli qızın qarasına deyinə-deyinə çayniki elə hirslə samovarın dəmkeşinə basdı ki, çaynik yanı üstə əyildi və qaynar su çaynikdən tökülüb Ağabacının baş barmağını yandırdı. «– Mənə bu da azdı! – dedi öz-özünə Ağabacı. – Guya ki, bunlardan sezonun axırında iki yüz manat alıb bəxtəvər olacağam!»

Çünki həyasızam mə-ə-ən, Qəni, Qəni...

Bu dəfə də valdan «Ay can! Ay can!» səsləri gəldi. Bu əldədüzəltmə valları hansı bir toy məclisindəsə yazmışdılar və bu cür valları Bakıdakı «Nərgiz» kafesinin yanında əldə çox baha qiymətə satırdılar, çünki bu cür valların öz azarkeşləri var idi və bu cür azarkeşlərin də cibi həmişə dolu olurdu; Əminə xanım da bu valları «Nərgiz» kafesinin qabağından aldırıb gətirmişdi və ümumiyyətlə, Əminə xanım «Nərgiz» kafesinin qabağında satılan bu cür valların birini də buraxmazdı, hamısını aldırıb səhərdən-axşama kimi ləzzətlə qulaq asardı.

Sonra həmin cır səsli oğlan yenə qışqıra-qışqıra cavab verdi, guya ki, Qəni bu başıbatmışdır:

Dəm, dəm olmuşam, ay gözəl,
Gözləri xumar olmuşam, ay gözəl!..

Allah lənət eləsin dəllal Zübeydəyə, Zübeydə ürcah elədi bu kirayənişinləri Ağabacıgilə, «– Yaxşı adamlardı – dedi, – çox kulturnu adamlardı!», yalansa bir qara daş düşsün dəllal Zübeydənin başına, kirayənişin tapdığı üçün, Allah bilir, nə qədər almışdı bunlardan, dəysin öz başına, amma bunları gətirib Ağabacıgilə ürcah eləməyi elə bil ki, azmış, beş manat da tutub Ağabacıdan aldı ki, kirayənişin tapmışam sənincün! Lap əcəb elədi dəllal Zübeydə, əlinin də içindən gəldi, çünki dəllal Zübeydə kimi anasının əmcəyini kəsənin sözünə baxanda axırı da belə olar. Sonra Ağabacı fikirləşdi ki, gərək evin kişisi bir nəfər olsun, kişi nə dedi, gərək elə də olsun, necə ki, Ağababa deyirdi ki, kirayənişin lazım deyil bizə, elə də olmalı idi.

Dolça birinci gün damın yanında dayanıb bu təzə adamlara baxdı, bu təzə adamların hərəkətinə, danışığına, davranışına fikir verdi və milisioner Səfər düz deyirdi ki, itin xasiyyəti yiyəsinin xasiyyətinə oxşayar, Dolçanın da, deyəsən, elə birinci gündən bu təzə adamlardan gözü su içmədi, bu təzə adamları görəndə üzünü çevirdi, arxasını çevirdi.

Əlbəttə, bu təzə adamlar Dolçanın onları xoşlayıb-xoşlamamağının dərdini çəkmirdi və ümumiyyətlə, dərd çəkən adamlar qəbilindən deyildi bunlar, bircə Ofelya Dolça ilə dil tapmaq istəyirdi, amma bu da mümkün olmurdu.

Ofelya Ağababagilin qızlarına qaynayıb-qarışmırdı və həyət-bacada ayağıyalın, başıaçıq gəzən, istədikləri vaxt çörək yeyən, istəmədikləri vaxt yeməyən, qaynadılmamış, çiy quyu suyu içən, təkbaşına gedib dənizdə çimən bu qızlara Ofelya elə heyrətlə baxırdı, elə bil bu qızlar tamam başqa bir dünyanın adamlarıydı və Ofelya bu qızlarla dil tapmaqdansa, sövq-təbii, Dolça ilə dil tapmaq istəyirdi, Dolça ilə dostlaşmaq istəyirdi və bütün mehrini salmışdı Dolçaya.

Ofelya bütün günortanı gilas, gilasın üstündən şokolad, şokoladın üstündən kotlet, kotletin üstündən toyuq, balıq, ərik, qara kürü və sairə və ilaxır bu sayaq şeylər yeyə-yeyə Dolçanın damının yanındakı iydə ağacının kölgəsində dayanıb ya da Ağababanın düzəltdiyi taxta kətillərdən birini gətirib üstündə oturub boynu zəncirli Dolçaya baxırdı.

Dolça tərtəmiz geyinmiş, saçları səliqə ilə daranıb qırmızı bant taxılmış bu kök qıza fikir vermirdi, qız ona yaxınlaşmaq istəyəndə Dolça hürürdü və Ofelya da o saat qorxub geri çəkilirdi və şüşəbənddən bunu görən Əminə xanım:

– Qudurasan, qurbağa! – deyirdi.

Əminə xanımın belə deməsinin səbəbi o idi ki, Ofelya evdə şey qoymurdu, hamısını gətirib Dolçanın qabağına atırdı, bütöv kotlet, toyuq budu, küftə, dolma içi atırdı Dolçanın qabağına, amma Dolça bunların heç birini yemirdi və bütün bunları həyətə gələn pişiklər tələm-tələsik yeyib qaçırdı. Ofelya o qədər pərt olurdu ki, az qalırdı ağlasın. Ofelya o qədər əlləşib-çalışırdı, o qədər mehriban danışırdı, o qədər əzizləyirdi, amma bütün bunlardan bir iş çıxmırdı və Dolça nə Ofelyanın üzünə baxırdı, nə də onun verdiyi yeməli şeylərə dilini vururdu.

Əminə xanım yaxşı xörək bişirirdi və bu xörəklərin yaxşılığı, çox dadlı olmağı qoxusundan məlum edirdi. Kirayənişinlər bu evə köçən gündən gündə bir neçə xörəyin ətri bütün bu həyət-bacanı başına götürürdü: səhər-səhər kəllə-paça, ət blinçiki, tavakabab, günorta və axşam dolma, dovğa, plov, çığırtma, qızartma, bozartma və ən çox da kotlet (Əmirqulunun arvadı Xeyransa deyirdi: «– Çox kalan adamlardı evündə olanlar!». «– Kalandırlar özləriyçün, mənə nə?» – deyirdi Ağabacı

və ürəyində də deyirdi ki, alnımıza belə yazılmışmış, bu yay bizimki də belə gətirməliymiş...).

Daha bir həftədən artıq idi bura köçmüşdülər, amma bu müddət ərzində Əminə xanım bir dəfə də olsun həyətdən eşiyə çıxmamışdı, tualet həyətin aşağı başında olmasaydı, zalımın qızı heç şüşəbənddən də aşağı düşməzdi yəqin. Bəşir müəllim hər gün Bakıdan taksi ilə gəlirdi və səhərlər taksi ilə də şəhərə gedirdi (Ağabacı deyirdi ki, bu kişi ki, bu qədər pul verir taksiyə, elə özünə bir maşın alsın də, Xeyransa da deyirdi ki, ağəz, olmaz yəqin də, qorxur də, məvacibi azdı yəqin, yoxsa nöşün almır?!). Bəşir müəllim hər dəfə də şəhərdən gələndə iki əli də dolu zənbillə gəlirdi və Əminə xanım bu zənbilin içindəkilərdən bir ucdan dadlı xörəklər bişirirdi.

Dərslər kəsilmişdi və Nuhbala bütün günü dəniz qırağında olurdu, qapqara qaralmışdı və yazıq biz bildiyimiz səbəbdən gecələr də evə gec gəlirdi, evdəkilər onun üzünü, demək olar ki, görmurdü. Qızlar bu xörək ətirlərinin dərdindən hərə başını götürüb bir rəfiqəsinin evinə gedirdi və Ağabacı da bu gedişlərin səbəbini bildiyi üçün canını dişinə tutub heç bir söz demirdi. Bütün bunlara bəlkə də dözmək olardı, amma bir şeyə dözmək çox çətin iş idi: bu cürbəcür xörəklərin, bu cür ətin müqabilində Ağabacı hər dəfə tavaya kartof töküb qızardanda, badımcan doğrayıb qızardanda, elə bil ki, uşaqlarından xəcalət çəkirdi; indiyəcən Ağababagildə belə şey olmamışdı və bu ən betəri idi.

Ofelya:

– Dolça! Dolça! – deyirdi və sidq-ürəkdən elə hey çalışırdı ki, bu ağ itlə dostluq eləsin. – Ala! – Əminə xanımın təzə dana ətindən bişirdiyi kotleti Dolçanın qabağına atırdı, amma Dolça bu dostluğu qəbul eləmirdi ki, eləmirdi.

Bir dəfə Ağabacının tükü ürpəşdi, arvada elə gəldi ki, Dolça gözünü Ofelyanın atdığı kotletdən çəkdi, üzünü döndərdi və ağladı.

Axşam Ağabacı Ağababaya dedi ki, səhər üç toyuq kəssin və sabah bu üç toyuğu bişirib yeyəndən sonra, Ağabacı sümüklərin hamısını bir qaba yığdı və həmin qabı aparıb Dolçanın qabağına qoydu. Dolça da həmin gün bu sümüklərin hamısını xırçıldada-xırçıldada beş dəqiqənin içində yeyib qurtardı.

Nə isə, dəsgah idi, Ağababa demişkən, eşşək gətir, mərəkə yüklə.

V

Bəşir müəllimgil bu yay ona görə heç hara getməyib bağ kirayə eləmişdilər ki, oğlanları Adil bu il instituta girirdi və Kələntər müəllim də buna görə hər gün bura gəlib-gedirdi, çünki belə məlum olurdu ki, Kələntər müəllim institutda dərs deyir; hər halda, Kələntər müəllim institutla əlaqədar adam idi.

Kələntər müəllimin bir qırmızı «Jiquli» maşını var idi və hər dəfə bu maşın Ağababagilin darvazasının qabağında dayananda, deməli, Kələntər müəllim şəhərdən nə isə bir xəbər gətirmişdi, çünki o saat maşından düşüb tez-tələsik şüşəbəndə qalxırdı, Bəşir müəllimlə, evdə olmayanda Əminə xanımla xısın-xısın pıçıldaşırdı, hərdən Adili maşına oturdub Bakıya aparırdı – ya hazırlaşdırmağa aparırdı, ya kimləsə tanış eləməyə aparırdı; Ağabacı burasını dəqiq bilmirdi, amma burası tamam dəqiq idi ki, uşağı instituta Kələntər müəllim düzəldirdi.

Ağababagilin qızları Adili öz aralarında Abış çağırırdılar, çünki bir axşam Nuhbala Adildən soruşmuşdu ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının paytaxtı haradır? Adil də cavab vermişdi ki, «ABŞ».

Bəşir müəllimin harada işlədiyi dürüst məlum deyildi və işə kefi istədiyi vaxt gedirdi, amma bir gün Nuhbala evə belə bir xəbər gətirdi ki, uşaqlar deyir ki, guya, Bəşir müəllim Bakıda bazar müdiridir; hər halda, nə Ağababa, nə də Ağabacı bu barədə bir söz soruşmamışdı, çünki Bəşir müəllimin harda işləməsinin onlara dəxli yox idi; çünki Ağabacı da öz ürəyində günləri sayırdı ki, avqustun axırı nə vaxt gəlib çıxacaq və bu kirayənişinlər nə vaxt çıxıb gedəcək, Ağababa da öz ürəyində günləri sayırdı ki, bu əhvalat nə vaxt qurtaracaq.

Nə qədər ki, Ağababa toy eləyib evlənmişdi, Ağabacı ilə bir yastığa baş qoymuşdu, o vaxtdan Ağababa həmişə evə tələsmişdi və ələlxüsus da – yaş ötmüşdü, ondan idi, ya nə olmuşdusa – axır vaxtlar Ağababa «Bakı-Buzovna» marşrut avtobusunu sürə-sürə gündə altı dəfə o başa, altı dəfə də bu başa kəndlərinin yanından ötüb-keçəndə az qalırdı ki, içi adamla dolu avtobusu başlı-başına buraxıb düşüb getsin evlərinə və Ağabacı sərin quyu suyundan bir dolu vedrə çəkib elə həyətin ortasındaca töksün Ağababanın boyun-boğazına və Ağababa da üz-gözünü əməlli-başlı yuyub bütün bu avtobus haray-həşirini, bu avtobus basırığını yadından çıxarsın, şüşəbənddə oturub armudu stəkanla pürrəng çaydan içə-içə televizora baxsın.

Sən demə, yaşının bu çağında Ağababanın görəcəyi günlər var imiş. Hələ də, Ağababa gedib işdə xahiş eləyəcəkmiş ki, əlavə növbə versinlər ona, evdə də yalan danışacaqmış, deyəcəkmiş ki, Ağabacı, «naparnikim» xəstələnib, ona görə də əlavə iş veriblər mənə.

Ağabacı başa düşürdü ki, əslində Ağababa evdən qaçır, amma üzə vurmurdu bunu və Ağabacı özünü tənbeh eləməkdən də yorulub təkcə bununla təskinlik tapırdı ki, başına gələn başmaqçı olar, qələt eləyərəm bundan sonra atabaatamla, ev kirayə vermərəm yayda.

Əlqərəz, doğrudan uzun əhvalat idi və indi bu əhvalatın başında kabab dəsgahı dururdu.

Kabab dəsgahı birinci dəfə həmin avqust axşamı başladı, həmin avqust axşamı ki, Əminə xanımın günorta xörəklərinin ətri həyətdən çəkilhaçəkil idi və qızlar da qayıdıb gəlmişdi evə, özləri də yığılmışdı televizorun qabağına. Hələ kirayənişinlər evə köçməmiş Ağababa televizoru şüşəbənddən endirmişdi şüşəbəndin altına. (Bəşir müəllimgilin iki tranzistor televizoru var idi, birini qoymuşdular şüşəbəndə və Əminə xanım bu televizora baxırdı, o biri televizoru ki, yapon televizoru idi, Ofelya özüylə həyətdə gəzdirirdi və Dolça on-on beş dəfə dalını Ofelyaya çöndərəndən sonra, Ofelya naəlac qalıb, bütün bu Abşeronda təkcə qalıb, iydə ağacının altında televizora baxırdı; əlbəttə, bu balaca əl televizoru maraqlı televizor idi və iydə ağacının kölgəsində oturub televizora baxmaq yaxşı iş idi, Ofelya bir dəfə, hətta, Iranı tutmuşdu həmin televizorda, amma Ağababanın qızlarından heç kim gedib Ofelyayla bir yerdə o televizora baxmırdı, Adil də televizora baxmırdı, qalın bir kitabı qabağına qoyub yayın istisində, özü də Abşeronun istisində otaqda oturub tər tökə-tökə, guya ki, imtahana hazırlaşırdı, amma bir də baxıb görürdün ki, düzdü, kitab biçarə Adilin qabağındadı, amma fikri-xəyalı uçub gedib, Allah bilir hardadı, hərdən özünə gəlirdi, kitab əvəzinə divardakı şirə, qəhrəmana baxırdı, yenə də

gedirdi uzaqlara; o ki, qaldı Bəşir müəllimə, Bəşir müəllimin televizordan zəhləsi gedirdi və Bəşir müəllimin qəzet-jurnalla da arası yox idi, çünki Bəşir müəllim deyirdi ki, adam gərək «naturalnı» yaşasın, ələlbət belədi!)

Həmin avqust axşamı Ağabacı da, qızlar da yığışmışdı şüşəbəndin altındakı televizorun qabağına və düzdü, bu televizor köhnə televizor idi, o qədər də yaxşı göstərmirdi. Ağabacının da çox ürəyindən keçirdi ki, bu televizoru dəyişdirsin, təzə bir televizor alsın ki, həm böyük göstərsin, həm də aydın göstərsin, həm də tərpənib adamı dilxor eləməsin, amma indi bunun mətləbə dəxli yox idi, çünki bir azdan xalq çalğı alətləri orkestrinin konserti başlayacaqdı və deyilənə görə bir qız oxuyacaqdı ki, elə bil Zeynəb Xanlarovadır.

Yüngül bir xəzri başlamışdı.

Ağabacı televizorun qabağında yerini yaxşıca rahatlayıb böyük bir həvəs və ləzzətlə konsertin başlamasını gözləyə-gözləyə dedi:

– Yox, ağəz, yox e!.. Ola bilməz! Nə qədər özlərini öldürsələr də, nə qədər yamsılasalar da, Zeynəbə çatan olmaz! Bir dənədi kişinin qızı! Yoxdu onnan day!

Bu vaxt Kələntər müəllimin qırmızı «Jiquli»si darvazanın qabağında dayandı və bu dəfə qırmızı «Jiquli»nin içindən Kələntər müəllimdən başqa səs-küylə dörd kişi də çıxdı və bunların maşından çıxmağı ilə ara qarışdı, məzhəb itdi.

Kələntər müəllim qışqırdı:

– Bəşir müəllim! Ay Bəşir müəllim! Gəl gör kimlər gəlib!

Yekə dalı və yoğun baldırları enli, zolaqlı pijama şalvarının altından titrəyə-titrəyə, Bəşir müəllim, bu qədər köklüyünə uyuşmayan bir cəldliklə şüşəbəndin pilləkənlərini aşağı düşdü:

– Ay xoş gəlmisiniz! Ay həmişə siz gələsiniz? Belə səfa gətirmisiniz, əcəb eləmisiniz! Ələlbət, əcəb eləmisiniz!

Qonaqlar həyətə girdi və bu qonaqlar, görünür, hardasa yeyib-içib təzədən durub bura gəlmişdilər, çünki bu qonaqlarla bir yerdə spirt və quyruq kababının iyi də Ağababagilin həyətinə doldu; o, zarafat elədi, bu güldü, o biri darvazanın bala qapısından həyətəcən çığırın hər iki tərəfində əkilmiş qərənfillərdən dərdi, bu birisi də ağacdan xartut dərəndə həm ağ köynəyi qıpqırmızı qızardı, həm də tutun budağını qırdı və bütün bu zırıltının müqabilində Ağabacı təkcə ona şükür eləyirdi ki, yaxşı ki, Ağababa evdə yoxdu; Ağababanın ürəyi partlardı, dözməzdi buna, lap qan salardı Ağababa, bədbəxt olardılar.

Qonaqlar Kələntər müəllimin otaqdan dartıb gətirdiyi Adili görüb:

– Igid budu? – soruşdular, sonra: – Qoçaq oğlandı – dedilər, sonra özlərindən birini göstərib: – Igid, sən sabah, bax, bu müəllimə, hörmətli Cabbar müəllimə imtahan verəcəksən, – dedilər. – Özün də möhkəm ol, igid! – dedilər. – Qorxma, qorxan gözə çöp düşər! – dedilər.

Əminə xanım bura köçdükləri vaxtdan birinci dəfə aşağı düşüb şüşəbəndin altına gəldi. Ağabacıdan təcili manqal istədi, şiş, maşa, kömür istədi və eşidəndə ki, Ağabacıgilin nə manqalı, nə şişi, maşası və kömürü var, Əminə xanımın gözü çıxdı kəlləsinə və sidq-ürəkdən heyrət edə-edə:

– Bay, sənə mən nə deyim, ay arvad! – dedi. – Müharibə vaxtı-zaddı bəyəm? Kabab bişirmirsiniz?

Heyrətini və sairə şeyləri bu sayaq sözlərlə ifadə etməyə Əminə xanımın vaxtı yox idi və Əminə xanım şüşəbəndin altından çıxıb yekə dalını oynada-oynada tələsik Kələntər müəllimə yaxınlaşdı, Kələntər müəllim məhrəm bir adam kimi, başını aşağı əyib qulağını Əminə xanımın ağzına yaxınlaşdırdı və Əminə xanım da Kələntər müəllimin qulağına tələm-tələsik nəsə pıçıldamağa başladı; Kələntər müəllim diqqətlə Əminə xanıma qulaq asa-asa şüşəbəndin altına, Ağabacıgil tərəfə baxdı, məzəmmətlə başını buladı və tez həyətdən çıxıb maşınına mindi və qırmızı «Jiquli» sürətlə Gümüş Malikin dəniz qırağındakı kababxanasına tərəf götürüldü.

Bir azdan bütün bu həyətə, bütün bu tərəflərə bir kabab iyi yayıldı, kabab tüstüsü aləmi basdı və Əmirqulunun arvadı Xeyransa başını pəncərədən çıxartdı ki, görsün bu nə həngamədi belə, sonra başa düşdü ki, iş nə yerdədi və tez də pəncərəni kip-kip bağladı ki, evinə kabab iyi gəlməsin, kabab tüstüsü dolmasın.

Kələntər müəllim Gümüş Malikin kababxanasından gətirib həyətin ortasında qaladığı manqalda kabab bişirirdi və çox yağlı qoyun əti olduğu üçün, yağ əriyib cızhacızla közün üstünə tökülürdü və tüstü aləmi bürüyürdü; Kələntər müəllim tüstüdən gözlərinin yaşı axa-axa, Ağabacının içində paltar qaynatdığı yekə qazanın qapağı ilə manqalı yelləyirdi və Adil də bişmiş şişləri bütün həyət boyu, pilləkənlər boyu yağı dama-dama şüşəbəndə qaldırırdı.

Şüşəbənddə isə məclis arəstə idi.

Bəşir müəllim:

– Ələlbət, bu, erməni konyakıdı! Bu da Çeçen-inquş konyakıdı! Ələlbət, Çeçen-inquş konyakıdı! Bu da Dağıstanındı! Dağlar qartalları düzəldib bunu! Ələlbət beləd! – deyirdi.

Cabbar müəllim:

– Əşi, bu kişi lap aləmdi ki, – deyirdi.

Səftər müəllim:

– Içək aləm kişilərin sağlığına! – deyirdi. – Çünki belə aləm kişilər olmasaydı, bu dünya çox səfeh dünya olardı!

Əlisahib müəllim millət dərdi çəkirdi və deyirdi ki, Allah, bu millətin axırı nə olacaq, niyə bu millətin bu cür kişiləri bu qədər azdı, o qədər azdı bu cür kişilər ki, çıraqla axtarasan gərək və nə yaxşı iş görüb Kələntər müəllim ki, onları gətirib bura, millətin bu cür kişiləri ilə üzbəsurət oturdub.

– Süfrəyə bir bax! – deyirdi Əlisahib müəllim. – Gör necə süfrədi, özü də beş dəqiqənin içində! Əşşi, sən bir əliaçıqlığa bax, sən bir nemətlərə bax! Millətin simasıdı bu, millətin!

Təkcə Fərman müəllim birdən-birə susub heç nə demirdi, tez-tez hıçqırırdı, rəngi-rufu sapsarı saralmışdı və belə məlum olurdu ki, Fərman müəllimin halı xarabdı, ürəyi bulanır.

Bəşir müəllim:

– Əminə xanım, zəhmət olmasa, Fərman müəllimə qatıq gətir, ələlbət lazımdı, – dedi.

Cabbar müəllim:

– Əşşi, bu kişi lap aləmdi, vicdan haqqı, aləmdi. - dedi.

Kələntər müəllim şişləri bir-bir manqalın üstündən götürüb verirdi Adilə və Adil də şişləri qorxa-qorxa alırdı ki, əli yanar. Kələntər müəllimin kefi doxsan doqquz vururdu və Kələntər müəllim belə bir kefiköklüklə əlini əlinə sürtüb:

– Nədən qorxursan, ay zalım! – dedi. – Girmisən e, instituta, girmisən, dədə canı! – Sonra Kələntər müəllim Adili lap xətircəm eləməkdən ötrü başı ilə şüşəbəndə işarə elədi. – Ə, sən öl girmisən! Nağdı, qağa, dədə canı!

Adil şişlərdən ürəkli yapışdı.

Kələntər müəllimin gözü şüşəbənddə qaldı və bir müddət elə bil ki, manqalın üstündəki kabablar Kələntər müəllimin yadından çıxdı, çünki Əminə xanım şüşəbənddən həyətə boylanırdı, manqala tərəf baxırdı və Əminə xanımın ipək xalatının açıq yaxasından döşlərinin arası açıq-aşkar görünürdü, sonra Kələntər müəllim özünü ələ aldı birtəhər və yenə də manqalla məşğul oldu. Və Ağabacı həmin axşam o vaxt özünə gəldi ki, qızlar bu kabab iyindən, bu kabab tüstüsündən baş götürüb hərə bir tərəfə getmişdi, televizordakı qız da oxuyurdu təkcə özü üçün, çünki bu dəm bu həyətdə televizorda oxuyan qıza heç kim qulaq asmırdı, sonra Ağabacı zəncirin səsini eşitdi, Dolçanın mırıltısını eşitdi və Ağabacı şüşəbəndin altından başılovlu çıxıb Dolçanın damına tərəf getdi.

Xəzri kababın iyini, közün üstünə damıb cızıldayan yağın tüstüsünü birbaş boynu zəncirli Dolçanın üstünə aparırdı.

Dolça elə bil yadından çıxarmışdı ki, zəncir dartmaqla qırılan deyil, boynunu zəncirdən qoparmaq istəyirdi, özünü o tərəfə, bu tərəfə atırdı, mırıldayırdı; Dolçanın tükləri qabarmışdı, ağzından su axırdı, gözləri həm pıçalaqlamışdı, həm də az qalırdı hədəqəsindən çıxsın.

Ağabacı əlimyandıda Dolçaya yaxınlaşmaq istəyəndə it lap bərkdən mırıldadı və Ağabacı bu neçə illər ərzində birinci dəfə Dolçadan qorxdu, itin qabarmış tüklərinə baxdı, yekəlmiş gözlərinə baxdı, ağzından tökülən suya baxdı, arvada elə gəldi ki, Dolça mırıldamır, yaralanmış canavar kimi ulayır, sonra Ağabacı özünü ələ aldı, cəld əlini atıb zənciri Dolçanın boğazından açdı və Dolça üç böyük sıçrayışla Kələntər müəllimin yanına atıldı, yerində qıvrıldı.

Kələntər müəllim qazan qapağı ilə manqalı yelləyə-yelləyə ayağını yerə vurdu və Dolçanın üstünə qışqırdı:

– Sürük burdan!

Dolça dal ayaqları üstə yerə çöküb başını dik qaldırdı, Kələntər müəllimin düz gözlərinin içinə baxdı və Ağabacıya elə gəldi ki, Dolça bu saat atılıb Kələntər müəllimi qamarlayacaq, amma incəvara Dolça ayağa qalxdı, iki dəfə bərkdən hürdü, manqalın başına dolandı, sonra qaça-qaça darvazanın bala qapısından küçəyə atıldı.

Dolça küçə boyu qaça-qaça kənddən çıxdı və dəniz qırağına tərəf baş götürüb getdi, amma dəniz qırağına gəlib çatmadı, necə oldusa qaça-qaça da dövrə vurdu və təzədən kəndə girib gəldiyi küçə ilə də geri qaçdı, darvazanın bala qapısından həyətə girib dayandı, dilini çıxarıb ləhləyə-ləhləyə üstü kabab dolu manqala baxdı.

Kablar manqalın üstə cızhacızla qızarırdı.

Ofelya:

– Dolça! Dolça! – qışqırdı. – Dolça şüşəbəndə baxdı.

Ofelya tələsə-tələsə şüşəbənddən düşüb Dolçaya yaxınlaşdı, lap qabağa gəlməyə ürək eləməyib, Dolçanın üç-dörd addımlığında dayandı və əlindəki boşqabdan bir neçə isti kabab tikəsi götürüb Dolçanın qabağına atdı. Dolça qabağındakı kabab tikələrinə baxdı, kip yumduğu ağzının qıraqlarından su axa-axa Ofelyaya baxdı və birdən-birə bərkdən hürməyə başladı və Ağabacı qorxdu ki, Dolça doğrudan-doğruya bu qızı, ya manqalın yanında əlləşən Kələntər müəllimi, ya da bunlardan başqa bir adamı qapar, amma yenə də incəvara Dolça həyətin dörd tərəfini də hasar boyu qaça-qaça dövrə vurdu və darvazanın bala qapısından çıxıb yenə dəniz qırağına üz tutdu və bu dəfə gecəyə qədər həyətə qayıtmadı.

Gecə Dolça həyətə qayıdanda qonaqlar çoxdan çıxıb getmişdi. Manqalın üstünə çoxdan su töküb söndürmüşdülər. Qızlar şüşəbəndin altında yatışmışdılar. Bəşir müəllimgilin işıqları sönmüşdü. Nuhbala ürəyində Bəşir müəllimin atasının goruna söyüb qurtarmışdı və axır ki, talvarda yuxuya gedib yatmışdı. Təkcə Ağabacı gecənin bu vaxtında əlinə bel alıb darvazanın yanında hasarın dibini belləyirdi. Bayaq qonaqlar gedəndə Fərman müəllim işləri xarablamışdı: xeyli qatıq içməyinə baxmayaraq özünü saxlaya bilməyib hasarın dibinə sıfraq eləmişdi və indi də Ağabacı hasarın dibinə torpaq atırdı ki, Ağababa gəlib bu müsibəti görməsin; Ağababa bir günün ərzində ikinci növbəsini də başa vurub indilərdə gəlməli idi.

Həmin gecə Ağabacı fikirləşdi ki, bu kirayənişinlərdən alacağı pula nə gəlinləri üçün üzük alacaq, nə də qızları üçün bir tədarük görəcək, çünki Ağabacı fikirləşdi ki, bu cür adamların pulu adama xeyir gətirməz və Ağabacı qəti qərara gəldi ki, həmin pula televizor alacaq, bunların acığına bütün ili oturub yaxşıca-yaxşıca televizora baxacaq.

Həmin gecə Dolça Ağabacıya baxdı, arvadın dodaqaltı deyinməsinə qulaq asdı, gözucu, oğrun-oğrun ikinci mərtəbəyə nəzər saldı, sonra həyətin ağacları arasından keçib aşağı başa getdi.

Və həmin gecə pişiklər Ofelyanın Dolçanın qabağına atdığı kabab tikələrini ordan-burdan tapıb yedilər və kef elədilər. Dolça pişikləri həyətdən qovmadı və dovşanlarla da işi olmadı, demək olar ki, bütün gecəni hasarın üstündə oturub dənizə və qayalığa tərəf baxdı.

Həmin kabab dəsgahı birinci oldu, amma axırıncı olmadı. O gündən sonra, az qala hər axşam Kələntər müəllimin maşınında qonaqlar gəldi və Kələntər müəllimin bişirdiyi kababları Adil şüşəbəndə daşıdı; Kələntər müəllimin kefi açıq-aşkar kök idi. (Bir dəfə necə oldusa, Kələntər müəllim Ağabacıgilin yanında Bəşir müəllimlə zarafat elədi, hərçənd Kələntər müəllim başqalarının yanında Bəşir müəllimgillə söhbət eləməzdi və ümumiyyətlə, Kələntər müəllim çoxdanışan adam deyildi; Kələntər müəllim qırmızı «Jiquli»yə işarə edib Bəşir müəllimə dedi: «– Balacadı də maşın, Bəşir müəllim, qonaqlar sığışmır içinə». – Kələntər müəllim belə dedi və güldü; Kələntər müəllim güləndə nazik və uzun boğazının yoğun damarları şişirdi və ağzı o qədər açılırdı ki, ənglərindəki yuyulmamış qızıl dişləri də görünürdü; «– Eybi yox, inşallah, bu yaxınlarda «Volqa» alarsan, qonaqların da sığışar içinə. Ələlbət, alarsan! Qoy uşağın imtahanları qurtarsın...» – Bəşir müəllim də belə dedi və şaqqanaq çəkib o da güldü, amma Ağabacı başa düşmədi ki, burda gülməli nə var və ümumiyyətlə, Bəşir müəllim heç nəyə gülən adam idi.)

Kababın iyi bu ağacların, bu hasarın, bu divarların canına hopdu və Əmirqulunun arvadı Xeyransa şənbə günü hamamda kəndin arvadlarına şikayət elədi:

– Kabab iyinin ucbatından axşamlar qapı-pəncərənin hamısını bağlayıram e, ağəz! Əmirqulu yazıq, istidən evdə otura bilmir.

Dəllal Zübeydə özünü saxlaya bilmədi və qabağındakı başqa bir arvadın – kənd Sovetinin katibi Suğranın belini kisələyə-kisələyə:

– Bəxtəvər başımıza! – dedi. – Pyaniskə Əmirqulu evdə oturan olub!

Bu sözün üstündə Xeyransa ilə dəllal Zübeydə elə bir davaya qalxdılar ki, bu yay hamamda belə dava olmamışdı və hamamdakı arvadlar bunları güc-bəla ilə bir-birindən araladı. (Belinin kisəsi yarımçıq qalmış kənd Soveti katibi Suğra qışqırdı ki, milsəner çağıraciyəm bura və Xeyransa, xüsusən də, dəllal Zübeydə kənd Soveti katibi Suğranı yaxşı tanıdıqları üçün başa düşdülər ki, Suğranı bu dərəcədə hirsləndirmək olmaz və aralandılar bir-birilərindən.)

Ağabacı ürəyində: «– Ağəz, siz bir-birivüzü nöş qırırsuz? – dedi. – Görün mən nə çəkirəm e, mən külbaş!»

Bir axşam da Nuhbala kirayənişinlərin qarasına xoruzlandı və acıqlı-acıqlı Ağabacıdan soruşdu ki, bunlar nə vaxt rədd olub çıxıb gedəcəklər?

«– Bir qələtdi eləmişəm atabaatamla, Nuhbala! Mənim meyidimi salıb, sonra çıxıb gedəcəklər cəhənnəmlərinə!» – və bunu da Ağabacı ürəyində dedi, amma yavaş-yavaş evin kişilərindən biri olmağa başlayan oğluna belə cavab verdi:

– Xəstə tələsər, armud vaxtında yetişər, Nuhbala! Az qalıb day, qadası!

VI

Əminə xanım nə qədər səbrli-qərarlıydısa, nə qədər hərəkətsiziydisə, Bəşir müəllim bir o qədər səbrsiz və bir o qədər də bir yerdə qərar tuta bilməyən, civə kimi ora-bura diyirlənən bir adam idi və günortalar evdə olanda və heç bir qonaqları olmayanda, Bəşir müəllim zolaqlı pijama şalvarını əyninə geyib tez-tez həyətə düşürdü, dənizə gedirdi, evdə isə gen trusiklə gəzirdi. Bu kişinin şakəri hinin qabağında dayanıb toyuqlara çörək vermək idi və hər dəfə evdən təzə, yekə təndir çörəyi götürüb gəlib dururdu hinin qabağında və başlayırdı çörəkdən didib:

– Cib-cib-cib-cib... – deyə-deyə toyuqların qabağına atmağa və toyuqların çörək qırıqlarını dənləməyinə tamaşa eləməyə.

Bəşir müəllim Ağababaya deyirdi:

– Əşşi, toyuqların da dadı qaçıb indi. Ələlbət, belədir! Sənin canın üçün, – Bəşir müəllim ətli, qalın dodaqlarını qabağa çıxarırdı, guya ki, Bəşir müəllimin bu sözlərinə etiraz eləyən var – bay, dünya-aləm canına qurban sənin, bizim rayonda toyuqlar vardı, dünyanın hansı rəngini deyirsən, bu toyuqlarda idi. Ələlbət! Indi hərdən yolum düşür o tərəflərə, ələlbət, baxıb görürəm ki, həyət-baca ağappaq inkubator toyuqlarıdı! Noldu, ə, o toyuqlar, pah ataynan! Ə, belə də müsibət olar?! Ə, toyuq da vermişel supu yeyər?!

Hərdən Bəşir müəllim həyətdəki tutun altındakı taxta skamyada otururdu və qollarını geniş açıb sərinləyirdi. Bəşir müəllimin xüsusi sərinləmə qaydası var idi, o da bundan ibarət idi ki, Bəşir müəllim bir nazik stəkan dolu arağı birdən çəkirdi başına, sonra otururdu həyətdəki taxta skamyada, çünki Bəşir müəllim deyirdi ki,

belə isti havalarda gərək adamın xarici kimi, daxili də isti olsun və guya onda adam yaxşıca sərinləyir. Bəşir müəllim çox danışırdı, çünki çox danışmasaydı, skamyanın üstündə beləcə dinc otura bilməzdi.

Bəşir müəllim Ağababaya deyirdi:

– Atam, – Allah ölənlərinə rəhmət eləsin, – üç şey vəsiyyət eləmişdi mənə ki, gizlətmək lazımdır. Ələlbət, üç şey! Birincisi bu idi ki, pulunu gizlət! Ələlbət, gizlət, çünki pul düşmən qazandıran şeydi, kimin nəyinə gərəkdi sənin nəyin var?! Ikincisi, ələlbət, arvadını gizlət! Üçüncüsü də bu idi ki, səfərini gizlət! Ələlbət, gizlət! Şamaxıya gedirsənsə, ələlbət, de ki, Şəkiyə gedirəm, qoy səni Şəkidə axtarsınlar, ələlbət, Şəkidə pussunlar səni!..

Ağababa Bəşir müəllimin üzünə baxa bilmirdi, çünki əvvəllərdə dediyimiz kimi, Bəşir müəllim başına və bığına rəng qoyurdu, özündən də həmişə ətir iyi gəlirdi və Ağababanın belə şeylərdən xoşu gəlmirdi; hər halda, bu rəng və ətir məsələsinin Ağababaya dəxli yox idi, çünki bu, Bəşir müəllimin öz işi idi, özü bilərdi, amma bir iş də var idi ki, bu lap betər idi və bunun dolayı yolla Ağababaya da dəxli var idi, çünki Bəşir müəllim və Bəşir müəllimin arvadı Ağababanın evində yaşayırdılar və onlar gərək bu evdə təmiz yaşayaydılar.

Ağababa Bəşir müəllimin öz pulunu və səfərini gizlətməsi barədə bir söz deyə bilməzdi, amma o ki, qaldı arvada, Kələntər müəllimin Bəşir müəllimgilə tez-tez gəlib-getməsindən Ağababanın heç xoşu gəlmirdi. Əlbəttə, burası məlum idi ki, Kələntər müəllim ona görə hər gün bura gəlib-gedir ki, Bəşir müəllimin oğlunu instituta düzəldirdi, dostluq xatirinə, ya bir başqa işə görə, özləri bilərdi, bunun Ağababaya dəxli yox idi, amma Kələntər müəllimin hərdən Əminə xanımın arxasınca baxmasından Ağababanın heç xoşu gəlmirdi və burasından da Ağababanın heç xoşu gəlmirdi ki, deyəsən, Əminə xanımın özü də Kələntər müəllimin bu baxışlarının, udqunub-udqunub iri hulqumunun aşağı-yuxarı getməsinin mənasını başa düşürdü.

Ağababa və ümümiyyətlə, bu tərəflərin kişiləri elə adamlardı ki, hər şeyə dözərdilər, amma namus məsələsində heç bir şeyə dözməzdilər.

VII

Adil iki imtahan vermişdi və ikisindən də deyəsən yaxşı çıxmışdı, çünki Kələntər müəllimin kefi xeyli kök idi. Qırmızı «Jiquli» darvazanın qabağında dayanan kimi, Kələntər müəllim maşından düşüb pilləkənləri üç-üç yuxarı – şuşəbəndə qalxırdı və bir azdan Əminə xanımın kraxmallı köynək, ütülü şalvar geyindirdiyi, başını səliqə ilə daradığı «Abış»ı qabağına salıb maşına oturdurdu və fəxrlə «Abış»a baxa-baxa:

– Igiddi e, igid! – deyirdi. – Malades!

Sonra qırmızı «Jiquli» yerindən tərpənib gözdən itirdi və bir də axşam qayıdırdı və maşının içində yenə də qonaqlar olurdu və bundan sonra başlanırdı kabab dəsgahı.

Ağabacının qızları axşamlar daha şüşəbəndin altından baş götürüb hərə bir tərəfə qaçmırdı; əvvəla, ona görə ki, onsuz da bunun mənası yox idi, çünki kababın iyi onsuz da həyət-bacadan çəkilib getmirdi; ikincisi də, qızlar öyrəşmişdi daha, hətta, Əmirqulunun arvadı Xeyransa da axşamlar pəncərəni açıq qoyurdu və daha

ondan bu barədə bir söz xəbər alan kənd arvadlarına deyirdi ki, varlığa nə darlıq, mən də gündə gedib kabablıq ət ala bilsəydim ki, bütün külfəti görəcək, bollu bişirərdim kababı, heç «uf» da deməzdim, heç fikirləşməzdim də ki, yaxşı düşməz qonşulardan, iyi gedir camaata, getsin də, neyləyim, mənə nə!.. Xeyransa belə deyirdi, amma kəndin arvadları bilirdi ki, Xeyransa belə adam deyil və ümumiyyətlə, bu kənddə belə adam tapılmazdı, heç dəllal Zübeydə də belə iş eləməzdi; kənddə kim kabab bişirsəydi, onda gərək bütün yaxın qonşuların, yaxşılığından, pisliyindən asılı olmayaraq, hamısına, azı, bir şiş-bir şiş pay göndəriləydi, çünki bu kənddə uşağı olmayan təkcə qarovulçu Həsənullaydı, qalan hamının, azı, dörd-beş uşağı var idi və kabab da, məlum məsələdir, elə şey idi ki, iyi aləmi götürürdü.

Ağabacı ürəyində özünü söyüb-söyüb yorulmuşdu daha, amma hər dəfə Kələntər müəllim həyətdə manqalı qalayanda, Ağabacı, heç olmasa, deyinməkdən özünü saxlaya bilmirdi: «– Insaf deyilən şey yoxdu bunlarda!...» – deyirdi öz-özünə və burası tamam dəqiq idi ki, bundan sonra Ağabacı özünün də, Ağababanın da, uşaqların da gündə bir tikə qara çörəklə acı çay içməyinə razı olardı, amma evini kirayə verməyə razı olmazdı. (Ağabacı guya ki, bütün təqsirlər dəllal Zübeydədəymiş kimi, daha dəllal Zübeydəyə salam vermirdi, dəllal Zübeydəni görəndə üzünü yana çevirirdi və dəllal Zübeydə yanıb-yaxılırdı ki, Ağababanın arvadı da acığını məndən çıxır, elə bil mən təqsirkaram ki, bunlar gündə kabab bişirir, mənə nə, balam, mən qanadıma baxmışdım bəyəm ki, görüm bunlar kabab bişirəcəklər gündə, ya yox? Kirayənişin istəmisən, mən də tapmışam da sənincün, anam, bacım, mən nöş pis oluram arada? O cür ki, Ağababa xoruldayır, kim gəlib qalacaq bunların evində?)

Ağababa hər şeyi ürəyinə salırdı, üzdə bir söz demirdi, çünki Ağababa görürdü ki, Ağabacı nə günə düşüb və buna görə bu kabab əhvalatına da dözürdü, Əminə xanımın oxutduğu mahnılara da dözürdü, həmişə sakit və təmiz-tariq həyətindəki bu səs-küyə, bu kağız qırıntılarına, kabab sümüklərinə, Bəşir müəllimin əskik işlərinə dözürdü. (Bir gün günün günorta çağı Bəşir müəllim özü həyətdə ocaq qalayıb beş-altı vedrə su qızdırdı ki, Əminə xanım çimmək istəyir, sonra Ağabacıdan böyük paltar ləyəni aldı, şüşəbəndə qaldırdı, vedrələri də bir-bir şüşəbəndə qaldırdı, həmin gün evdə olan Ağababadan iri parç istədi ki, suyu vedrədən götürüb Əminə xanımın başına töksün; Ağababa bir cavab vermədi, amma özünü də saxlaya bilmədi, darvazanın bala qapısını hirslə ardınca çırpıb həyətdən çıxdı; Bəşir müəllim Ağababanın bu hərəkətindən bir mətləb qanmadı və parçı Ağabacıdan istədi, Ağabacı da ürəyində «– Kül belə kişinin başına!» – dedi və həyadan qızara-qızara mis parçı Bəşir müəllimə verdi, Bəşir müəllim də şüşəbəndə qalxıb, soyunub paltar ləyəninin içində oturmuş Əminə xanımın başına su tökməyə başladı.)

Nə isə, hərə bir cür dözürdü, çünki atalar deyib ki, pis günün ömrü az olar.

Təkcə Dolça bu işlərə nə dözə bilirdi, nə də öyrəşə bilirdi.

Son on günün ərzində Dolça tamam arıqlamışdı. Dolçanın qabırğalarını saymaq olardı. Dolçanın gözləri elə bil iriləşmişdi və bu gözlərdə bir işıltı əmələ gəlmişdi, amma bu işıltı nəsə xəstə bir işıltı idi, ürək ağrısının, dərdin, qəmin işıltısı idi. Son on gündə Dolça demək olar ki, heç nə yeməmişdi və Ağabacının arpa unundan düzəltdiyi kütlər, yal Dolçanın qabağına necə qoyulurdusa, elə eləcə də qalırdı. Dolça bunlara demək olar ki, dilini də vurmurdu. Ortada bir Dolça həyət-

bacada göy ot yeməyə başladı və Ağabacı başa düşdü ki, Dolçanın başı ağrıyır. Dolça ayağa qalxıb bərkdən hürə-hürə Ofelyanı da dama yaxın buraxmırdı və Ofelya daha heç iydə ağacının yanına da gələ bilmirdi; Ofelya şüşəbəndin pəncərəsindən boylanıb:

– Dolça! Dolça! – qışqırırdı və elə şüşəbənddən də Dolçanın qabağına toyuq əti, tavakabab, kotlet atırdı.

Dolça ayağa qalxıb damın qabağında vurnuxa-vurnuxa bərkdən şüşəbəndə tərəf hürürdü və Əminə xanım da şüşəbənddən boylanıb:

– Qudurasan, qurbağa! – deyirdi və Ofelyanı şüşəbəndin qabağından çəkirdi.

Və bundan sonra Dolça səssiz-səmirsiz damda uzanırdı, başını damın açığından çölə çıxarırdı və heç nə ifadə eləməyən gözləri ilə naməlum bir nöqtəyə baxırdı və bu vaxt Dolçanın gözlərinin işıltısı da sönüb gedirdi; sonra Dolçanın qara gözləri yol çəkirdi, həm də o naməlum nöqtəyə Dolça bütün içindən qalxıb gələn bir qüssə ilə baxırdı.

Dolça Kələntər müəllimin qırmızı «Jiquli»sini səsindən tanıyırdı və axşamüstü bu səsi eşidən kimi, Dolçanın gözünün işıltısı birdən-birə artırdı, o saat ayağa qalxıb damın qabağında vurnuxmağa başlayırdı, ağzının suyu axırdı və Kələntər müəllim həyətə girən kimi Dolça bu kişini hürməklə qarşılayırdı, Kələntər müəllimin gətirdiyi qonaqların da üstünə bir-bir hürürdü, amma Dolçanın hürməyinə fikir verən olmurdu.

Kələntər müəllim şüşəbənddən aşağı boylanan Əminə xanıma baxa-baxa Gümüş Malikin manqalını yandıranda Dolçanın gözləri az qalırdı böyüyüb hədəqəsindən çıxsın və bu vaxt manqalın alovu Dolçanın qara gözlərində əks olunurdu. Dolça daha bərkdən hürürdü, boynunun zəncirini dartışdırıb qoparmaq istəyirdi və o zamanlar ki, Ağabacı bundan duyuq düşürdü, gəlib Dolçanın zəncirini boğazından açırdı, Dolça damın qabağından götürülüb manqalın yanına atılırdı, elə bil ki, Kələntər müəllimə yox, kababın aləmi basmış tüstüsünə hürürdü, sonra da baş götürüb həyətdən qaçırdı, kəndi dolanıb yenə də həyətə gəlirdi, yenə də həyətdən çıxıb qaçırdı; Dolça özünə yer tapa bilmirdi.

Ağababa, adətən, bu vaxtlar evdə olmurdu, amma bir dəfə Ağababa gecə işdən gələndə hamı yatmışdı, hətta, Ağabacı da istidən və əsəbilikdən yorulub əldən düşmüşdü və paltarlı-paltarlı yerində uzanmışdı ki, Ağababanı gözləsin, amma yuxu aparmışdı Ağabacını; Ağababa həyətə girdi və birdən-birə Ağababaya elə gəldi ki, bu həyət onun həyəti deyil, tamam başqa bir həyətdi; həmin ağaclar idi, həmin bina idi, həmin hasar idi, amma bütün bunlar elə bil ki, yad idi və Ağababa axır vaxtlarda birinci dəfə həyəti gəzib dolaşdı, hər ağacını, hər kolunu əli ilə əkib-becərdiyi, hər bir daşına, çöpünə bələd olduğu bu həyət niyə Ağababaya belə gəldi, başa düşmədi, sonra gəlib həyətin aşağı başına – hinin yanına çıxanda gördü ki, Dolça hasarın üstündə dayanıb ona baxır.

Həmin gecə ay çıxmışdı, ulduzlar çıxmışdı, göyün üzü tərtəmiz idi və bu aydınlıq gecədə Ağababa ilə Dolça bir müddət bir-birinə baxdı. Ağababa Dolçanın gözlərini ömründə bu cür görməmişdi, Dolçanın gözlərində bu qədər kədər, qəm, qüssə olmamışdı; Dolçanın gözlərində bir yazıqlıq, bir əlacsızlıq var idi və ən əsası, Ağababaya ən çox təsir edəni də bu idi ki, Dolçanın gözlərində bu dəm bir üzrxahlıq da var idi, elə bil Dolçanın qara gözləri həmin aydınlıq avqust gecəsində nəyə görəsə bağışlanmasını yalvarırdı, nəyinsə əvvəlcədən xəcalətini çəkirdi.

Ağababa səhərə kimi narahat yatdı və Ağababa səhərə kimi ona görə narahat yatdı ki, Dolçanın bu baxışları gözlərinin qabağından getmirdi və Dolçanın bu baxışları Ağababanın ürəyini sıxırdı, kişini darıxdırırdı, ürəyinə bir nigarançılıq salırdı; bu qara gözlər qara rənglərdən, qara daşlardan, qara məktublardan, qara göydən, qara dənizdən xəbər verirdi.

Və o gecə Dolça hamı yatandan sonra hasarın üstündə uzanıb gözlərini dəniz kənarına, o tərəflərə ki, orada Gümüş Malikin kababxanası var idi, oralara dikmişdi.

Gümüş Malikin kababxanası kənddən xeyli aralıda, çimərliyin lap axır başında, qum təpəsinin üstündə idi. Bu kababxanada yay-qış kabab bişərdi və bütün bu tərəflərin yiyəsiz itləri Gümüş Malikin kababxanasının həndəvərində sülənərdi. Sümsük itlər bir tərəfdə durub müştərilərin yeyib-içdikləri süfrəni marıtlayardı və kefi kök müştərilərin onlara atdığı kabab sümüklərini göydə qapardı, təpiyə, söyüşə, atılan daşa, taxtaya məruz qalardı, amma kababxananın həndəvərindən itilib getməzdi. Kəndin itləri bu sümsük itləri yaxın buraxmazdı və bu itlər də ya qayalıqda avaralanardı, ya da qış-yay kababxananın ətrafında olardı. Yay çağları kabab xüsusən çox bişərdi, çünki Bakıdan gələn müştərilər çox olardı və yay çağları bu həndəvərdəki sümsük itlər gözgörəti kökələrdi.

Dolça səhəri hasarın üstündə beləcə açdı. Səhər Ağababa yerindən qalxıb işə gedəndə Ağabacıya:

– Dolçaya yaxşı bax, – dedi və hindən üç toyuq çıxarıb kəsdi.

Həmin gün Ağabacı da, Nuhbala da, Nailə, Firuzə, Kəmalə, Amalə, Dilşad, Böyükxanım da bildi ki, bu toyuqlar əslində Dolçaya görə kəsilib və buna görə də günorta toyuqların sümüklərini bir az üzdən yedilər, qığırdaqlar sümüklərin üstündə qaldı, boğazları fəqərə-fəqərə, qabırğa sümüklərini bir-bir təmizləmədilər və bütün bu ləzzətli sümüklərin hamısını Ağabacı xüsusi bir həvəslə dəmir nimçəyə yığıb Dolçaya apardı, nimçəni Dolçanın qabağına qoydu və bu dəm dünyanın ən gözlənilməz hadisəsi baş verdi: Dolça sevinə-sevinə toyuqların qığırdaqlı sümüklərinin üstünə atılmadı, bir müddət gözlərini təəccübdən matı-qutu qurumuş Ağabacının gözlərinin içinə zillədi, sonra könülsüz-könülsüz ayağa qalxdı, nimçəni iylədi və nimçədəki bud sümüklərindən birini götürüb, yuxarısını dişlədi.

Ağabacı bu işə məəttəl qaldı.

Bir azdan tavada qızaran ətin qoxusu həyəti bürüdü. Əminə xanım tavada quzu qabırğası qızardırdı; həm quzu qabırğası qızardırdı, həm də gilas yeyə-yeyə şüşəbəndin pəncərəsindən həyətə baxırdı (Əminə xanım, demək olardı ki, otağa heç girmirdi, gününü elə şüşəbənddə keçirirdi və məsələ təkcə onda deyildi ki, şüşəbənd otağa nisbətən sərin olurdu – bu öz yerində, amma bir səbəb də var idi və o da bundan ibarət idi ki, hərdən otağın divarındakı şirin xofu Əminə xanımı basırdı, «– Gör bir nə çəkiblər də, evin içində, elə bil heyvanxanadı!»).

Ofelya televizor əlində həyətdə ağacların arasında dolaşırdı və Ofelya gəlib iydə ağacının yanında dayananda Dolça qıza hürmədi, damın yanından ayağa qalxıb mırıldadı, o tərəf-bu tərəfə gəzişdi, sonra yenə damın yanında yerə çökdü. Ofelya gözlərinə inanmadı və Dolçanın ona hürməməyi Ofelyaya elə təsir etdi ki, qız əvvəlcə bilmədi nə eləsin, sonra Dolçanın qara gözlərinə baxdı və bu gözlərdə bir biganəlik gördü; Ofelya belə hiss elədi, amma, əslində, bu dəm Dolçanın qara gözlərində biganəlik yox, bir məğlubiyyət var idi; Ofelya əlindəki televizoru iydə ağacının dibinə atıb qaça-qaça şüşəbəndə çıxdı və Əminə xanımın boşqaba yığdığı

qızarmış qabırğalardan üç-dördünü götürüb, əlləri yana-yana aşağı düşdü, iydə ağacının yanına yüyürüb isti qabırğaları, yağı daman qızarmış quzu qabırğalarını bir-bir Dolçaya tərəf atmağa başladı:

– Dolça! Ala! Ala! Dolça! Ala!

Birinci tikə Dolçanın qabaq ayaqlarının yanına düşdü və Dolça necə dayanmışdısa elə eləcə başını aşağı əyib qabırğa tikəsinə baxdı, sonra yenə başını qaldırıb Ofelyaya baxdı.

Dolça hürmədi.

Dolçanın ağzı açılmışdı, dili ağzından sallanmışdı və ağzından su axırdı.

Dolçanın qara gözlərində dərin bir kədər var idi.

Ikinci tikə də Dolçanın sinəsinə toxunub yerə düşdü.

Üçüncü tikə havada yox oldu və Ofelya əvvəlcə başa düşmədi ki, məsələ nə yerdədi, amma görəndə ki, Dolça tez-tez ağzındakı ət parçasını yeyir, əlindəki axırıncı tikəni də atdı və Dolça bu axırıncı tikəni də göydə qapıb təpişdirməyə başladı.

Ofelya elə bil ki, ömründə belə sevinməmişdi və sevindiyindən Ofelya bilmədi atdana-atdana şüşəbəndə necə qaçıb çıxdı və qızarmış quzu qabırğasıyla dolu boşqabı necə götürdü.

Əminə xanım dedi:

– Az, dəli olmusan, hara aparırsan bunları?

Ofelya da dedi:

– Indi ağlayaram, onda bilərsən!

Ofelya dolu boşqabla yenə iydə ağacının yanına qaçıb gəldi və Ofelya bura gələnə qədər Dolça yerdəki iki tikəni də yemişdi. Dolça dal ayaqları üstə qalxdı və fürsəti fövtə verməyən Ofelyanın bir-bir atdığı isti quzu qabırğalarını göydə qapa-qapa, tələm-tələsik yeməyə başladı. Ofelya lap Dolçanın yanına gəldi və Dolça tikələri elə tez-tez, elə acgözlüklə təpişdirib yeyirdi ki, sümükləri elə tez-tez, elə xırçıldada-xırçıldada çeynəyib udurdu ki, ət qurtaranda Ofelya boşqabı Dolçanın qabağına qoydu və Dolça boş boşqabın dibindəki yağı yalamağa başladı.

Ağabacı şüşəbəndin altında oturub göy qutabı üçün xəmir yayırdı və Ağabacının gözləri Dolçaya sataşanda, bu dəfə də arvad gözlərinə inanmadı, oxlov əlində quruyub qaldı və Ağabacı bir müddət lal-dinməz oldu, tərpənmədi, kirayənişinlərinin boşqabının dibini yalayan Dolçaya tamaşa elədi, elədi, sonra ürəyi yana-yana öz-özünə: «– Yazıq heyvan!..»– dedi.

«Volqa»sı yaşıl oğ-ğ-ğlan, Qəni, Qəni!
Ağzı qızıldiş oğ-ğ-ğlan, Qəni, Qəni!
Gəl sən mənə sataş-ş-şma,
Çünki həyasızam mə-ə-ən, Qəni, Qəni!...

Sonra cır səsli oğlan həmişəki kimi, səsini zildə köklədi:

Dəm, dəm olmuşam, ay gözəl,
Gözləri xumar olmuşam, ay gözəl!..

Və həmin gündən sonra Dolça Ağabacının arpa unundan düzəltdiyi kütə, yala bir də heç vaxt toxunmadı, Ofelyanın bir ucdan daşıdığı kotletləri, tavakababları, küftələri, qızarmış ətləri göydə qapıb yeməyə başladı.

Həmin gündən Dolça Ofelyanın kölgəsi oldu və Ofelyanı görəndə həmişə əlinə baxdı.

Həmin gündən sonra Ofelya Dolça ilə oynadı, sonra Dolça ilə dalaşdı, sonra Dolçanı ələ saldı, qovdu, Dolçaya güldü, amma Dolça Ofelyadan əl çəkmədi, Ofelya acıqlananda Dolçaya yemək vermədi, Dolça qara gözləri ilə yalvardı, yalmandı, hər dəfə Ofelyanın ürəyini yumşaltdı və dadlı tikələri havada qapıb təpişdirdi.

Sonra Dolça daha Kələntər müəllimə də hürmədi, həyətdə kabab bişirən Kələntər müəllimin ayaqlarına dolaşmağa başladı. Kələntər müəllimə yalmandı və Kələntər müəllimin də hərdən ürəyi yumşaldı, şişin ucundan bir tikə çıxartdı, Dolçaya tulladı və Dolça da Kələntər müəllimin atdığı kabab tikəsini göydə qapıb ağzı yana-yana yedi.

Bir dəfə həm yay axşamının bürküsündən, həm də manqalın istisindən puçur-puçur tər tökən Kələntər müəllimin bu zırıltıda bir tərəfdən də ayaqlarına dolaşan Dolçaya açığı tutdu və təpiklə Dolçanın belindən vurub kənara atdı.

Bu vaxta qədər Dolçaya təpik dəyməmişdi və Dolça Kələntər müəllimin təpiyindən zingildəyə-zingildəyə öz damına tərəf qaçdı, bir müddət orda dayanıb Kələntər müəllimə baxdı, «Abış»ın şüşəbənddəki qonaqlara daşıdığı yağı axan şişlərə baxdı, sonra yenə Kələntər müəllimin yanına gəldi və ən nəhayət də Kələntər müəllimin ona atdığı iki tikəni göydə qapıb yeyə bildi.

Pişiklər daha Dolçanın qorxusundan cürət eləyib bu həyətə gələ bilmədi, hərdənbir gizlincə gələndə də yeməyə bir şey tapmadı, çünki nə olurdusa hamısını Dolça özü yeyirdi.

Dovşanlar Ağababanın bostanında kef çəkdi, çünki Dolça səhərlər, günortalar və axşamlar Əminə xanımın bişirdiklərindən, Kələntər müəllimin kabablarından o qədər yeyirdi ki, bütün geçəni ağırlaşırdı, damdan bayıra çıxmırdı.

Dolça bir neçə günün içində canlandı, ətə-qana doldu, əməlli-başlı kökəlməyə başladı.

Ağabacı özünü elə göstərirdi ki, guya bu işdən xəbəri yoxdu, amma daha arpa unundan yal çalmırdı, küt düzəltmirdi, çünki, onsuz da, Dolça bunları dilinə vurmurdu.

Nuhbala da, qızlar da özünü elə göstərirdi ki, elə bil heç nə olmayıb və bu barədə bir-birilərilə bir kəlmə də kəsmirdilər, amma Nuhbala ürəyində bu kirayənişinləri indi lap yeddimərtəbə söyürdü.

Düzdü, Ağababa günortalar, demək olar ki, evdə olmurdu və bütün bu işləri öz gözü ilə görmürdü, amma təfavütü yox idi, çünki Ağababa görmədiklərini başa düşürdü, hiss eləyirdi və Ağababa birinci dəfə Dolçanın kirayənişinlərə yalmanmasını görəndə kişinin ürəyindən elə bil yandıra-yandıra bir od parçası qopub gəldi: «– Gidi dünya!..» – dedi, sonra Ağababa fikirləşdi ki, axı, yazıq Ağabacı zahıdı, onuncu uşağı gözləyir Ağabacı və bu qədər ki, Ağabacı kabab iyi çəkir, kabab tüstüsü udur, bunun axırı heç yaxşı olmaz, gərək ət tapıb, manqal tapıb bir kabab bişirsin, yoxsa, doğrudan, yaxşı olmaz bunun axırı, amma Ağababa bilmirdi ki, Ağabacı fikirləşir ki, qarnındakı uşağın kababdan zəhləsi gedəcək, çünki bu qədər ki, bu uşaq yazıq, ana bətnində kabab iyi udur, iyrənəcək kababdan, yaxşı da eləyəcək elə; hər halda, Ağabacı belə təskinlik tapırdı.

Dolça gözgörəti kökəlirdi və Dolça da Əminə xanım kimi, demək olar ki, həyətdən eşiyə çıxmırdı, gecə-gündüz həyətdə olurdu, düzdü, Ofelya daha Dolçadan doymuşdu və daha Dolçaya tez-tez dadlı yeməklər, kotlet, tavakabab, küftə və sairə gətirmirdi, hərdən-birdən xətri istəyəndə və kefi gələndə öz artıqlarını, yemək istəmədiklərini Dolçanın qabağına atırdı, amma Dolça kökəlirdi, çünki axşamkı kababların bütün sümüklərini, şıntırlarını, yeyilməyib qabaqdan qalanların hamısını Dolça yeyirdi.

Bəşir müəllim hər dəfə içi dolu həsir zənbillərlə həyətə girəndə Dolça o saat Bəşir müəllimin qabağına yüyürürdü, elə bil Dolça başa düşürdü ki, bütün bu dəm-dəsgah, bu kabablar, bu çığırtmalar, bu qızartmalar əslində nə Ofelyanın, nə Əminə xanımın, nə də ki, Kələntər müəllimin səbəbinədir, bütün bunlar, bax, bu kök kişinin, qarasaçlı, qarabığlı bu kişinin səbəbinədir və axır vaxtlar Bəşir müəllimə xüsusi yalmanırdı.

Bir dəfə Bəşir müəllim içi ağzınacan dolu iki həsir zənbillə həyətə girəndə və Dolça da o saat Bəşir müəllimin qabağına qaçanda, Ofelya beş-altı gün bundan qabaq nazını çəkdiyi Dolça barədə qəti fikrini söylədi:

– Çox sırtıq itdi bu it!

Bəşir müəllim Dolçanın belə bir xüsusi diqqətindən elə bil ki, xoşhallanırdı və xeyli feyziyab olurdu; bu dəfə də Bəşir müəllim mərhəmətlə gülümsəyib:

– Allahın heyvanıdı da! – dedi. – Sonra həsir zənbillərdən birinin içindən bir yekə kolbasa parçası çıxarıb Dolçanın qabağına atdı.

Dolça elə bil qorxurdu ki, birdən-birə ikinci bir şəriki peyda ola bilər və tikələri az qala diri-diri udaraq həyətin qumuna bulaşmış yekə kolbasa parçasını yarım dəqiqənin içində yeyib qurtardı və şüşəbəndin altında oturub soğanbozbaşı üçün baş soğan təmizləyən Ağabacı bütün bunları gördü, eşitdi və hiss etdi ki, qəhər onu boğur, bu saat ağlayacaq, niyə ağlayacaq, bunu dəqiq deyə bilməzdi, amma gördü ki, bu saat ağlayacaq, əlindəki soğanı tələsik nimçənin içinə atıb ayağa qalxdı, şüşəbəndin altından çıxdı, sonra da həyətdən çıxdı, heç bilmədi ki, niyə çıxdı.

Dolça çalışırdı ki, Ağababanın gözünə görünməsin və Ağababa həyətə girən kimi, Dolça yox olurdu, hərdən də kənarda dayanıb oğrun-oğrun Ağababaya baxırdı və bu zaman Dolçanın qara gözlərinin lap dibindən bir kədər axıb gəlirdi.

VIII

Avqustun axırına az qalırdı və Ağabacı indi günləri yox, saatları sayırdı, həm də Ağabacı nəsə bir nigarançılıq içində idi, elə bil inana bilmirdi ki, bu adamlar buradan çıxıb gedəcəklər, yenə bu həyətdə özlərindən başqa heç kim olmayacaq; elə bil Ağabacı inana bilmirdi ki, haçansa bu kabab iyi, cürbəcür xörəklərin ətri buralardan yox olub gedəçək, o yoğun səsli qız başıbatmış, daha Məcnunu çağırmayacaq və Məcnun da ona çavab verməyəcək, Qəninin başına daş düşəcək və səsi kəsiləcək.

Və elə bil bütün bunlar azmış kimi, bir gün elə bir əhvalat baş verdi ki, Ağabacı bilmədi başına nə çarə qılsın, bilmədi dərdini kimə desin və özünü necə aparsın.

Həmin gün səhərdən bir az keçmiş Bəşir müəllim həmişəki kimi, getdi ki, klubun yanında taksi tutsun və Bakıya işə getsin, bir azdan Kələntər müəllimin qırmızı «Jiquli»si gəlib darvazanın yanında dayandı və Kələntər müəllim Adili maşına mindirib həmişəki kimi Bakıya apardı; Əminə xanım şüşəbəndin pəncərəsindən başını çıxarıb ala gözləri ilə qırmızı «Jiquli»ni yola saldı, sonra yenə də həmişəki kimi, Ofelya günorta payını yatmaq üçün şüşəbəndə qalxdı, amma Əminə xanım özü açma-yığma çarpayını şüşəbənddən aşağı düşürüb Ofelyanın yerini tüt ağacının altında saldı və dedi ki, bundan sonra günortalar Ofelya burda yatacaq, çünki hava qəbul eləmək lazımdı və Ofelya bu təzə fikirdən çox razı qalıb, həvəslə tut ağacının altında yatdı. Çox çəkmədi ki, Kələntər müəllimin qırmızı «Jiquli»si yenə gəlib darvazanın qabağında dayandı və şüşəbəndin altında ləyəni taxta kətilin üstünə qoyub Nuhbalanın köynəklərini yuyan Ağabacı (qızlar öz paltarlarını özləri yuyurdu) əvvəlcə buna fikir vermədi. Adil maşında yox idi, Kələntər müəllim tək idi və Kələntər müəllim qırmızı «Jiquli»dən düşüb suçlu adamlar kimi o tərəf-bu tərəfə baxanda Ağabacı, nədənsə, özünü narahat hiss etdi, bir şübhə bürüdü ürəyini, sonra Kələntər müəllim tut ağacının altında günorta yuxusuna getmiş Ofelyanın yanından ötüb-keçəndə Dolça damından çıxıb bu arıq, uzun kişinin qabağına yüyürdü, amma Kələntər müəllim yavaşcadan acıqla «– Rədd ol! Rədd ol!» pıçıldadı və tələsik şüşəbəndə qalxdı, bundan sonra Əminə xanım başını şüşəbəndin pəncərəsindən çıxarıb o tərəf-bu tərəfə baxdı və bundan da sonra şüşəbənddən Əminə xanımın gülməyinin səsi gəldi, sonra sükut çökdü, özü də bu elə bir sükut idi ki, çox şeydən xəbər verirdi.

Ağabacının iki əli də ləyənin içində qalmışdı, qolları titrəyirdi və Ağabacı bütün içini, bütün bədənini bürümüş həyəcandan belini düzəldə bilmirdi.

Dolça damın yanına gəldi və başını qaldırıb bir müddət şüşəbəndə baxdı, amma bu dəfə şüşəbənddən bişmiş iyi gəlmirdi, sonra Dolça tut ağacının altında yatan Ofelyaya baxdı və Dolça da damın yanında yerə uzanıb mürgü döyməyə başladı.

Şüşəbənddən pıçıltı səsləri gəldi, sonra bir hənirti eşidilməyə başladı, sonra da şüşəbəndin pilləkənə açılan qapısının cəftəsi bağlandı.

Ağabacı şüşəbəndin altında ürəyi uçuna-uçuna öz-özünə: «– Vay, ciyərüvüz yansın sizün! Yansun ciyərüvüz! Köpək uşağı! Əclaf uşağı, əclaf! Qəhbəymiş ki, bu qancıq!..» – dedi və istədi ki, şüşəbəndə qalxıb bu dalı yekə arvadı biabır eləsin, amma Ağabacı bu rüsvayçı əhvalata görə özünü elə itirmişdi ki, yerindən tərpənə bilmirdi, təkcə buna şükür eləyirdi ki, nə yaxşı ki, uşaqlardan heç kim evdə yoxdu, qızlardan evdə olanı olsaydı, bu rüsvayçılığa dözmək olmazdı.

Ağabacı bu əhvalatı heç kimə demədi və bu əhvalat Ağabacının içini yandıra-yandıra özündə qaldı.

Sabahkı gün Bəşir müəllim yenə taksi tutub Bakıya getdi, bir azdan yenə qırmızı «Jiquli» gəlib darvazanın yanında dayandı və Kələntər müəllim yenə Adili maşına mindirib apardı, Əminə xanım yenə günorta yatmaq üçün Ofelyanın yerini tut aqacının altında saldı və Ağabacı təcili surətdə qızların hamısını dənizdə çimməyə göndərdi (qızlar başa düşmədi ki, nə olub belə və Ağabacı niyə belə cidd-cəhd edir?), çünki, doğrudan da, bir azdan qırmızı «Jiquli» təzədən gəlib darvazanın qabağında dayandı və Kələntər müəllim yenə oğrun-oğrun, o tərəf-bu tərəfə baxa-

baxa şüşəbəndə qalxdı, yenə şüşəbəndin qapısının cəftəsi bağlandı və yenə də şüşəbənddən o abırsız hənirtilər eşidilməyə başladı.

Dolça bu dəfə Kələntər müəllimin qabağına qaçmadı, elə bil Dolça da başa düşmüşdü ki, əhvalat nə yerdədi; bir-iki dəfə gözaltı şüşəbəndə tərəf baxdı, özü də elə bil ki, bir balaca rişxəndlə baxdı, sonra dama girdi.

Kələntər müəllimlə Əminə xanımın əhvalatı bu minval ilə bir neçə gün davam etdi və Ağabacının əlindən, ancaq o gəldi ki, Əminə xanıma salam vermədi, Əminə xanımın sözlərinə çavab vermədi, amma Ağabacının belə bir münasibəti Əminə xanıma qətiyyən təsir eləmədi, vallarını oxuda-oxuda gilasını yedi. Günortalar da Ofelyanı tut ağacının altında yatırtdı, qırmızı «Jiquli» ikinci dəfə Adilsiz qayıdandan sonra şüşəbəndin qapısının cəftəsini bağladı, axşamlar Kələntər müəllim təzədən gələndə və özü ilə birlikdə qonaqlar gətirəndə, qonaqlara süfrə açdı.

Ağabacı hər gün bir bəhanə tapıb qızları ora-bura göndərirdi (Nuhbala, onsuz da, səhər çıxıb, gecə qayıdırdı). Kələntər müəllim oğrun-oğrun şüşəbəndə qalxanda özünü görməməzliyə vururdu, tez-tez Əmirqulugilin küçə eyvanına tərəf boylanırdı ki, görsün Əmirqulunun arvadı Xeyransa pənçərədən baxır, yoxsa yox; Ağabacı qorxurdu ki, bu rüsvayçılığın xəbəri kəndə yayılar.

Tərs kimi, necə oldusa, həmin günlərdən birində darvazanın bala qapısı açıldı və kəndin birinci qeybətçisi və xəbərçisi dəllal Zübeydə həyətə girdi, həm də elə bir vaxtda ki, Ofelya tut ağacının altında günorta yuxusuna getmişdi, qırmızı «Jiquli» darvazanın qabağında dayanmışdı və şüşəbəndin qapısının da cəftəsi bağlanmışdı (elə bil ki, dəllal Zübeydə belə şeylərin iyini çəkirdi, pişik kimi axtarıb gəlib tapırdı). Dəllal Zübeydə şüşəbəndə tərəf baxdı, sonra şüşəbəndin altına, Ağabacının yanına gəldi və əvvəllərdə yazdığımız səbəbə görə Ağabacının onunla danışmamağına baxmayaraq soruşdu:

– Noldu, ağəz, girdi bunların uşağı instuta?

– Bilmirəm, – dedi Ağabacı; qıpqırmızı qızarmışdı və tamam tərin içində idi.

Dəllal Zübeydə Ağabacının bu vəziyyətini özü bilən kimi yozdu:

– A-a... hamama getmüşdün, ağəz?

Ağabacı:

– Hə, – dedi.

Dəllal Zübeydə:

– A-a-a... – dedi. – Bu nə vaxtın hamama getməgüdü, ağəz?

Ağabacı daha cavab vermədi və işi ilə məşğul olmağa başladı (Ağababanın şalvarının düymələrini tikirdi).

Kəndin arvadları, adətən, şənbə və yaxud bazar günləri axşamçağı gedərdi hamama və yaxşı ki, dəllal Zübeydə, ancaq bu təəccübü ilə kifayətləndi, daha Ağabacını sorğu-suala tutmadı.

– Xəbərün var? Kulturnu itsaxlayan Həsənullanın iti yenə ölüb!

(Kəndin camaatı qarovulçu Həsənullaya «kulturnu itsaxlayan Həsənulla» da deyirdi, çünki qarovulçu Həsənulla evdə balaca it saxlayırdı, bu iti çimizdirirdi, öz boğazından kəsib onu yedirdirdi; dörd il bundan əvvəl qarovulçu Həsənullanın saxladığı it xəstələnib ölmüşdü və qarovulçu Həsənulla kəndin kişilərindən utanmayıb hönkür-hönkür ağlamışdı, sonra gedib özünə təzə bir it almışdı: balaca qıvrım qara tüklü bir it idi və bu itin adını kənddə qarovulçu Həsənulladan və axır vaxtlar da kitabxanaçı Nəcəfdən başqa, heç kim yadında saxlaya bilmirdi –

Skoçteryer və indi belə məlum olurdu dəllal Zübeydənin dediyindən ki, yazıq qarovulçu Həsənullanın bu iti də ölüb.)

Dəllal Zübeydə dedi:

– Kişilər yığışıb gedib kulturnu itsaxlayan Həsənullaya başsağlığı verecəylər e, ağəz! – Dəllal Zübeydə bərkdən güldü, amma Ağabacının qətiyyən danışmaq həvəsi olmadığını görüb: – Xudahafiz – dedi və həyətdən çıxdı ki, gedib özünə başqa bir arvad tapsın ki, söhbətləri tutsun.

Ağabacının əli elə əsirdi ki, iynə iki-üç dəfə barmağına batdı.

Və beləcə gəlib həmin gün çatdı ki, o gün Ağababanın iş günü deyildi və Ağababa bütün günü evdə olacaqdı.

Ağabacı neçə gün idi ki, bu günü gözləyirdi və bu gündən qorxurdu; Ağabacı bu günün xəcalətindən qorxurdu, çünki bu rüsvayçılığın xəcalətindən Ağabacı Ağababanın üzünə baxa bilməzdi.

Gecə Ağabacı yuxuya gedə bilmirdi, bilmirdi ki, sabah nə eləsin. Əvvəlcə bu qərara gəldi ki, özü də qızları ilə bərabər baş götürüb getsin bir yerə və özünü elə tutsun ki, guya heç bir şeydən xəbəri yoxdu, sonra fikirləşdi ki, bəlkə Ağababanı bir bəhanə ilə bir yerə göndərsin, amma başa düşdü ki, belə də eləyə bilməyəcək, çünki belə eləsə, ya elə eləsə, nəsə pis bir iş eləyəcək, nəsə ört-basdır eləyəcək, gizlədəcək Ağababadan; axırda Ağabacı bu fikrə gəldi ki, bu dinsiz-imansızlar da adamdı axı və adam da abrı-həyanı bu dərəcədə itirə bilməz axı, yəqin görəcəklər ki, Ağababa kimi dağdan ağır bir kişi evdədi, nəfslərini saxlayacaqlar.

Həmin gün səhər Bəşir müəllim yenə həmişəki kimi işə getdi. Bir azdan qırmızı «Jiquli» darvazanın qabağında dayandı və Kələntər müəllim Adili götürüb şəhərə apardı, amma hayıf ki, Kələntər müəllim Ağababanı görmədi, çünki Ağababa şüşəbəndin altında oturub mürgüləyirdi (kişi daha ikinövbəli işə tab gətirmirdi) və buna görə də Ağabacı üç-dörd dəfə bərkdən həyətdə hərəsi bir iş görən qızlara dedi ki, səs salmasınlar, Ağababa bu gün evdədi, istirahət eləyir, qızlar da Ağabacının bu sözlərinə təəccüb etdilər, çünki bilirdilər ki, Ağababa evdədi və heç kim də səs salmırdı; Ağabacı ona görə bu sözləri, bərkdən deyirdi ki, heç olmasa Əminə xanım eşitsin bu, sözləri, amma bir azdan Əminə xanım yenə həyətə düşüb Ofelyanın yerini tut ağacının altında salanda Ağabacının ürəyi uçun-uçun uçunmağa başladı və Ağabacı bilmədi ki, nə eləsin, yaxşı ki, qızlar özləri yığışıb dənizə getdilər.

Dolça damın dalına keçib orda uzanmışdı; Ağababa evdə olanda Dolça həmişə damın dalına keçirdi və Ağababanın yanında Dolça kirayənişinlərin verdiklərini o saat yemirdi, tikələri ağzına alıb cəld gözdən itirdi.

Ağababa şüşəbəndin altından çıxıb quyunun yanına gəldi və quyudan vedrə-vedrə su çəkib balaca çarhovuzu doldurmağa başladı.

Yenə əvvəlcə oğlan cır, nazik səsini zildə kökləyib dad elədi:

– Leyli! Leyli!

Sonra qız kişi səsinə oxşayan yoğun səsiylə soruşdu:

– Nədi, Məcnun?

Sonra ikisi də bir yerdə oxumağa başladı:

– Bəs, biz axı, neyləyək?
Ibn Səlam elçi gəlir,
Dərdi kimə söyləyək?

(Bir gün səhər-səhər Əminə xanım bu mahnını oxudanda Nuhbala özünü saxlaya bilməmişdi, Adilə demişdi ki, alə, ay maygülü, get anova de ki, Ibn Sina yox, Ibn Səlam elçi göndərir.)

Qırmızı «Jiquli» tozanaq qaldıra-qaldıra gəlib darvazanın qabağında dayandı və Ağabacı ürəyində: «– Vallah, – dedi, – adam hesab eləmirlər bizi bunlar! Bizi də it bilirlər! Tramvay altda qalasuz sizi! Özdəridi it! Qayalıq itdəri kimi hoqqadan çıxırlar camaatın gözü qabağında, köpəkuşağı!», sonra Ağabacı birinci mərtəbədəki mətbəxə girib qapını da örtdü ki, Ağababanın yanında bu rüsvayçılığın şahidi olmasın.

Kələntər müəllim maşından düşüb həyətə girəndə və tələsik şüşəbəndə qalxanda Ağababa əvvəlcə büna fikir vermədi, yəni, əvvəlcə Ağababanın ağlına bir şey gəlmədi və kişi ikiəlli kəndiri darta-darta vedrəni quyudan çıxartdı, amma o vaxt ki, şüşəbəndin bayır qapısının cəftəsi bağlandı və bu bağlanan cəftənin səsi gəlib Ağababaya çatdı, Ağababa əlində vedrə quyunun qabağında necə dayanmışdısa bir müddət eləçə dayandı, vedrənin içindəki suya baxdı və həmin avqust günü Ağababanın rəngi ağappaq ağardı, sonra vedrəni quyunun yanında quma qoyub baş barmağı ilə hələ lap cavan yaşlarından ağarmış bığını qaşıdı, sonra düz şüşəbəndin qabağına gəldi:

– Məllim! Ay məllim!

Ağababanın səsini eşidən kimi, Ağabacının ürəyi düşdü: «– Öldürəcək! – dedi öz-özünə. – Qan salaçaq! Bu köpəkoğlunun bağırsaqlarını tökəcək yerə! Bədbəxt olaciyik! Ay Ağababa, vay!.. Ölüm ayaqlaruvun altında, Ağababa, batırma əlivü bu əclaf oğlunun qanına, Ağababa!..», sonra Ağabacı istədi həyətə qaçsın, Ağababanın əl-ayağından yapışsın, haray salsın, həşir qoparsın, qonşuları köməyə çağırsın ki, Ağababa Kələntər müəllimin zibilinə düşməsin, amma Ağabacı mətbəxdən çıxa bilmədi, çünki belə bir məqamda, rüsvayçılığın bu çağında, Ağabacı ölərdi, amma heç cürə Ağababanın gözünə görünə bilməzdi.

– Alə, məllim!

Şüşəbənd qapısının çəftəsi açıldı, sonra qapı açıldı, sonra Kələntər muəllim başını qapıdan çölə uzatdı və bu dəm Kələntər müəllimin saçları pərişan idi, köynəyinin düymələri açılmışdı, tüklü sinəsi görünürdü, şalvarının qayışı sallanırdı.

Kələntər müəllim gözlərini bərəldib Ağababaya baxdı, yəni ki, «nə deyirsən» və sənin mənimlə nə haqq-hesabın?

Ağababa:

– Bir dəqiqə buyur bura... – dedi.

Ağababa bu sözləri sakit dedi, hay-küysüz dedi, amma elə dedi ki, Kələntər müəllimin gözlərinin içinə elə baxdı ki, bu deyilişin və bu baxışın müqabilində Kələntər müəllim özündən asılı olmayaraq pilləkənləri bir-bir düşüb gəlib dayandı Ağababanın yanında və Ağababa da elə bunu gözləyirdi, əlini atıb yapışdı Kələntər müəllimin yaxasından və Kələntər müəllimin yaxasını əlinin içinə yığıb yumruğunu boğazına dirədi; Kələntər müəllimin boğazının damarları şişdi, gözləri qızardı, nəfəsi tınçıxdı, ağzını açıb nəsə demək istədi, amma adam kimi bir söz deyə bilmədi; Ağababa Kələntər müəllimi dal-dala apara-apara Kələntər müəllimin

kürəklərini darvazanın bala qapısına çırpdı, darvazanın bala qapısı bu zərbədən çırıldayıb açıldı, amma Ağababa Kələntər müəllimin yaxasını əlindən buraxmadı, Kələntər müəllimi küçəyə itələyib o biri əli ilə qırmızı «Jiquli»nin qapısını açdı və Kələntər müəllimi qırmızı «Jiquli»nin içinə dürtdü, sonra maşının qapısını çırpıb bağlamaq istədi, amma bu dəm həyətdəki manqal Ağababanın yadına düşdü, Kələntər müəllimi təzədən dartıb maşından çıxartdı, sürükləyə-sürükləyə manqalın yanına gətirdi, əlini Kələntər müəllimin yaxasından çəkib:

– Götür! – dedi.

Yaxası Ağababanın əlindən çıxmış Kələntər müəllim ildırım sürətilə manqalı qamarlayıb həyətdən götürüldü və Ağababa heç macal tapmadı ki, Kələntər müəllimin taxta dalına bir təpik vursun.

Qırmızı «Jiquli» yerindən götürüldü və tozanaq qaldıra-qaldıra sürətlə gözdən itdi – elə bil, bu qırmızı «Jiquli» də qorxurdu ki, yaxası Ağababanın əlinə keçər.

Əminə xanım xalatının yaxasını əliylə örtə-örtə başını şüşəbənddən çıxarıb:

– Bura bax, a kişi!.. – çığırdı. – Xoruldamağın bəs deyil...

Amma Ağababa Əminə xanımın çığırtısını kəsdi:

– Əgər bu gün rədd olub burdan getməsöz baltayla doğrayaçıyam hamuvuzu!

Əminə xanım yuxarıdan-aşağı Ağababaya baxıb, xırp səsini kəsdi, çünki Əminə xanım başa düşdü ki, Ağababa, doğrudan da, dediyini eləyər, baltanı əlinə alıb Əminə xanımın da, Bəşir müəllimin də, Kələntər müəllimin də başını kəsər, sonra otağın divarındakı şirin şəkli Əminə xanımın gözlərinin qabağına gəldi və Əminə xanım başını şüşəbəndin pəncərəsindən çəkdi.

Ağabacı:

– Allah, sənə çox şükür! – pıçıldadı. – Şükür sənə! Şükür!

Ağababa özü öz soyuqqanlılığına təəccüb etdi.

Mahnının səsi kəsildi.

Və axşamüstü Bəşir müəllim hər əlində içi dolu bir həsir zənbil şəhərdən qayıdanda Əminə xanım Bəşir müəllimə nə dedi, nə demədi, Bəşir müəllim gedib klubun qabağından bir taksi tütub gətirdi və Bəşir müəllim, Əminə xanım, Ofelya (Kələntər müəllim Adili şəhərdən gətirməmişdi) maşına doluşub «sağ ol»suz çıxıb getdilər.

Dolça bütün bu əhvalat zamanı damın yanında dayanıb səsini çıxartmadı, amma bir dəfə yavaşca hürdü və əsəbləri xarab olmuşdu, hirslənmişdi, nəydisə, Ağababaya elə gəldi ki, Dolça ona hürür.

IX

Iki gün idi ki, Ağabacı bütün həyət-bacanı silib-süpürürdü, ikinci mərtəbədəki otağı, şüşəbəndi, artırmanı qarış-qarış yuyub təmizləyirdi və məsələ onda deyildi ki, kirayənişinlər pinti adam idi və hər tərəf çirkin-pasın içində idi, belə deyildi, amma Ağabacı döşəməni, divarları, sürahiləri, mizin üstünü, dolabın gözünü və sairə bütün dəlmə-deşikləri, xüsusən də şüşəbənddəki qaz pilətəsinin və pilətənin altındakı balaca mizi nə qədər silirdi, yuyurdusa da canına yatmırdı, ürəyi çimçişirdi, yadına salanda ki, Əminə xanımla Kələntər müəllim şüşəbəndin qapısının cəftəsini necə bağlayırdı və bundan sonra bu şüşəbənddən necə at tövşüməsinin, it ləhləməsinin səsi gəlirdi və burasını da yadına salanda ki, Nailə, Firuzə, Kəmalə, Amalə, Dilşad,

Böyükxanım bu şüşəbənddə yataçaq, Ağabacı onqat artıq bir cidd-çəhdlə silib təmizləyirdi.

Və bu axşam Ağababagil yenə də qalxmışdı yuxarı, öz yerlərinə, köhnə televizoru da qaldırmışdılar şüşəbəndə və bu geçə yenə hərə öz yerində yatmışdı, illərdən bəri həmişə necə olmuşdusa, indi də eləcə idi; Ağabacı yorulub əldən düşüb artırmada, Ağababanın yanında yatmışdı; Ağababanın xorultusu bütün bu tərəfləri lərzəyə salmışdı; qızlar şüşəbənddə yatışmışdı; Nuhbala da axşamdan gəlib rahatca uzanmışdı talvarda və rahatca da yuxuya getmişdi və elə bil ki, yuxuda gülürdü (ola da bilərdi ki, Nuhbala yuxuda gülürdü, çünki bu günorta Nərgiz elektrik qatarına minib Bakıya getmişdi ki, özümə dəftər-kitab almalıyam, Nuhbala da avtobusa minib Bakıya getmişdi və Nərgizlə Nuhbala Bakıda bir yerdə kinoya getmişdi, kinoda Nuhbala əlini qoymuşdu Nərgizin çiyninə, çünki bir belə Bakı camaatının içində heç kim onları tanımırdı, sonra Nərgiz yenə elektrik qatarına minib kəndə gəlmişdi, Nuhbala da avtobusa minib kəndə qayıtmışdı və bu unudulmaz Bakı səfərindən sonra şirin-şirin yatırdı talvarda, küləyi də vecinə almırdı).

Axşamdan xəzri əsməyə başlamışdı və külək get-gedə bərkiyirdi və bu dəm dənizin uğultusu da küləyin səsinə qatışmışdı, ağaclar da xışıldayırdı. Külək qozaları bir-bir tarappaturupla salırdı yerə, narın çiçəklərini havaya sovururdu.

Dolça hasarın üstündə oturub bu qaranlıq gecədə, aysız-ulduzsuz, küləkli Abşeron gecəsində qayalığa tərəf baxırdı; qayalıq görünmürdü, amma xəzri köpüklənib qaranlıqda ağaran dalğaları qayalara çırpırdı və Dolça qayalara çırpılan dalğanın səsinə tərəf baxırdı, sonra Dolça başını qaldırıb bağban Əsədullanın evinə tərəf baxdı; bağban Əsədullanın evi kəndin yuxarısındakı dikdirin üstündə idi və indi bu ev də qaranlıq içində itib-batmışdı, təkcə darvazalarının qabağında elektrik lampasının işığı gəlirdi, sonra Dolça aşağı tərəflərə, kəndin o hissəsinə ki, quşvuran Fazilin evi orda idi, oralara baxdı və elə bil ki, həmin aysız-ulduzsuz, küləkli Abşeron geçəsində Alabaşı yadına saldı, Sarıbaşı yadına saldı, elə bil ki, o sakit, o mülayim, təmiz yay gününü yadına saldı, onunla qaç-tut oynayan cüllütü yadına saldı, o sakit, o mülayim, təmiz yay günündə açılan dörd gülləni yadına saldı.

Dolça bu iki günün içində yenə də arıqlamışdı, heç nə yemirdi, heç su da içmirdi, həyətdən bayıra çıxmırdı, evin başına dolanırdı, Kələntər müəllimin manqal qoyduğu yerə gəlib torpağı iyləyirdi, damın yanında yerə uzanıb gözlərini şüşəbəndə zilləyirdi, hərdən maşın səsi eşidəndə başını qaldırıb yola baxırdı, elə bil qırmızı «Jiquli»nin həsrətini çəkirdi.

Ağababa belə hiss edirdi ki, Dolça kirayənişinlərin xiffətini çəkir və Dolçanın belə yaramaz adamların xiffətini çəkməsi Ağababanın ürəyində qubar bağlayırdı, Ağababa kitabxanaçı Nəcəfin dünya və həyat barədə söylədiyi müdrik sözləri yadına salırdı: «– Gidi dünya!..» – deyirdi ürəyində və söyüş söyürdü.

Bu gün günorta Ağabacı yenə arpa unundan yal çaldı və yalı gətirib qoydu Dolçanın qabağına, amma Dolça yenə də yala dilini vurmadı, dəmir nimçəyə baxdı, Ağabacıya baxdı və Ağabacıya hürdü.

Ağabacı Dolçanın bu hürməyindən çox pərt oldu:

– Nədi? Nə istəyirsən? – dedi.

Dolça yenə Ağabacıya hürdü və nifrətlə, açıq-aşkar bir nifrətlə dəmir nimçənin içindəki yala baxdı. Ağabacı:

– A-a-a... Allah haqqı, kabab istəyir bu! – dedi. – Və bu vaxt Nailə quyunun yanında paltar yuya-yuya dedi:

– Elə mən də kabab istəyirəm...

Sabahkı gün isə Dolça yoxa çıxdı...

Bütün günü Dolça həyətə gəlmədi. Dolça geçə də gəlmədi. Ağababagil o biri gün də gözlədi, Dolça gəlib çıxmadı.

Dolça bir də bu həyətə gəlmədi...

«SÜRPRİZ» KABABI

(Epiloq əvəzi)

Gümüş Malikə ona görə Gümüş Malik demirdilər ki, var-dövlətinə işarə edirlər, belə olsaydı, Qızıl Malik deyərdilər, çünki dəllal Zübeydənin dediyinə görə (və burası da hamıya məlum idi ki, dəllal Zübeydənin bilmədiyi şeyə qurd duşər!) Gümüş Malikdə olan qızıl ingilis bankındakı qızıla bərabər bir şey idi; Gümüş Malikə ona görə Gümüş Malik deyirdilər ki, Gümüş Malik oturub-durub deyirdi ki, gümüş, adamın bədəninə ən xeyirli şeydi və evdə bütün çəngəl-bıçağı, qədəhləri, buludu, hətta boşqabları da gümüşdən idi, həm də Gümüş Malikgil bunu təkcə qonağın qabağına qoymurdu, on iki uşağı, özü, arvadı, anası, qayınanası, dul baldızı və dul baldızının yeddi uşağı səhər də, günorta da, axşam da yeyib-içəndə, ançaq gümüş işlədirdilər, əlqərəz, hərənin bir xasiyyəti olar və adam da ayağını yorğanına görə uzadar, Gümüş Malikin də şakəri gümüş idi.

Gümüş Malikin kababxanasının adı «Mixək» idi, çünki bura, guya, kababxana yox, çayxana idi və guya, camaat bura mixəkli çay içməyə gəlirdi; əlbəttə, çay içilməyinə içilirdi burda, amma acqarına yox, təzə osetrina və sevryuqa kababının, əmlik quzu kababının, toyuq və hindquşu kababının və bunların hamısının lüləkababının, qutabın, düşbərənin, gürzənin, xəngəlin, xülasə-kəlam, dünyanın ən ləzzətli yeməklərinin üstündən içilirdi. Söhbət həmişə bu kababxanadan düşəndə kitabxanaçı Nəcəf yanıb-yaxılırdı, deyirdi ki, buna bax bir, hökumətin çayxanasını eləyib kababxana, əti, balığı və hər nə varsa, hamısını öz puluna alverçilərdən alıb bişirdir və onqat qiymətinə satır çamaata, elə bil, dədəsinin kababxanasıdı, elə bil, Gümüş Malikin atası hambal Israfil öləndə bu çayxananı Gümüş Malikə vəsiyyət edib və tapşırıb ki, buranı çöndər elə kababxana, soy camaatı, yandır atasını, heç nədən də qorxma, nə müfəttişdən qorx, nə yoxlamadan, nə də bir başqa şeydən; qəssab Ağakişi kitabxanaçı Nəcəfin bu sözlərinə qulaq asıb deyirdi ki, balam, çamaatın ki, öz canında yoxdusa, getməsin də, gedib oturub Gümüşün kababxanasında çörək yeməsin də! Kitabxanaçı Nəcəf qəssab Ağakişinin bu sözlərinə belə çavab verirdi ki, Gümüş Malikin kababxanasına gedənlər də elə Gümüş Malikin taylarıdı, hərəsi bir yerdə daraşıb taxtabiti kimi hökumətin malına, hərəsi bir tərəfdən yeyir və gəlib burda dəniz havası uda-uda kef eləyir, neynək, qoy eləsinlər, amma görərlər onların başına nə oyun açacağam mən; kitabxanaçı Nəcəf bu barədə qəzetə böyük bir məqalə yazıb göndərmişdi.

Gümüş Malikin kababbişiréni Hacıməmməd kişi ki, camaat ona Məşədi Manqal deyirdi, kababxananın dal tərəfində sıra ilə düzülmüş manqallara səhərdən bir az keçmiş od vururdu, şişləri düzürdü və təmiz, küləksiz yay günlərində Ağababagildən diqqətlə baxanda Gümüş Malikin kababxanasının tüstüsünü görmək olurdu.

Həmin gün Ağababanın iş günü deyildi və ümumiyyətlə, Ağababa yenə də əvvəlki kimi, təkcə öz növbəsini işləyirdi, işləmədiyi günlər də həyət-bacaya əl gəzdirirdi, evdə istirahət edirdi, bir sözlə, əvvəl necə yaşayırdısa, indi də eləcə yaşamağa başlamışdı; hər şey yenə də əvvəlki qaydasına düşmüşdü. Kələntər müəllimin bişirdiyi kababların iyi, demək olar ki, həyətdən çəkilib getmişdi, bu həyət, bu ev, bu ağaclar Əminə xanımın vallarının səsini yavaş-yavaş yaddan

çıxarırdı; bütün bunlar belə idi, amma yenə də nəsə çatışmırdı və Ağababa bu «nə isə»nin nədən ibarət olduğunu yaxşı başa düşə bilmirdi.

Əlbəttə, bu «nə isə»yə ən başlıça Dolçanın yox olması daxil idi. Düz altı gün, altı gecə idi ki, Dolça yox idi və hətta Ağababa fikirləşdi ki, yəqin Dolça Bakıya gedib, orda bu kirayənişinləri tapıb və indi orda onlarla qalır; Ağababa bunu fikirləşdi və narahat oldu, çünki Dolça gedib onları tapsaydı da, o adamlar Dolçanı saxlamazdılar yanlarında; sonra Ağababa qayalığa düşüb Dolçanı axtardı ki, bəlkə qayalıqdadı Dolça və kəndin uşaqları qayaların arasını gəzən Ağababanı görüb qaçıb dağılışdılar (kəndin uşaqları hərdən günortalar gəlib qayalıqda gizlin-gizlin gəzirdi, Bakıda bir yerləri yoxmuş kimi, gəlib bu qayaların arasında mazaqlaşan və mazaqlaşmaqdan da o tərəfə keçən şəhərli oğlan-qızlara tamaşa edirdi), amma bütün bu yerlərdə Dolçanın izi-sorağı da yox idi və ümumiyyətlə, elə bil kimsə Ağababaya deyirdi ki, Dolça buralarda deyil və Dolça məsələsi qurtardı daha.

Dolçanın yoxa çıxmasından başqa da bir şey o «nə isə»nin içinə daxil idi və çəkic-mismar götürüb, nərdivana qalxıb talvarın taxtalarını bərkidən Ağababa, həmin gün, avqustun lap axırlarındakı o aydın, küləksiz yay günü uzaqda Gümüş Malikin kababxanasından qalxan tüstünü görəndə başa düşdü ki, nə eləməlidir və bunu mütləq eləməlidir, elə bu gün eləməlidir.

Ağababa nərdivandan aşağı düşdü, mıxı, çəkici aparıb mətbəxin yanındakı balaca otağa qoydu, sonra yuxarı qalxıb şüşəbənddə hərəsi öz işi ilə məşğul olan Ağabacıya, qızlara dedi:

– Hazırlaşın, gedirik kabab yeməyə!

Ağabacı da, uşaqlar da Ağababanı yaxşı tanıyırdı və bu dəfə də Ağababanın səsinin tonundan başa düşdülər ki, mütləq durub hazırlaşmalıdırlar və getməlidirlər.

Nailə qonşuya getmişdi, Amalə qaçıb Nailəni çağırdı, Dilşad dəniz qırağına qaçıb Nuhbalanı çağırdı, Ağabacı çoxdan geymədiyi krepdeşin paltarını dolabdan çıxardıb ütülədi, Ağababanın qolsuz ağ köynəyini ütülədi, qızlar quyudan su çəkib əl-üzlərini, ayaqlarını yudu və düz saat yarımlıq hazırlıqdan sonra Ağababa qabaqda, Ağabacı ilə qızlar arxada, Nuhbala da lap arxada darvazanın bala qapısından çıxıb Gümüş Malikin kababxanasına tərəf üz tutdular.

Əmirqulu hardasa yenə bir az artıqlıq eləmişdi və yenə də küçədəki tut ağacının dibində oturub kürəyini söykəmişdi ağacın gövdəsinə və gözləri axa-axa oxuyurdu özü üçün:

Mən əntiqə çortdayam,
Çortdayam, firontdayam.
Atıram plyumotları,
Vururam samalyotları!

Xeyransa da evlərinin küçə eyvanında idi və Ağababagili görən kimi, utandığından pərdənin dalında gizləndi, Əmirqulunun xəcalətindən heç soruşa da bilmədi ki, görsün bu istidə Ağabacıgil geyinib-kecinib hara gedirlər belə; düzdü, onsuz da, sabah kənddə biləcəydilər ki, Ağabacıgil hara gedib, amma Xeyransa ürəyində yenə Əmirqulunun qarasına deyindi: «– Başun batsun elə sənün! Batsun başun! Ər olan yerdə bir qara daş olub düşəydün mənim başıma!»; sonra Xeyransa evə keçdi, çünki indilərdə usta Mərdan gələcəkdi və başlayacaqdı otağın divarındakı şəkli qaşımağa. (Axır vaxtlar usta Mərdan müştərinin çoxluğundan kefə baxırdı,

çünki indi də kəndə dəb düşmüşdü və hamı otaqlarının divarındakı şəkilləri qaşıtdırırdı; sabah usta Mərdan Ağababagilə gələcəkdi.)

Ağababagil kəndin küçəsi ilə aşağı düşdü. Istinin əlindən hamı çəkilmişdi həyət-bacaya və boş küçədə Ağababagilin qabağına çıxan birinci adam qarovulçu Həsənulla oldu. Qarovulçu Həsənullanın kefi elə kök idi ki, uçmağa qanadı yox idi və qanad əvəzinə hər əlində bir it balası tutmuşdu: balaca, qıvrım tüklü, qəhvəyi rəngli küçüklər idi və qarovulçu Həsənulla Ağababanı görən kimi, sevincini bölüşdü:

– Görürsən! Aldım e, aldım! Pudeldi bunların adı, pudel! Maya meçta pudel! Bacı-qardaşdı! Görürsən necə krasividi?!

Belə məlum olurdu ki, qarovulçu Həsənulla yenə varını-yoxunu verib bu qəribə itdən almışdı, özü də ikisini birdən almışdı, bir dənə erkək, bir dənə də dişi və yəqin ki, bundan sonra qarovulçu Həsənullanın həmişə iti olacaqdı, bu bacı-qardaş doğub-törəyəcəkdi.

Ağababanın da kefi kök idi və Ağababa:

– Hə, çox krasividi! – dedi və bir: – Malades! – də əlavə etdi.

Sonra kitabxanaçı Nəcəfə rast gəldilər; kitabxanaçı Nəcəf çeşməyini taxıb evlərinin qabağındakı əncir ağacının kölgəsində oturub təzə qəzetləri oxuyurdu və Ağababagili görəndə salamlaşıb:

– Xeyir ola, hara belə, Ağababa müəllim! – soruşdu (Kitabxanaçı Nəcəf kəndin bütün kişilərinə «müəllim» deyə müraciət edirdi və hətta bir dəfə qəssab Ağakişi acıqlandı ki, balam, mən ki, bütün ömrüm boyu qəssab olmuşam, bu gədə mənə niyə müəllim deyir? Bağban Əsədulla da belə cavab verdi ki, kitabxanaçı Nəcəf ona görə hamıya müəllim deyir ki, onun özünə də çamaat «müəllim» desin, day «kitabxanaçı Nəcəf» deməsin. Bağban Əsədullanın sözü camaatın ağlına batdı.)

– Gəzməyə gedirik.

– Həmişə gəzməkdə! – dedi kitabxanaçı Nəcəf və yenə də başladı qəzetdəkilərin hamısını bircə-bircə oxumağa; bütun bu tərəflərdə kitabxanaçı Nəcəf qədər qəzet oxuyan ikinci bir adam tapmaq mümkün deyildi və kitabxanaçı Nəcəf, hətta rus dilində Estoniya qəzetinə də abunə olmuşdu ki, görsün oralarda nə var, nə yox. (Bir dəfə kitabxanaçı Nəcəfin anası Əlibala arvad – valideynləri bu arvada kişi adı qoymuşdu, çünki Əlibala arvad on dörd baçının axırıncısı imiş, – hə, bir dəfə kitabxanaçı Nəcəfin anası Əlibala arvad deyib ki, çamaatın uşağının əli pula çatır, mənimkinin də əli qəzetə çatıb.)

Əlbəttə, kitabxanaçı Nəcəf bilsəydi ki, Ağababa bütün əhli-əyalı ilə bir yerdə Gümüş Malikin kababxanasına gedir, inanmazdı, çünki Ağababa kitabxanaçı Nəcəfin bu kənddə ən çox hörmət etdiyi adamlardan biri idi və bu hörmətin də əsas səbəbi, təbii, bu idi ki, Ağababa halal zəhmətnən dolanan adam idi, əməlisaleh adam idi, gözütox adam idi, əyri işlərlə arası olmayan, xeyrə-şərə yarayan adam idi, bir sözlə, Ağababa, kişi adam idi.

Ağababagil kənddən çıxıb sahilə düşdü və qumluqda Gümüş Malikin kababxanasına tərəf getməyə başladı.

Yenə xəzri əsməyə başlamışdı, dəniz göy-mavi idi, dalğalar üç-dörd qat köpüklənə-köpüklənə sahilə gəlirdi, bir də ki, ləpədöyəndə düz bir xətt boyu ağappaq dalğa köpüyü uzanırdı; üfüqdə dəniz bir az maviləşirdi, bir az göy göyərirdi və dənizdə göy bir şeymiş kimi birləşirdi.

Həm bu xəzriyə görə, həm də şənbə və bazar günü olmadığına görə sahil bomboş idi və Ağababa bu boş sahillə gedə-gedə, necə oldusa, birdən-birə o yağışlı-küləkli sonuncu yaz gününü yadına saldı, dalınca düşüb evlərinə gedən o gülməli küçüyü yadına saldı, dənizə baxdı, qumluğa baxdı və fikirləşdi ki, min-min o cür yağışlı-küləkli günlər olub bu dənizin qırağında, min-min o cür küçüklər görüb bu dəniz, min-min Ağababalar görüb, min-min dərdin-sərin şahidi olub bu dəniz və adamların bütün dərdi-səri, bütün çatışmayan işləri bu dənizin böyüklüyünün, bu dənizin qocalığının müqabilində elə o balaca küçük kimi gülməli bir şeydi.

Poçtalyon Fətoş məktub-qəzet dolu çanta belində, köhnə velosipedini sürə-sürə qabaqdan gəlib Ağababagilin yanından ötdü (bütün bu tərəflərdə poçtalyon Fətoşdan başqa heç kim bu qumluqda velosiped sürə bilmirdi, özü də poçtalyon Fətoşun rəsmi altmış səkkiz yaşı var idi, amma qəssab Ağakişi deyirdi ki, poçtalyon Fətoş elə mənimlə yaşdaş olar, yəni, belə çıxırdı ki, poçtalyon Fətoşun səksən bir yaşı var), salamlaşdı və soruşdu:

– Hara belə, xeyir ola?

Ağababa:

– Gəzməyə gedirik! – dedi.

Poçtalyon Fətoş:

– Həmişə gəzməkdə! – dedi və velosipedini sürüb uzaqlaşdı.

Baxmayaraq ki, şənbə və bazar günü deyildi, Gümüş Malikin kababxanası müştəri ilə dolu idi və təkçə kababxananın içində yox, bütün ətrafındakı qumluqda da, əncir kölgəsində, meynə talvarının kölgəsində dördkünc mizlər qurulub, kürsülər düzülmüşdü və Bakıdan gələn müştərilər yeyib-içib kef çəkirdilər: kimi dostu ilə gəlmişdi, kimi gələn qonağını gətirmişdi və bu qonaqlar kababdan daha çox göy-göyərti yeyirdi, araq içirdi və tez keflənirdi, kimi dəstə ilə gəlmişdi və sairə.

Gümüş Malik Ağababanı görən kimi:

– Xoş gəlmisən, qədeş! – dedi. – Sonra gördü ki, Ağababa bütün əhli-əyalı ilə gəlib və bunu özünə qarşı böyük bir hörmət əlaməti kimi qəbul etdi, çünki, əslində, kəndin kişiləri arvad-uşağı götürüb kababxanaya gətirməzdi: – Anam-baçım olsunlar, əcəb eləyib gətirmisən bacını da, uşaqları da! Buralarda oturmayın, süzə layiq döyül, tapşırram düzəldərlər süzünçün bu saat!

Gümüş Malik həm boydan-buxundan, həm də qarından çox yekə bir kişi idi (belə danışırdılar ki, guya, bir dəfə Gümüş Malik səhər-səhər otuz üç yumurtanın qayğanağını yeyib!) və əvvəllər özü də atası məşhur hambal Israfil kimi yükdaşıyan idi, amma evlənəndən sonra qaynı Ələkbərin dost-tanışının sayəsində əvvəlcə klub çayxanasında çayçı oldu, sonra öz gücünə Buzovnanın vağzal restoranında bufetçi düzəlib işlədi, sonra da bu kababxananın müdiri oldu və Gümüş Malikin işləri elə gözəl gətirmişdi, özünə elə bir hörmət qazanmışdı ki, indi qaynı Ələkbər Gümüş Malikin yanında ürək eləyib papiros çəkmirdi ki, kişidən ayıbdı.

Kababxanada Gümüş Malikin balaca bir müdir otağı var idi ki, burada oturub kağız-dəftərdə haqq-hesab aparırdı, telefonla danışırdı, mal qəbul edirdi və ən hörmətli adamlar gələndə bu otaqdakı balaca yazı mizinin üstünü boşaldıb süfrə saldırırdı, qonaqları burda oturdurdu ki, başqa müştərilərdən ayrı olsunlar və indiki halda Ağababanın külfəti, demək olar ki, hamısı kişi olan bu müştərilərin yanında sıxılmasın.

Bu istidə başına «aerodrom» papaq qoymuş xörəkpaylayan Çəfərqulu içəri girib Ağababagillə salamlaşdı, hal-əhval tutdu (xörəkpaylayan Cəfərqulu Xeyransanın xalası oğlu idi və dünyada ən birinci zəhləsi gedən adam Əmirqulu idi) və menyünü qoydu Ağababanın qabağına.

Abşerondakı belə kababxanalarda menyü olmazdı, amma Gümüş Malikin kababxanasının bir fərqli cəhəti bundan ibarət idi ki, burda menyü olurdu və hamı bilirdi ki, bu gözəl menyü bukletini Gümüş Malik Çexoslovakiyada sifariş elətdirib gətirmişdi, arasına əllə yazılmış kağız qoyurdu və bu kağızda kababxanadakı cürbəcür yeməklərin adı yazılırdı, amma qiyməti yazılmırdı.

Ağababa xörəkpaylayan Cəfərqulunun gətirdiyi menyüyə baxdı və gördü ki, burda ən birinci şaşlık «Sürpriz» yazılıb, Ağababa da göy-göyərti, pomidor-xiyar və pendirdən başqa adama bir yeməklik şaşlık «Sürpriz» sifariş verdi.

Gümüş Malikin bu otağındakı pənçərədən Məşədi Manqalın manqalları görünürdü və ömrü boyu həmişə kabab bişirməklə məşğul olmuş Məşədi Manqal bu manqaldan o manqala qaça-qaça bir belə müştərinin kababını bütün gün ərzində təkbaşına bişirirdi. (Kəndin camaatı danışırdı ki, Məşədi Manqal hər gün o qədər tin-tüstü udur ki, axşam iş qurtarandan sonra, yəni, kababxananın manqallarının hamısına su çiləyib söndürəndən sonra, Məşədi Manqal bir tikə çiy quyruğa sap bağlayıb udur, sonra sapı dartıb quyruq tikəsini çəkib qarnından çıxarır və quyruq tikəsi hisdən qapqara olur; guya, Məşədi Manqal bu minval ilə hər axşam mədə-bağırsağını təmizləyir.)

Xörəkpaylayan Cəfərqulu göy-göyərti gətirib mizin üstünə düzdu, xiyar, pomidor gətirdi, pendir gətirdi, Ağababa üçün iki yüz qram araq gətirdi, quyuya sallanmış və indi buz kimi olan «Badamlı» gətirdi və:

– Nuş can! – deyib getdi.

Ağababagil mizin üstundəkilərdən yeməyə başladı, sonra Ağababa araqdan yüz qram süzüb Baladadaşın və Ağagülun sağlığına içdi, sonra da hamı «Sürpriz» kababını gözləməyə başladı.

Ağabacı dedi:

– Balam, bu nə kababdı belə? Birdən qoyun əti olmaz, alayı şey olar a?..

Ağababa başa düşdü ki, Ağabacı ehtiyat eləyir ki, birdən donuz əti-zad olar, kişini gülmək tutdu və Ağababanın axır vaxtlar bu qədər urəkdən güldüyü olmamışdı; Nuhbala da, qızlar da başladılar gülməyə və elə bu vaxt klarnet səsi gəldi, zurna səsi, nağara səsi gəldi, «Gəlin» havasının adamın sümüyünü oynadan səsi aləmə yayıldı, sonra qapı açıldı, xörəkpaylayan Cəfərqulu əlində üstü pomidorla, göy-göyərti ilə bəzədilmiş içi kabab dolu böyük bir bulud oynaya-oynaya içəri girdi və xörəkpaylayan Cəfərqulunun ardınca da klarnetçalan Muxtar, zurnaçalan Ərəstun, nağaravuran Ibrahim çala-çala, klarneti, zurnanı, nağaranı oynada-oynada içəri girdilər, xörəkpaylayan Cəfərqulu buludu mizin ortasına qoydu. Muxtar, Ərəstun və Ibrahim də keçib dayandılar Ağababanın başının üstundə və güc verdilər «Gəlin» havasına.

Bu əhvalatın gözlənilməzliyindən əvvəlcə Ağababagilin gözü çıxdı kəllələrinə və handan-hana özünə gələn Ağababa:

– Alə, Cəfərqulu, bu nədi belə? – soruşdu.

Xörəkpaylayan Cəfərqulu:

– Şaşlık «Sürpriz»di də, qədeş! – dedi, – sonra: – Nuş can! – dedi və otaqdan çıxdı.

Muxtar klarnetin ağzını otağın tavanına qaldırdı, Ərəstun ovurdlarını şişirdib var gücü ilə püflədi, Ibrahim bir əli ilə nağaranın qabağını, o biri əli ilə də nağaranın dalını döyəclədi və çalğıçılar doğrudan aləm çaldılar, elə ürəkdən çaldılar ki, Ağabacı özünu saxlaya bilməyib ürəyində bunlara: «– Əhsən!» – dedi.

Ağababa başa düşdü ki, kababdan yeməyincə Muxtarın dəstəsi burdan çıxıb gedən deyil, çünki «Sürpriz» kababı belə kabab idi ki, gərək çalğıçılar müştərinin başının üstündə «Gəlin» havası çalaydı; əl atdı buluda, kababdan Ağabacının qabağına qoydu, qızların qabağına qoydu, Nuhbala özü götürdü, hərə özünə bir dənə də pomidor kababı götürdü. Ağababa qalan yüz qramı da töküb başda klarnetçalan Muxtar olmaqla çalğıçıların sağlığına qaldırdı və burası da aydın oldu ki, Gümüş Malik Ağababagil üçün, həqiqətən əla kabab təşkil eləyib.

Necə oldusa, birdən-birə Ağabacı fikirləşdi ki, görəsən, kirayənişinlərinin oğlu Adil instituta girdi, yoxsa yox? Ağabacı istədi ki, bu sualı bərkdən versin, amma bir söz demədi, çünki belə bir qiyamət gündə Ağababanın və uşaqların kefinə soğan doğramaq istəmədi.

Ağababa bura gələndə cibinə əlli manat pul qoymuşdu, amma Ağababagil yeyib-içib qurtarandan sonra, Gümüş Malik içəri girib dedi ki, gərək mənim qonağım olasınız. Ağababa təşəkkürünü bildirdi, sonra Gümüş Malik gedib xörəkpaylayan Cəfərqulunu içəri göndərdi ki, haqq-hesabı çəksin və bu zaman məlum oldu ki, gərək Nuhbala evə qaçıb bir xeyli əlavə pul gətirsin.

Kirayənişinlər, yəni Bəşir müəllimgil Ağabacıya yüz əlli manat pulu əvvəlcədən vermişdilər, əlli manat da sonradan verməli idilər, amma Ağababa Bəşir müəllimgili vaxtından beş-altı gün qabaq qovduğu üçün qalan pulu vermədilər və Ağabacı da həmin pulu onlardan istəmədi.

Nuhbala qaçdı evə ki, o yüz əlli manatı götürüb gəlsin və Ağababa bu kababxana ilə haqq-hesabı çürütsün, yəni «Sürpriz» kababının xərcini ödəsin.

Ağabacı təzə televizorun məhəbbətini ürəyindən sildi, amma, doğrudan, heç «uf» da demədi. Ağababa da həmin pulun ikicə saatın içində beləcə xərclənməsinə fikir vermədi. Elə bil ki, elə belə də olmalı imiş.

Ağababagil kababxanadan çıxanda Nuhbala ilə qızlar qabaqca çıxdı. Ağababa ilə Ağabacı sonra çıxdı və onlar kababxananın dal tərəfindən keçib dəniz kənarına düşmək istəyəndə ki, evlərinə getsinlər, birdən Ağabacı Ağababanın qolundan yapışdı:

– Ağababa!

Ağababa əvvəlcə Ağabacıya baxdı, sonra Ağabacının baxdığı səmtə tərəf baxdı.

Üç dənə it Gümüş Malikin kababxanasının dalında sür-sümük yeyirdi və bu itlərdən biri Dolça idi.

Dolça ağzında yekə bir sümük başını qaldırıb Ağababagili gördü.

Dolça bir müddət Ağababagilə baxdı. Dolçanın qara gözləri günün altında parıldayırdı və Ağababa bu gözlərdə açıq-aşkar bir kədər oxudu.

Sonra Dolça başını aşağı salıb yavaş-yavaş zingildəyə-zingildəyə kababxananın həyətinə girdi.

Ağabacı bir də onu gördü ki, bətnindəki körpə qarnını təpikləyir; birinci dəfə idi ki, qarnındakı bu uşaq təpik atırdı, tərpənirdi və həmin avqust günü Ağababa ilə birlikdə evlərinə gedə-gedə Ağabacı Baladadaşın, Ağagülün, Nuhbalanın, Nailənin, Firuzənin, Kəmalənin, Amalənin, Dilşadın, Böyükxanımın çağalığını yadına saldı, bu çağaları bir-bir gözünün qabağına gətirdi və fikirləşdi ki, adamın nə qədər çox uşağı olsa, bir o qədər yaxşıdı.

Iyul, 1978.
Zuğulba.

BAYRAQDAR

(Eysebionun faciəli ölümü haqqında kədərli povest)

